

ΕΡΑΝΙΣΤΗΣ

ΗΤΟΙ

ΣΥΛΛΟΓΗ ΔΙΑΤΡΙΒΩΝ ΠΡΩΤΟΤΥΠΩΝ

ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΖΟΜΕΝΩΝ ΕΚ ΤΩΝ ΑΡΙΣΤΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ,

Παρά τῶν Κυρίων

ΑΡΓΥΡΙΑΔΟΥ Ν. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Π. ΒΕΛΛΙΟΥ Ε. ΔΟΣΙΟΥ Κ.
ΔΡΟΣΟΥ Δ. ΖΕΖΟΥ Κ. ΗΡΑΚΛΕΙΔΟΥ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ Φ. ΚΑΛΑΙΓΑ Π.
ΚΟΝΤΟΓΟΝΟΥ Κ. ΛΑΝΔΕΡΕΓΓ. ΛΕΒΑΔΕΩΣ Ν. ΛΕΒΙΔΟΥ Κ.
ΜΑΝΟΥ Ν. ΜΑΝΟΥΣΟΥ Θ. ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΟΥ Κ. ΜΑΥΡΟΚΟΡ-
ΔΑΤΟΥ Γ. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ Ν. ΠΙΤΣΙΠΠΟΥ Κ. ΡΑΓΚΑΒΗ Α.
ΡΕΝΙΕΡΟΥ Μ. ΣΙΜΟΥ Ε. ΣΤΡΟΥΜΠΟΥ Δ. ΚΑΠ.

ΕΚΔΙΔΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΟΝΤΟΣ ΕΜ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ Ε' ΤΟΜΟΣ Α'

ΤΟΥ Β' ΕΤΟΥΣ.

Νοεμβρίου 20.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1842.

Ὁ Ἑρμίστης ἐκδίδεται κατὰ πᾶσιν τριάκοντα τριῶν ἡμερῶν περιόδον· ἕκαστον φυλλάδιον σίγκειται ἐκ σελίδων 64—80.

Ἑτησία συνδρομή διὰ τε τοὺς ἐντὸς καὶ τοὺς ἐκτὸς τοῦ Κράτους
συνδρομητῆς . . . . . δρ. 20.

Αἱ συνδρομαὶ διευθύνονται πρὸς τὸν ἐκδότην Κόριον Ἑμμ. Ἀντι-
νάδην.

ΕΡΑΝΙΣΤΗΣ

ΗΤΟΙ

ΣΥΛΛΟΓΗ ΔΙΑΤΡΙΒΩΝ ΠΡΩΤΟΤΥΠΩΝ

ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΖΟΜΕΝΩΝ ΕΚ ΤΩΝ ΑΡΙΣΤΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ,

Παρά τῶν Κυρίων

ΑΡΓΥΡΙΑΔΟΥ Ν. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Π. ΒΕΛΛΙΟΥ Γ. ΔΟΣΙΟΥ Κ.
ΔΡΟΣΟΥ Δ. ΖΕΖΟΥ Κ. ΗΡΑΚΛΕΙΔΟΥ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ Φ. ΚΑΔΛΙΓΑ Π.
ΚΟΝΤΟΓΩΝΟΥ Κ. ΛΑΝΔΕΡΕΡ Ε. ΛΕΒΑΔΕΩΣ Ν. ΛΕΒΙΔΟΥ Κ.
ΜΑΝΟΥ Ν. ΜΑΝΟΥΣΣΟΥ Θ. ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΟΥ Κ. ΜΑΥΡΟΚΟΡ-
ΔΑΤΟΥ Γ. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ Ν. ΠΤΕΣΙΠΟΥ Κ. ΡΑΓΚΑΒΗ Α.
ΡΕΝΙΕΡΟΥ Μ. ΣΙΜΟΥ Ε. ΣΤΡΟΥΜΠΟΥ Δ. κλπ.

ΕΚΔΙΔΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΟΝΤΟΣ ΕΜ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ Ε΄ ΤΟΜΟΣ Α΄

ΤΟΥ Β΄ ΕΤΟΥΣ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

1842.

ΕΚ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
ΣΤΑΜΟΥΛΗ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΕΚ ΤΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΕΜ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ.

ΕΡΑΝΙΣΤΗΣ.

ΙΑΤΡΙΚΗ.

Πρώται γραμμαὶ μιᾶς ἱατρικῆς τοπογραφίας
καὶ καταστατικῆς τῆς Πελοποννήσου.

Ἀρθρον Α.

Πρὸ τριῶν περίπου ἐτῶν συνετάχθησαν, κατὰ διαταγὴν τῆ Κυβερνήσεως, παρὰ τῶν διοικητικῶν ἱατρῶν, στατιστικοὶ πίνακες τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, καὶ εἰς παραρτήματα τοῦ Ταχυδρόμου ἐδημοσιεύθησαν. Τούτων ἡ συλλογὴ, πολύτιμος διὰ τὴν ἑλ-
λειψιν ἄλλων ὁμοίων παρατηρήσεων οὔσα, ἐμπεριέχει διδόμενα ἄξια λόγου πρὸς γνῶσιν τῆς ὑγιεινῆς καταστάσεως τοῦ Βασιλείου καὶ τῆς αἰτιολογίας τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐνδημιῶν. Ἀλλ' αἱ πρώται αὗται ἔρευναι ἔμειναν ἀσυμπλήρωτοι καὶ ἀτελεῖς, μάλιστα καὶ ἐπαρχιῶν τινων οἱ πίνακες λείπουσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἑλλὰς προο-
δεύει οὐχὶ κατὰ τοὺς συνήθεις ἔρους ἐθνῶν ἡρέμα καὶ ἀπὸ μακροῦ ἀναπτυσσομένων διὰ τινος διευθύνσεως τὴν ὁποίαν ἀπ' αἰῶνων ἔλαβον, ἀλλὰ προβαίνει ὡς ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἀπὸ ρίζικῆς ἀνατρο-
πῆς ἀνεγειρόμενον, σπεύδει νὰ ἐφαρμώσῃ ἐν ἑαυτῷ ὅ,τι καλὸν ὁ νέος πολιτισμὸς καὶ θεσμοθεσίαι νέαι καὶ τεχνῶν ἐφευρέματα ἐδωρήσαντο εἰς τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, διὰ τοῦτο ἀναγκαῖον εἶναι

ν' ακολουθῇ ἡ ἱατρικὴ καταστατικὴ τοιαύτην ἀνάπτυξιν, καὶ νὰ σημειῇ ὅποιαν βελτίωσιν εἰς τὴν ὑγιεινὴν κατάστασιν τῶν δήμων καὶ εἰς τὴν φυλὴν καθόλου, ὅποιαν ἐπαύξισιν εἰς τὸν πληθυσμὸν, ὅποιās φυσιολογικὰς ἢ νοσολογικὰς τροπολογίας συνεπιφέρει ἡ μεταβολὴ τῆς πολιτείας, ἡ ἀλλαγὴ τοῦ βίου τῶν κατοίκων, ἡ ἐπέκτασις τῆς γεωργίας καὶ αἱ ἄλλαι ἐπιχειρήσεις, ὅσας ὁ πολιτισμὸς ἐδίδαξε πρὸς ὄφελος τῶν κοινωνιῶν. Ὁφείλον ἄρα νὰ ἀναθεωρῶσι καὶ διορθῶσι κατ' ἔτος τοὺς καταστατικούς πίνακας, καθότι ὡς πρῶτα δοκίμια οἱ ἤδη ἐκδοθέντες ἔχουσιν ἐλλείψεις. Ὅταν δὲ συμπληρωθῶσιν οὗτοι καὶ φθάσωσιν εἰς ὅρον τινα ἀκριβείας, τότε θέλει ὠφεληθεῖ τὰ μέγιστα καὶ τὸ κοινὸν καὶ ἡ ἐπιστήμη. Ἀφοῦ γίνωσιν ἀκριβέστερον γινώσκει αἱ καθόλου αἰτίαι τῶν ἐνδημιῶν, αἱ εἰς τὴν κατὰστασιν τῆς χώρας καὶ εἰς τὰ προσόντα αὐτῇ ἐνυπάρχουσαι, θέλουσιν ὁδηγηθεῖ οἱ δῆμοι νὰ ἐκτελέσωσιν ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἡ περὶ τὰ δημόσια ὑγιεινὴ παραγγέλλει πρὸς ἀπαλλαγὴν ἢ μείωσιν τῶν ἐνδημιῶν νόσων. Οἱ δὲ ἱατροὶ μελετῶντες ὅσα γινόμενα εἰς τὴν Γενικὴν Παθολογίαν ἀνάγονται, θέλουσι πορισθεῖ νέας ἴσως γνώσεις περὶ τῶν αἰτιῶν, αἱ ὅποια εἰς τοὺς ἀνθρώπους κοινὰ νοσήματα προξενοῦσι, καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐνεργείας αὐτῶν.

Ἀρμοδιωτάτη βεβαίως χώρα πρὸς τοιαύτας ἐρεῖνας εἶναι ἡ Ἑλλάς. Αἱ ἀλλεπάλληλοι ἐρημώσεις καὶ καταστροφαὶ ἄφησαν γυμνόν, οὕτως εἰπεῖν, ἐνταῦθα τὸν ἄνθρωπον ἐντὸς γυμνῆς φύσεως. Ἐντοσνωτάτη ἄρα καὶ ἀνεμπόδιστος ἐμφαίνεται ἐφ' ἡμῖν ἡ ἐνέργεια αὐτῆς. Ἀφ' ὅσα ἐπενόησεν ὁ ἄνθρωπος, ἵνα ἀπαλλάξῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τὴν ἄμεσον ἐνέργειαν τῆς φύσεως, καὶ ταύτην νὰ κοσμήσῃ κατὰ τὰς χρείας του καὶ τὸν ὑψηλὸν του προορισμὸν, ὀλίγα ἐξτελεσθῆσαν ἐν Ἑλλάδι. Ἡδὴ ἄλλη ἀρχεται περίοδος· ἥδη τὸ πρόσωπον τῆς γῆς μεταβάλλεται κοσμούμενον ὑπὸ θαλαρᾶς φυτείας· πληθύνεται ἡ γενεὰ τῶν ἀνθρώπων· πόλεις ἀνεγείρονται ἐπὶ νέων σχεδίων πρὸς νέας χρείας ἀρμοζόντων. Ὁ βίος τῆς κοινωνίας ἠλλαξε. Τῶν κοινωνικῶν τούτων μεταβολῶν ἡ διαδοχὴ δίδει αἰτίαν εἰς με-

λέτας παντός είδους, αίοποιαι δὲν πρέπει νὰ παραμεληθῶσι· διότι οἱ μεταγενέστεροι θέλουσι ζητήσαι λόγον περὶ τούτου ἀπὸ τοῦς νῦν ζῶντας· θέλουσι ζητήσαι τὰ χρονικὰ παρεληλυθότων χρόνων, ἀπὸ ἐκείνους ὅσοι ὑπῆρξαν μάρτυρες αὐτόπται. Εἰς δὲ τοὺς ζηλωτάς τῆς ἱατρικῆς ἐνδιαφέρει νὰ σπουδάσωσι τὴν παροῦσαν κατάστασιν καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἄνθρωπον, τὴν ὑγείαν του, τὸν πληθυσμόν του, καὶ ν' ἀκολουθήσωσι παρατηροῦντες πῶς μετὰ καιροὺς θέλουσιν ἀλλάξει χαρακτῆρα αἱ ἐνδημῖαι, πῶς θέλει ἀναπτυχθεῖ ὁ ὄργανισμὸς τῆς φυλῆς, καὶ κατὰ τίνα λόγον θέλει αὐξήσῃ ἡ πληθὺς τῶν κατοίκων, παρακινούμενοι πρὸς τούτους ν' ἀνακαλύψωσι τὰς αἰτίας τῶν ἐπιχωρίων νόσων, νὰ διακρίνωσιν ἀκριβέστερον τὰ εἶδη των, τὰς ποικιλίας των, τὰς παραλλαγὰς των, καὶ νὰ προσδιορίσωσιν ἀσφαλεστέραν θεραπείαν.

Πρὸς πάντα ταῦτα ἡ ἐπαγωγὴ μόνη εἶναι ἀπατηλότερος ὁδηγός· χρῆζομεν πρὸς ταιαύτας ἐρεῖνας παρατηρήσεων ἀκριβῶν καὶ ἐκτεταμένων διότι ὁ λογισμὸς τότε γίνεται ὀρθός, ὅτε ἀναχωρῇ ἀπὸ τὰς μερικὰς περιπτώσεις, καὶ τοὺς συμπεράσμιους ἀπὸ τῶν φαινομένων μεθεδεύῃ. Ἐὰν δὲ μελετήσωμεν μὲ τοιαύτην μέθοδον ὅσα βλέπομεν ἐν Ἑλλάδι φαινόμενα, ἀναμφιβόλως θέλομεν γνωρίσει πολλὰ ἀκριβέστερον τὸν τόπον τὸν ὁποῖον κατοικοῦμεν. Ἡ Ἑλλὰς εἶναι βιβλίον τοῦ ὁποίου δὲν ἀνέγνωμεν εἰσέτι τὴν πρώτην σελίδα, βιβλίον ἐμπεριέχον ὑψηλὰ διδάγματα καὶ ἀληθείας ἐτι ἀνεξευρέτους· δὲν εἶναι χάρτης ἄγραφος, ἐφ' οὗ δὲν ἔχομεν εἰμὴ νὰ μεταγράψωμεν ὅ,τι εἰς ἐντύπους βίβλους ἴδομεν. Πρέπει ν' ἀναγνώσωμεν ἐν αὐτῇ τοὺς ζῶντας χαρακτῆρας τοὺς ἐν τῇ φύσει ἐντετυπωμένους. Ναί, τότε θέλομεν προσδεῦσαι, ὅτε διατελέσωμεν τὰ πράγματα μᾶλλον σπουδάζοντες ἢ λόγους ἐρίζοντες, ὅτε καθέξωμεν τὰς ἐννοίας τῶν γινόμενων μᾶλλον ἢ τὰς ἐννοίας ἡμῶν αὐτῶν. Πᾶν γινόμενον μαρτυρεῖ ἓνα νόμον, ἐνδεικνύει μίαν αἰτίαν, ἐμφάνει ἐν ἀποτελέσματι ὁμιλεῖ εἰς τὸν νοῦν μας διὰ τῶν αἰσθήσεων. Ἄς προσέξωμεν ἄρα ὅπως ἐννοήσωμεν τοὺς ἀληθεῖς τούτους λόγους τοὺς ὁποίους διὰ τῶν φαινομένων τῆς ἐκφράζει ἡ

φύσις. Τὰ γινόμενα ταῦτα, τὰ πράγματα ταῦτα ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἐννοήσωμεν, καὶ τότε θέλομεν ἔχει κανόνα καὶ εἰς τοὺς συλλογισμοὺς μας καὶ εἰς τὰς πράξεις μας καὶ εἰς τὴν πρόδόν μας.

Ἰλικῶς θεωρουμένη ἡ Ἑλλάς εἶναι εἰσέτι παραπλήσιος εἰς τὴν κατάστασιν τῆς φύσεως. Ἐνταῦθα γαῖαι χερσεύουσai, κῶμαι ἔρημοι, καὶ πόλεις πεπτωκυῖαι, ἐπὶ τοῖς ἐρειπίοις τῶν ὁποίων γίνονται οἱ συνοικισμοὶ τῶν ἀνθρώπων· οἱ δὲ περὶ τὰς ἀρχὰς συνοικοῦντες, στερημένοι ὄντες τῶν μέσων ὅσα ἡ τέχνη ἐφεῦρεν ἵνα ἀνεγείρῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν φυσικὴν κατάστασιν, φαίνονται κατεσκευασμένοι μᾶλλον ἢ συνοικισμένοι εἰς τὴν χώραν ἐφ' ἧς συνάγονται. Τὰ τέσσαρα πέμπτα τοῦ βασιλείου μένουσιν ἀγεώργητα, καὶ ὁ πληθυσμὸς εἶναι τὸ πέμπτον τῶν κατοίκων τοὺς ὁποίους ἡ χώρα δύναται νὰ θρέψῃ (α). Ἀλλὰ μικρὸν κατὰ μικρὸν οἱ οἰκήτορες αὐ-

(α) Οἱ ἐφεξῆς πίνακες περιέχουσι τὴν ἐκτίμησιν τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου εἰς στρεμμάτα καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν γεωργησίων καὶ γεωργημένων στρεμμάτων.

Πίτ. I. Γενικὴ διαίρεσις τῆς γῆς.

	ἐν Πελοπον- νήσῳ.	ἐν Στερ. Ἑλλάδι.	ἐν ταῖς Νήσοις.	ὅλικός ἀριθμός.
ὄρη καὶ βράχοι,	5,000,000.	5,000,000.	5,967,226.	45,967,226.
ποταμοὶ καὶ λί- μναι . . .	4,500,000.	2,000,000.	-- --	3,500,000.
δάση . . .	3,000,000.	4,000,000.	-- --	7,000,000.
γαῖαι ἀρότοι	44,436,409.	8,471,949.	300,000.	49,908,358.
κῆποι . . .	35,000.	69,000.	145,000.	219,000.
ἀμπελώνες .	240,000.	486,000.	324,000.	750,000.
σταριθῶνες .	44,440.	2,120.	-- --	46,560.
ἐλαιῶνες . .	42,551.	21,455.	7,604.	41,610.
γαῖαι πρὸς καλλιέργ.				
τῶν ἐσπερίων δέν- δρων καὶ τῶν μο- ρεῖν . . .	260.	146.	110.	486.
πόλεις καὶ χωρία	457,340.	47,360.	7,060.	244,760.
ὅλικός ἀριθ.				
στρεμμάτων	21,396,000.	49,498,000.	6,724,000.	47,615,000.

Ξουσι, πληθύνονται, οικόδομοῦσι, γεωργοῦσι τὴν πέριξ γῆν καὶ προμηθευόμενοι μέσα ἀνέσεως καὶ εὐζωίας διαφρύνουσι τὴν ἀμεσον τῆς φύσεως ἐπήρειαν.

ἀριθ. 2. Πίναξ τῶν γεωργηαίμων γαιῶν.

	ἐν Πελοπον- νήσῳ.	ἐν στερ. Ἑλλάδι.	ἐν ταῖς Νήσοις.	ὀλικὸς ἀριθμός.
γαῖαι ἀροτοὶ κῆποι, ἀμπε- λῶνες, σταφι- θῶνες, ἐλαι- ῶνες κ.τ.λ.	44,436,409.	8,171,949.	300,000.	49,908,358.
	959,594.	326,051.	453,774.	1,739,416.

ὀλικὸς ἀριθ. στρεμμάτων	12,396,000.	8,498,000.	753,774.	21,647,774.
----------------------------	-------------	------------	----------	-------------

Εἰς τὸν ἄνω πίνακα δὲν ἐμπεριέχονται καὶ ἄλλαι γαῖαι ἐπιτήδεοι πρὸς καλλιέργειαν, αἱ ἐναπομένοντα ἀπὸ τὴν ἀποξήρανσιν τῶν ἐλῶν, ἀπὸ τὴν ἀποκοπὴν δατῶν κ.τ.λ. Ἐξήρηθησαν, ὡς δύναται νὰ ᾖ τις εἰς τὸν πίνακα ἀριθ. 4. τὰ ὄρη καὶ οἱ βράχοι, αἱ λίμναι καὶ τὰ δάση ἀπὸ τὴν ὀλικὴν καταγραφὴν τῶν συνιστῶντων τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ βασιλείου στρεμμάτων, καὶ τὸ ὑπόλοιπον, διηρημένον ὡς εἰς τὸν πίνακα ἀριθ. 2, συνιστᾷ τὸ ποσὸν τῶν γεωργησίμων γαιῶν.

ἀριθ. 3. Πίναξ τῶν γεωργημένων καὶ ἀγεωργητῶν γαιῶν.

	ἐν Πελοπον- νήσῳ.	ἐν Στερ. Ἑλλάδι.	ἐν ταῖς νήσοις.	ὀλικὸς ἀριθμός.
Γεωργημέναι	4,960,000.	2,917,812.	703,774.	8,581,586.
Ἀγεωργητοὶ	7,436,000	5,580,188	50,000	13,066,188.

ὅλ. ἀρ. στρεμ.	12,396,000	8,498,000	753,774	21,647,774
----------------	------------	-----------	---------	------------

ἀρ. 4. Πίναξ τῶν ἐθνικῶν καὶ ἰδιωτικῶν γεωργημένων γαιῶν

	ἐν Πελοπον- νήσῳ.	ἐν Στερ. Ἑλλάδι.	ἐν ταῖς νήσοις.	ὀλικὸς ἀριθμός.
ἐθν. καὶ γαῖαι	4,000,000	2,018,020	50,000	6,068,020.
ἰδιωτικαὶ γαῖαι	960,000	899,792	653,774	2,513,566.
ὅλ. ἀρ. στρεμ.	4,960,000	2,917,812	703,774	8,581,586.

Διὰ νὰ γίνωσι δὲ γνωστὰ τὰ ἀποτελέσματα τοιούτων μεταβολῶν πρέπει νὰ καταγράφονται ἀκριβῶς, καὶ τότε θέλει υπάρχει τὸ καλλήτερον τεκμήριον, μάλιστα τὸ καλλήτερον μέτρον τῆς γινομένης προόδου. Τὰ δὲ ἀφ' ὁμοίων παρατηρήσεων διδόμενα θέλουσιν ἔχει τόσῳ μείζονα ἀξίαν, καθ' ὅσον πρὸ τοῦ αἰῶνος ἡμῶν κατέγραφον μόνα τὰ τελευταῖα ἐξαγόμενα τοιούτων μεταβολῶν, καὶ ἡ καταστατικὴ δὲν ἠκολούθει παρατηροῦσα τὸ θαυμάσιον τοῦτο κίνημα ἔθνων, τὰ ὅποια διὰ τοῦ πολιτισμοῦ ἀπομακρύνονται ἐπὶ μᾶλλον ἀπὸ τὴν κατάστασιν τῆς φύσεως.

Ἡμεῖς δ' ἐν τούτοις μένοντες ἐν προσδοκίᾳ ἄλλων καταστατικῶν παρατηρήσεων, ἐνομίσαμεν καλὸν νὰ ὠφεληθῶμεν ἐκ τῶν ἐνόντων, καὶ συλλέγοντες τοὺς ἤδη δημοσιευθέντας πίνακας, νὰ παραλλήλισωμεν ὅσα ἐν αὐτοῖς ἐμπεριέχονται, νὰ εὗρωμεν τὰς συναφείας τῶν διδομένων, νὰ ἐξαγάγωμεν γενικώτερα πορίσματα καὶ νὰ πλησιάσωμεν εἰς τὰς αἰτίας, αἱ ὁποῖαι ἐπηρεάζουσιν ὑπὸ ἰδίους νόμους τὴν υἰεῖαν τῶν ἀνθρώπων καὶ δίδουσιν εἰς τὰ νοσήματα κοινόν τινα καὶ ἐπιχώριον χαρακτῆρα. Τοῦτο ἐκπληροῦμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος διὰ μόνην τὴν Πελοπόννησον, καὶ ἐὰν λείψῃ ὅση λεπτομέρεια εἶναι εἰς τοιαύτας ἐργασίας ἀναγκαῖα, ἐλπίζομεν ὅτι οἱ ἀναγνώσται θέλουσι μᾶς συγχωρήσει γινώσκοντες πόσον εἶναι

αρ. 5. Πίναξ τῶν ἐθν. καὶ ἰδιωτικῶν ἀγεωργήτων γαιῶν.

	ἐν Πελοπον- νήσῳ.	ἐν Στερ. Ἑλλάδι.	ἐν ταῖς νήσοις.	ὅλικός ἀριθμός.
ἐθνικαὶ	6,000,000	4,000,000	40,000	10,040,000.
ἰδιωτικαὶ	1,436,000	1,580,188	10,000	3,026,188.
ὅλ. ἀρ. στεμ.	7,436,000	5,580,188	50,000	13,066,188.

Ἐξήχθησαν ἐκ τῆς στατιστικῆς περιγραφῆς τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Φ. Στρώγγ (Greece as a Kingdom by F. Strong. London. 1842 σελ. 2. καὶ 3). Τὰ ἔγγραφα ταῦτα εἶναι ἐπίσημα.

Νομίζω δὲ ὅτι συνετάχθησαν κατὰ τὰ 1836 καὶ δίδουσι γνῶσιν τῆς καταστάσεως τῆς γεωργίας εἰς ἐκείνην τὴν ἐποχὴν.

ἐλλειπῇ τὰ διδόμενα, δι' ὧν ἔμελε νὰ συμπληρωθῇ δεόντως ἐντελὴς τοπογραφία καὶ καταστατικὴ τῆς χερσονήσου ταύτης. Οὐδ' ὁ σκοπὸς ἡμῶν εἶναι νὰ τὴν συντάξωμεν ἐπιθυμοῦμεν μόνον εἰς τὴν ἀνὰ χεῖρας διατριβὴν νὰ προσδιορίσωμεν τὴν κατάλληλον μέθοδον, καὶ ἀπὸ τὸν παραλληλισμὸν τῶν γνωστῶν διδομένων νὰ εὕρωμεν πορίσματα ἄξια προσοχῆς καὶ ἀρμόδια νὰ μᾶς δώσωσι λόγον τῶν φαινομένων, τὰ ὅποια προσθέμεθα νὰ ἐρευνήσωμεν.

Ἐλάβομεν ὡς βᾶσιν εἰς τὴν παροῦσαν ἐκθεσιν τὴν διαίρεσιν τῶν δήμων ὅποια ἦτο κατὰ τὰ 1839, ὅτε συνετάχθησαν οἱ ἱατροστατιστικοὶ πίνακες. Μιᾶς δὲ διοικήσεως, τῆς Γόρτυνος, ὁ πίναξ δὲν ἐξεδόθη.

Ὁφείλομεν ἐνταῦθα νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἐκ τῶν πινάκων τούτων πολλοὶ διακρίνονται περὶ τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν συνέπειαν. Εἰς τούτους τὰ διάφορα κεφάλαια τῶν παρατηρήσεων ἀμοιβαίως ὑποστηρίζονται καὶ τὸ ἐν συντείνει πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἄλλου. Ὅσάκις δὲ φαίνεται ἀντίφασις ἢ παραδρομὴ, εὐρίσκομεν εἰς αὐτοὺς τοὺς πίνακας τὸ μέσον τοῦ νὰ ἐπανορθώσωμεν αὐτὴν καὶ νὰ ἀναγνωρίσωμεν ποῦ ὑπάρχει ἡ ἀλήθεια.

Οἱ πίνακες εἶναι συντεταγμένοι κατὰ διοικήσεις. Εἰς πίναξ ἐνδιαλαμβάνει περὶ τῶν δήμων καὶ τῶν χωρίων αὐτῶν λεπτομερῶς (ἰδιαίτερος πίναξ τῶν δήμων τῆς διοικήσεως κ. τ. λ.). Ἄλλος περιέχει τὰ κατὰ τοὺς δήμους μόνον καὶ καθόλου (γενικὸς ἱατροστατιστικὸς πίναξ τῶν δήμων), καὶ τελευταῖον ἀνακεφαλαιοῖ τὰ πάντα καθολικώτερον ὁ γενικὸς ἱατροστατιστικὸς πίναξ τῆς διοικήσεως. Προστίθεται δὲ τοῖς πλείστοις καὶ ἰδιαίτερος πίναξ τοῦ πληθυσμοῦ τῶν κατοίκων κατὰ δήμους, κατὰ φύλον, καθ' ἡλικίας, κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα, τοῦ ἀριθμοῦ τῶν οἰκογενειῶν κ. τ. λ. Πρὸς τὸν σκοπὸν ἡμῶν εἶναι ἤδη ἀναγκαῖοι οἱ ἰδιαίτεροι ἱατροστατιστικοὶ πίνακες τῶν δήμων.

Τῶν πινάκων τούτων ἕκαστος ἐμπεριέχει α') τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων, κωμῶν, ἢ πολιχνίων τῶν δήμων. β') Τὴν τοποθεσίαν καὶ ὕψειν κατὰ τὴν ἐκάστου χωρίου. γ') Τὸ εἶδος τῶν πα-

τίμων υδάτων. δ') Τοὺς κυριεύοντας ἀνέμους. ε') Τὸν ἀριθμὸν τῶν οἰκογενειῶν καὶ τῶν κατοίκων. ζ') Τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτῶν. η') Τὰς χρήσεις αὐτῶν. θ') Τὴν κατάστασιν τῶν νεκροταφείων, φαρμακοπωλείων, σχολείων καὶ τῶν δημοσίων καταστημάτων. ι) Τὰς ἐπικρατούσας νόσους. ια') Τὰς αἰτίαις τούτων. ιβ') Τὰ προφυλακτικά καὶ θεραπευτικά μέσα. ιγ') Τὸν ἀριθμὸν τῶν ἱατρῶν, χειρουργῶν καὶ μαϊῶν παρόντων εἰς πάντα δῆμον.

Τὸ σχέδιον τοῦτο τῶν ἱατροστατισικῶν ἐρευνῶν εἶναι ἀξιόλογον, ἀλλὰ τὸ διάγραμμα φαίνεται πολλὰ στενὸν διὰ τόσα ζητήματα, τῶν ὁποίων ἀπαιτεῖται ἡ λύσις. Τῶν κεφαλαίων τούτων τινα ἔχοντες ἰδιαιτέρων ἐκθέσεων λεπτομερῶν καὶ ἀνεπτυγμένων. Ἡδύναντο δὲ ὁμοίαις ἐκθέσεις νὰ ἐπισυνάψωσιν εἰς τοὺς πίνακας, καὶ τότε ἡ καταγραφή τῶν φαινομένων ἔθελεν εἶναι σαφὴς καὶ εἰς τὴν λύσιν τῶν ἐπιστημονικῶν ζητημάτων κατάλληλος. Διότι ὡς ὑπάρχουσιν ἤδη εἰς τοὺς πίνακας τὰ κεφάλαια δὲν ἔχονται ὅλα τοῦ αὐτοῦ βαθμοῦ ἀκριβείας. Τὰ μὲν ἐξ αὐτῶν χρήζουσι μακροχρονίου παρατηρήσεως καὶ συνεχοῦς τοῦ ἱατροῦ ἐν τῷ τόπῳ παρουσίας, ἄλλως δὲν παρέχουσιν ἀξίαν ἐπιστημονικὴν οὕτω π. χ. εἰς διοικητικὸν ἱατρὸν, διαμένοντα πάντοτε σχεδὸν ἐν μιᾷ πόλει τοῦ δήμου, ἀδύνατον εἶναι νὰ δώσῃ ἀκριβεστάτας πληροφορίας περὶ τῶν ἀνέμων τῶν κυριευνόντων ἀπανταχοῦ τῶν χωρίων, καθὼς καὶ περὶ πάσης ἄλλης μετεωρολογικῆς παρατηρήσεως. Περὶ δὲ τῶν ἐπιχωρίων νόσων καὶ τῶν αἰτιῶν αὐτῶν, τὸ διάγραμμα δὲν συνεχώρησεν εἰς τοὺς συντάξαντας τοὺς πίνακας ἱατροὺς ν' ἀναπτυχῶσιν ὅσον ἔπρεπε, διὰ νὰ δώσωσιν ἀκριβῆ ἰδέαν τῶν νοσολογικῶν φαινομένων. Διὰ τοῦτο μόνον τὰ εἶδη τῶν ἐνδὴμιῶν ἐνδεικνύονται εἰς τοὺς πίνακας, χωρὶς νὰ προσδιορισθῇ οὔτε ἡ τάξις καθ' ἣν ἐμφαίνονται κατὰ τὰς ὥρας, οὔτε πῶς συνέχονται μετὰ τὰς αἰτίας των καὶ ὑπὸ τίνας ὅρους παρέπονται αὐταῖς ὡς ἀποτελέσματα, οὔτε τέλος πάντων διακρίνεται ποία παθολογικὴ σχέσις ὑπάρχει μετὰξὺ μιᾶς νόσου καὶ τῆς ἄλλης καὶ ποία ἡ διαδοχὴ μετὰξὺ τῶν πρωτογενῶν καὶ τῶν

δευτερογενών. Ἀλλὰ περὶ τούτου πρέπει νὰ αἰτιαθῶμεν τὸ διάγραμμα, οὐχὶ δὲ τοὺς ἰατροὺς οἱ ὅποιοι ὤφειλον μόνον νὰ ἀπαντήσωσιν εἰς τὰ ζητήματα, καθὼς ἐπροτείνοντο εἰς αὐτοὺς. Διὰ τοῦτο ἦτο καλὸν νὰ ζητήσωσιν ἀπὸ τοὺς διοικητικοὺς ἰατροὺς ἐκθέσεις ἰδιαίτερας, ἐν αἷς νὰ περιγράφωνται αἱ ἐνδημιοὶ νόσοι, αἱ περίοδοί των, αἱ μετ' ἀλλήλων αὐτῶν σχέσεις, ἡ τάξις τῆς ἐμφανίσεως καὶ παύσεως αὐτῶν κατὰ τὰς ὥρας ἢ κατ' ἄλλους ὅρους οἰοῦντο, αἱ αἰτίαι των, νὰ ἐκτιμᾶται ἡ ἀξία καὶ βαρύντης ἐκάστης αἰτίας καὶ νὰ διερμηνεύηται ὁ τρόπος τῆς ἐνεργείας τῆς καὶ τελευταῖον νὰ ἐκθέτῶνται αἱ ἰδιαίτεραι ἐνδείξεις τῆς θεραπείας κατὰ τὰς ποιικιλίας, ἐπιπλοκάς καὶ περιόδους τῶν νόσων. Εἰς τοὺς ἰατροὺς ὅμως τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐξ αὐτῶν μόνων τῶν νύξεων ὅσας δίδουσιν οἱ πίνακες, εἶναι εὐκόλον νὰ συμπληρώσωσι τὴν εἰκόνα, ἐπεὶδὴ γινώσκουσι καὶ τοὺς χαρακτῆρας τῶν ἐνδημιῶν καὶ τὰς σχέσεις καὶ μεταπτώσεις των.

Ἦδη δὲ θέλομεν ἐκθέσει σκέψεις τινὰς περὶ τοῦ πῶς πρέπει νὰ ἐκτιμῶμεν ἕκαστον κεφάλαιον τῶν ἐμπεριεχομένων εἰς τοὺς πίνακας παρατηρήσεων, διὰ νὰ μὴ μᾶς κατηγορήσωσιν ὅτι ἐπὶ ἀμυδρῶν διδομένων ποιούμεν συμπεράσματα, καὶ διὰ νὰ ἐνδείξωμεν προσέτι κατὰ τί χρῆζουσι συμπληρώσεως οἱ πίνακες.

Μετὰ τὴν θέσιν τῆς κώμης ἐκάστου δήμου εἶπομεν ὅτι ἀναφέρεται ἡ ὑγιεινὴ κατὰστασις αὐτῆς. Κατὰ τὸ διάγραμμα ὁ διοικητικὸς ἰατρὸς σημειοῖ τὸ μέρος ὡς *υγιεινόν*, *νοσώδες* ἢ *ὀλιγώτερον ὑγιεινόν*. Ἐνίοτε δὲ καίτοι σπανίως, διὰ λόγους ἴσως τοπικῶν συμφερόντων, περιεσκεμμένως χαρακτηρίζει ὡς ὑγιεινὴν νοσώδη τινα πόλιν. Αἱ ἀόριστοι αὗται ἐπωνυμίαι δὲν δίδουσι βεβαίως ἀκριβῆ ἔννοιαν τῆς ὑγιεινῆς καταστάσεως τῶν δήμων, ἐὰν δὲν τὴν ἐξακριβώσῃ τις παρατηρῶν τὰ κεφάλαια, εἰς τὰ ὅποια ἀναφέρεται ἡ κρᾶσις τῶν κατοίκων καὶ τὸ εἶδος τῶν ἐνδημιῶν νόσων. Ὅπου ἐνδημοῦσι πυρετοὶ περιοδικοὶ μὴ ἀπλοῖ, ἀλλ' ἐπιπεπλεγμένοι, κακοήθεις, γινόμενοι χρονικοὶ, ἀπολείποντες ἐμφράξεις τοῦ ἥπατος, τοῦ σπληνός, γαστρίτιδας χρονικὰς, συνεπιφέροντες ἑκτερον, ὕδρω-

πας, ὀρρώδη καχεξίαν, ρευματισμούς χρονικούς, στομακάκην κ.τ.λ. ἐκεῖ ἡ χώρα εἶναι νοσώδης. Ἐάν δὲ πρὸς ταῦτα παρατηρεῖται, ὅτι αἱ κράσεις πάντων τῶν ἐνοικούντων εἶναι ἀδύνατοι καὶ καχεκτικοί, ἡ χώρα εἶναι ἐτι μᾶλλον νοσώδης, διότι τότε αἱ νοσοποιοὶ αἰτίαι δὲν ἐνεργοῦσι μόνον προξενοῦσαι ὀξείας ἢ χρονικὰς ἀσθενείας, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ εἰς φυσιολογικὸν ὄρον εὐρισκόμενα σώματα φθείρουσιν, ἀλλοιοῦσαι τὴν ὑγίαν τῶν ὀργάνων, τὴν ἰσορροπίαν τῶν συστημάτων καὶ τὴν ἀναλογίαν καὶ κράσιν τῶν ἐν τῷ σώματι ὑγρῶν. Τὰ δύο ἄρα ταῦτα διδόμενα, ἤτοι τὸ εἶδος τῶν ἐνδημίων νόσων καὶ ἡ κράσις τῶν κατοίκων, εἶναι τὸ ἀληθὲς μέτρον, δι' οὗ δυνάμεθα νὰ σταθμίσωμεν ἀκριβῶς τὴν ὑγιεινὴν ἢ νοσώδη κατάστασιν ἐνὸς δήμου.

Τῶν ποτίμων ὑδάτων ἡ ποιότης δὲν δύναται νὰ προσδιορισθῇ εἰμὴ διὰ τῆς περιγραφῆς τῶν φυσικῶν αὐτῶν ιδιοτήτων καὶ τῆς ἀναλύσεως τῶν ἐν αὐτοῖς ἐμπεριεχομένων ἀλάτων· τοῦτο δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκπληρώσωσιν οἱ ἱατροὶ δι' ἑκαστον χωρίον. Οἱ πίνακες ὁμῶς ἀναφέρουσιν ἐάν τὰ ὕδατα εἶναι πηγαῖα, δεξαμένια ἢ φρεᾶτια, εἰς πολλὰ δὲ καὶ τὴν καλὴν ἢ κακὴν αὐτῶν ποιότητα, χωρὶς νὰ προσδιορίσωσιν εἰς ποίας αἰτίας χρεωστοῦνται αἱ ιδιότητές των. Ἰδοὺ δὲ τί πρέπει νὰ συμπεράνῃ τις ἐκ τούτων.

Ὅταν τὰ ὕδατα χαρακτηρίζωνται παρὰ τοῦ διοικητικοῦ ἱατροῦ ὡς καλὰ καὶ συντελῆ εἰς τὴν υγίαν, πρέπει νὰ δώσωμεν πλήρη πίστιν εἰς τὴν διαβεβαίωσίν του· δηλοῖ δὲ ὅτι τὰ ὕδατα ταῦτα, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀναθρυτικά, εἶναι καθαρὰ, διαφανῆ, ψυχρὰ τὸ θέρος, θερμὰ τὸν χειμῶνα, ὅτι ἐμπεριέχουσιν ὀλίγα ἅλατα τιτανώδη, ὅτι εἶναι ἐλαφρὰ καὶ εὐπεπτα. Ὅσα δὲ χαρακτηρίζονται ὡς κακά, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἶναι βαρέα, ὑφάλα, ἀκάθαρτα, θερμὰ τὸ θέρος, ἐμπεριέχοντα πολλὰ ἅλατα τιτάνου ἢ σόδας, ἢ ὅτι προέρχονται ἀπὸ χειμάρρους, ἀπὸ πλημμύρας, ἀπὸ δεξαμενὰς ἀκαθάρτους, τέλος πάντων ἀπὸ κακὰς πηγᾶς, ἢ ἀπὸ λιμνάζοντα ὕδατα, ἐν οἷς σήπονται φυτικὰ οὐσίαι, ἢ ἀπὸ ρεῖθρα διαλύοντα ἅλατα δύσπεπτα καὶ οὐσίας ἑτερογενεῖς.

Τὰ πηγαῖα ὕδατα εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καλὰ. Τῶν φρεατίων ἡ ποιότης διαφέρει ὡς ἐκ τῆς θέσεώς των· οὕτω π. χ. ἐν Ἀθήναις, τὰ πρὸς βορρᾶν τῆς πόλεως φρεατία ὕδατα εἶναι καλὰ, καθαρὰ, ἐλαφρὰ, εὐπεπτα, ψυχρὰ τὸ θέρος· πηγάζουσι δὲ ἀπὸ ὁρίζοντια ρεῖθρα, ἐναποτιεύματα τῶν ὑετῶν, τῶν ὁποίων τὸ ὕδωρ διηθεῖται διὰ τοῦ ἀμμώδους φλοιοῦ τῆς γῆς. Τὰ ὑπὸ τὴν ἀκρόπολιν ὁμῶς εἶναι ὅλα ὑφάλα, βαρέα, δύσπεπτα, ζέουσι δυσκόλως καὶ ἐμπεριέχουσι πολλὴν ἀνθρακικὴν τίτανον καὶ ἀνθρακικὴν σόδαν.

Ὅσα ὕδατα ἀρύονται ἀπὸ ρύακας, οἱ ὁποῖοι τὸν μὲν χειμῶνα χειμαρρῶδεις ὄντες πλημμυροῦσι καὶ ἀποκαθιστάνουσιν ἐλώδη τὰ περὶ τὰς ὄχθας τῶν πεδιά, τὸ δὲ θέρος ξηραίνονται, εἶναι ὅλα κάκιαστα, νοσωδέστατα, πλήρη ἑτερογενῶν οὐσιῶν, αἵτινες παρασυρμέναι ἀπὸ τὰ ρεύματα ἐμμένουσι καὶ σήπονται ἐν αὐτοῖς. Ἐπομένως εἰς ὅσα μέρη οἱ κάτοικοι πίνουσι τοιούτου εἶδους ὕδατα εἶναι καχέεται, ἀδύνατοι, πάσχουσιν ἐμφράξεις τῶν ὑποχονδριακῶν σπλάγχχνων καὶ τὰ παιδιά ἐλμινθιάσεις. Ἡ γνῶσις τῆς ποιότητος τῶν ὑδάτων εἶναι ἀπαραίτητος πρὸς γνῶσιν τῆς ὑγιεινῆς καταστάσεως ἐνὸς τόπου. Ἐξαγεται ἐκ τῶν ιατροστατιστικῶν πινάκων, ὡς θέλομεν ἀποδείξει ὅταν ἀναφέρωμεν ἰδίως περὶ τούτου, ὅτι εἰς ὅσα μέρη ἐπικρατοῦσι περιοδικοὶ πυρετοὶ, ἡ κακὴ ποιότης τῶν ὑδάτων ἐπιβαρύνει ἐπὶ μᾶλλον τὴν ἐνδημίαν, συγκρινομένην πρὸς ἐκείνην τῶν πλησιοχώρων χωρίων τῶν εἰς τοὺς αὐτοὺς νοσολογικοὺς ὅρους ὑποκειμένων, καὶ ὅτι εἰς τὰ μέρη ὅσα δὲν μαστίζει σφοδρῶς ἡ ἐνδημία, ἐάν οἱ κάτοικοι χρῶνται κακὰ ὕδατα πρὸς πόσιν, γίνονται καχέεται, ἄρρωστοι, φύονται δὲ εἰς αὐτοὺς ἐμφράξεις χρονικαὶ τρόπον τινα πρωτογενεῖς καὶ εἰς αὐτὰ προσέτι τὰ βρέφη, ἐξ ὧν πολλὰ ἀποθνήσκουσιν.

Εἰς δὲ τὰ περὶ τῶν κυριουόντων ἀνέμων ἀναφερόμενα δὲν πρέπει νὰ κάμωμεν οὐδεμίαν βάσιν. Ἡ θέσις τῶν δῆμων καὶ ἡ ποιότης τῶν ὑδάτων εἶναι αἰτίαι ἔμμονοι, τῶν ὁποίων καὶ αὕτῃ ἡ κεφαλαϊώδης σημείωσις ἐπαρκεῖ πρὸς κατάληψιν τῆς ἐπιρροῆς, ἣν ἔχουσιν ἐπὶ τῆς ὑγείας τῶν κατοίκων. Ἀλλ' οἱ ἄνεμοι εἶναι φύσει

εὐμετάβλητοι καὶ πολλὰς μεταβολὰς φέρουσιν εἰς τὴν ἀτμοσφᾶραν. Διὰ τὰ νὰ γίνωσι γνωστὰ αἱ ιδιότητες αὐτῶν κατὰ τόπους καὶ ἡ τάξις καθ' ἣν διαδέχονται ἀλλήλους, ἀπαιτοῦνται μακροχρόνιοι μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις, τὰς ὑποίας δὲν δύνανται νὰ κάμωσιν οἱ διοικητικοὶ ἱατροὶ εἰς ὅλους τοὺς δήμους. Ἡ Κυβέρνησις ἐπεμψεν ἀρτίως εἰς τοὺς διοικητικοὺς ἱατροὺς ἐργαλεῖα ἀρμόδια πρὸς μετεωρολογικὰς παρατηρήσεις· μέτρον ἀριστον καὶ ἀξιέπαινον, δι' οὗ θέλει ἐξακριβωθῇ εἰς τῶν ὕδρων τῶν συντελούντων εἰς τὴν γένεσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν ἐνδημιῶν. Εὐχῆς ἔργον ἐν τούτοις εἶναι νὰ μὴ παραμεληθῶσι καὶ ἄλλαι ἀναγκαιότεραι καὶ εὐκολώτεραι ἔρευναι. Διότι τὰς μὲν μετεωρολογικὰς παρατηρήσεις τοῦ δὲν δύναται νὰ κάμῃ ὁ ἱατρός, εἰμὴ εἰς ἓνα μόνον τόπον καὶ πρέπει νὰ τὰς ἐξακολουθήσῃ διὰ πολλῶν ἐνιαυτῶν, ὅπως ἐξαγάγῃ τοὺς μέσους ὅρους τῶν θερμομετρικῶν καὶ βαρομετρικῶν καταστάσεων· καὶ τέλος πάντων θέλει μὲν ὠφεληθεῖ ἐκ τούτου ἡ ἐπιστήμη, ἀλλ' ἡ δημοσία ὑγιεινὴ ὀλίγην ἰσχύν ἔχει νὰ μεταβάλῃ πρὸς καλὸν τῶν ἀνθρώπων τὰς μετεωρολογικὰς ιδιότητας τῆς ἀτμοσφαιρας. Ἐνῷ ἀπ' ἐναντίας, τὰ κακὰ ὕδατα ἐπηρεάζουσι πολλῷ μᾶλλον τὸ σῶμα καὶ βλάπτουσι τοὺς χρωμένους, φθειροῦσι τὴν ὑγίαν των, τοὺς ἀποκαθιστάνουσι καχεκτας καὶ προξενοῦσιν εἰς αὐτοὺς πρᾶτη χρονικά. Διὰ τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον, πρὸς ὄφελος τῶν ἐνοικούντων τοὺς τόπους ἐκείνους, νὰ διαταχθῇ λεπτομερεστέρα ἔρευνα τῶν ὑδάτων καὶ νὰ ληθῇ πρόνοια πρὸς εἰσαγωγὴν καλῶν. Βεβαίως ἡ μεταβολὴ ἡ δυναμένη νὰ προκύψῃ εἰς τὴν ἀτμοσφᾶραν ἀπὸ τὴν ἐπέκτασιν ἢ ἀλλαγὴν τῆς καλλιιεργείας, ἀπὸ τὴν αὐξήσιν ἢ στέρησιν τῶν δασῶν εἶναι μακρὰ καὶ δυσχερὲς, ἀλλ' ἡ ἀλλαγὴ τῶν ὑδάτων εἶναι ἔργον εὐκολώτερον, καὶ τὸ ὅποιον ἐνεργεῖ, ὅχι εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεάς, ἀλλ' εὐθὺς εἰς αὐτοὺς τοὺς ζῶντας.

Τὰ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων καὶ τῆς κρᾶσεως αὐτῶν ἀναφερόμενα εἶναι ἀκριβῆ. Ἴσως ἡ σημείωσις τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι ἐλάττωσιν τοῦ ἀληθοῦς, διότι οἱ χωρικοὶ, ἀδίκως ὑποπτεύονται

τὴν κατὰγραφὴν ἐδίςταζον νὰ ἀναφέρωσιν ἀκριβῶς τὰ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῆς οἰκογενείας των, καὶ ἤθελον πάντοτε νὰ τὸν κρύπτωσιν.

Αἱ αἰτίαι τῶν νόσων χρῆζουσιν πολλῆς μελέτης καὶ εἰς ταύτας τὸ διάγραμμα ἐμφαίνει τὴν μεγαλητέραν ἀτέλειαν. Πρῶτον μὲν δὲν διχαστέλλονται αἱ προδιαθετικαὶ αἰτίαι ἀπὸ τὰς ἀποτελεστικὰς. Εὐρίσκωμεν ὑπὸ τὴν αὐτὴν κατηγορίαν, ὡς αἰτίαι τῶν ἐνδημιῶν, τὰ ἔλη, τὰ κκκὰ ὕδατα καὶ τὴν ὑγρασίαν τοῦ κλίματος, καθὼς τὴν οἰνοποσίαν, τὴν ἀλμυροφαγίαν, τὴν ῥυπαρότητα, κ. τ. λ. Ἠξοῦρομεν ἀκριβῶς ὅτι εἰς ὅσα μέρη τῆς Ἑλλάδος δὲν ὑπάρχουσιν ἔλη ἢ λιμνάζοντα ὕδατα, ἐκεῖ οἱ περιοδικοὶ πυρετοὶ σπανίζουσιν, ἢ εἶναι ἐλαφροὶ, δὲν ἔχουσι μισματικὸν χαρακτῆρα, παύουσιν ἐνίοτε διὰ φυσικῶν κρίσεων, σπανίως δὲ ἀπολείπουσι χρονικὰς ἀλλοιώσεις. Ὡς αἰτίαι ἄρα φέρουσιν αὗται ὅμοια καὶ σταθερὰ ἀποτελέσματα. Ἀλλ' ἡ οἰνοποσία, ἡ ῥυπαρότης κ. τ. λ. κατὰγράφονται εἰς τοὺς πίνακας ὡς αἰτίαι ἐνδημιῶν διαφόρου εἶδους, περιοδικῶν πυρετῶν καὶ ρευματισμῶν, πνευμονιῶν καὶ παθῶν τοῦ δέρματος. Δὲν εἶναι βεβαίως αἰτίαι ἀποτελεστικαὶ τοσούτων διαφόρων νόσων. Ἀνεφέρωμεν τοῦτο ὡς παράδειγμα περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ διακριθῶσιν αἱ ἀποτελεστικαὶ καὶ ἄμεσοι αἰτίαι ἀπὸ ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐνεργοῦσιν εἰμὴ προδιαθέτουσαι τὰ σώματα, ἢ συνδυαζόμεναι μετὰ τῶν ἄλλων αἰτιῶν βοηθοῦσι τὴν ἐνέργειάν των. Καὶ ἐπεὶ δὴ λόγον ἐποιήσαμεν περὶ τῆς οἰνοποσίας, (εἰς τὴν ὁποίαν, ὥς τὸ εἶπωμεν ἐν παρόδῳ, ἀκράτως δίδονται πολλοὶ τοῦ λαοῦ), ἡμεῖς ἀρνούμεθα ὅτι συντείνει αὕτη, ὅσον λέγουσιν, εἰς τὴν γένεσιν τῶν νόσων ἐκείνων. Γινώσκωμεν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀκράτου οἰνοποσίας· προξενεῖ γαστρίτιδας χρονικὰς, συμφορήσεις αἵματος εἰς τὸν ἐγκέφαλον, ἐπικυζάνει τὴν σφοδρότητα ὅλων ἐν γένει τῶν φλεγμονῶν οἰουδήποτε σπλάγχχνου. Τοῦτο εἶναι βέβαιον. Δὲν πιστεύομεν ὅμως ὅτι ἡ μετρία χρῆσις τοῦ οἴνου εἶναι αἰτία ἀποτελεστικὴ, οὐδὲ προδιαθετικὴ τῶν περιοδικῶν πυρετῶν. Ἀφ' ὅτου ἐν Χαλκίδι ἐφύτευσαν ἀμπελῶνας καὶ ἤρχισαν οἱ κάτοικοι νὰ πίνωσιν οἶνον ἀπηνώτερον, οἱ περιοδικοὶ πυρετοὶ δὲν

ηύξησαν, μάλιστα ἐμετρίσαν· καὶ οἱ αὐτόθι κατοικοῦντες Ὀθωμανοὶ παρέβαινον κατὰ τοῦτο τὴν ἐντολὴν τοῦ Κορανίου, νομίζοντες ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ οἴνου ἦτο προφυλακτικὸν κατὰ τῶν διαλειπόντων πυρετῶν. Βεβαίως, ἕως ὅτου μετρίως πινόμενος ὁ οἶνος ὠφελεῖ εἰς τὸ σῶμα ὡς τονικόν, καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ μένει ἐντὸς τῶν φυσιολογικῶν ὅρων, βοηθεῖ τὴν δύναμιν ἐκείνην δι' ἧς τὸ σῶμα ἀντιδράττει εἰς τὰς νοσοεργοὺς αἰτίας, καὶ μάλιστα τὰς ἐξασθενητικὰς, ὁποῖαι εἶναι ὁ κάματος καὶ ἡ ψυχρὰ ὑγρασία, αἱ ὁποῖαι τῷ ὄντι προδιαθέτουσιν εἰς ἄκρον τὸ σῶμα εἰς τὴν προσβολὴν τῶν διαλειπόντων πυρετῶν. Τὴν μετρίαν χρῆσιν τοῦ οἴνου ἀπλοῦ ἢ φαρμακευτικῶς παρεσκευασμένου παρήγγειλον καὶ παραγγέλλουσιν ἔτι εἰς τοὺς ἀπὸ τῶν περιοδικῶν πυρετῶν ἀναρρώνοντες, πρὸς ἀπαλλαγὴν τῶν ὑποστροφῶν, ὡς ἂν ὅμως φλεγμονή τις σπλάγχχνου δὲν ὑπάρχει· διότι τότε φέρει ἀντίθετον ἀποτέλεσμα· αὐξάνει καὶ παρατείνει τὴν φλεγμονήν, ἡ δὲ φλεγμονὴ γίνεται αἰτία ἐπαναφέρουσα τὰς ὑποστροφὰς τῶν πυρετῶν.

Διὰ τοῦτο, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν αἰτιολογίαν τῶν ἐνδημιῶν, ἐπιθυμοῦμεν περισσοτέραν ἀνάλυσιν καὶ ἀκρίβειαν. Πρῶτον νὰ διακριθῶσιν αἱ προδιαθετικαὶ ἀπὸ τὰς ἀποτελεστικὰς αἰτίας, ἔπειτα νὰ προσδιορισθῇ ποῖαι αἰτίαι φέρουσι πάντοτε ὅμοια ἀποτελέσματα, πῶς ἐνεργοῦσι καὶ ὑπὸ τίνας ὁρους· πῶς συνδυαζόμενων τῶν αἰτιῶν ἀλλάσσει ὁ χαρακτήρ τῶν ἐνδημιῶν, καὶ τέλος πάντων ποῖα εἶναι ἡ σφαῖρα τῆς ἐνεργείας ἐκάστης αἰτίας. Οἱ ἰατροστατιστικοὶ πίνακες τοῦτον ἔχουσι κύριον σκοπὸν νὰ φωτίσωσιν ἡμᾶς περὶ τῶν αἰτιῶν τῶν ἐνδημιῶν νοσημάτων, διότι τὰ εἶδη τούτων, τὰς ποικιλίας, τὰς μεταπτώσεις δὲν δύνανται νὰ περιγραφῶσι πίνακες, ἀλλ' ἰδιαιτέροι ἱστορίαι. Ὅταν λόγον ποιήσωμεν περὶ τῶν αἰτιῶν, θέλομεν ἐκθέσει τὰς περὶ τούτων δόξας μας καὶ προτείνει ζητήματα, τῶν ὁποίων τὴν λύσιν μόνῃ ἡ παρατήρησις δύναται νὰ δώσῃ.

Παύομεν ἤδη τὰς ἐπὶ τῶν πινάκων κρίσεις μας, ποιοῦντες μὲν πρῶτον τὸν προσήκοντα ἔπαιγον εἰς τοὺς ἀξιολύμους συγχωροφάνους μας,

οἱ ὅποιοι εἰς τὴν σύνταξιν τῶν πινάκων ἐξεπλήρωσαν πᾶν ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ γίνη ἐπὶ τοῦ προταθέντος διαγράμματος, καὶ μὲ τὰ ἀτελῆ μέσα ὅσα εἶχον ἀνὰ χεῖρας. Ἐμθαίνομεν δὲ ἤδη εἰς τὸ προκείμενον, νὰ ἐξετάσωμεν α) τὸν ἐν Πελοποννήσῳ συμβαίνοντα θάνατον καὶ τὸ εἶδος τῶν ἐνδημίων νόσων. β) Τὴν νοσολογικὴν τοπογραφίαν, ἥτοι τὴν κατὰ χώρας διάκρισιν τῆς ὑγιεινῆς ἢ νοσώδους καταστάσεως τῆς Πελοποννήσου. γ) Τὰς αἰτίας τῶν ἐπιχωρίων νόσων, καὶ δ) τοὺς νόμους ὑφ' οὓς ὑπόκειται ἡ κατάστασις τοῦ πληθυσμοῦ ἐν Πελοποννήσῳ.

I.

Θρήσις ἐν Πελοποννήσῳ. — Γενικὸς χαρακτὴρ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἐνδημίων.

Εἶναι πλάνη ἡ δόξα τῶν μελαγχολούντων ἐκείνων φιλοσόφων, οἱ ὅποιοι ἐπήνεσαν ὡς εὐδαίμονα διὰ τὸν ἄνθρωπον τὴν φυσικὴν λεγομένην κατάστασιν, καὶ παρέστησαν αὐτὴν εἰς τὴν φαντασίαν μὲ θελητήρια χρώματα. Πρὶν κοσμήσῃ τὴν γῆν ἡ χεὶρ τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἔδαφος αὐτῆς εἶναι μὲ παράσιτα φυτὰ κεκαλυμμένον καὶ μὲ θάμνους δηλητηρᾶς, μετὰ δὲ τῶν ὁποίων ζῶσι πλῆθος ἐντόμων ἐπιβλαβῶν ἢ ιοβόλων ζώων· ἀλλαχοῦ φέρει δάση ἀνεπιμέλητα ὅπου ἔχουσι τὰς φωλεὰς τῶν ἄγρια θηρία, ὥστε ἡ βλάστησις εἶναι εἰς τὰ ζῶα μᾶλλον ἢ εἰς τὸν ἄνθρωπον χρήσιμος. Τὸ δ' ὄμβριον ὕδωρ συρρέον εἰς τὰς κοιλάδας πλημμυρεῖ τὰ πεδία καὶ μὴ ἔχον διέξοδον σχηματίζει ἔλη, ἀφ' ὧν ἀναφύονται μίσματα ἀνθρωποφθόρα. Αἱ μεταβολαὶ τῆς ἀτμοσφαίρας, ἀντὶ νὰ συντελῶσι, πάντοτε πρὸς ὄφελος τοῦ ἀνθρώπου, μὲ τὰ περιοδικὰ κινήματα τῆς φύσεως, ἅτινα κατὰ τὰς ὥρας ἀναζωογονοῦσι τὸν βίον τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων, βιάζουσι τὸν ἄνθρωπον ἢ περιορίζουσι τὴν ἐνεργειάν του, βιάζουσι αὐτὸν νὰ καταφεύγῃ εἰς δάση ἢ εἰς σπηλαιοῦς, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τοὺς χειμερινοὺς παγετοὺς καὶ τοὺς θερινοὺς καύσωνας. Ἀλλ' ὅταν προσδεύει ὁ πολιτισμὸς, ὅταν ἐκτείνεται ἡ γεωργία καὶ ἡ βιομηχανία ἐφαρμόσκει ὁσμημέρα νέα μέσα

εὐκολίας καὶ παραγωγῆς, τότε ἡ γῆ μεταβάλλεται εἰς παράδεισον χειροποίητον, ἀφ' οὗ ὁ ἄνθρωπος συλλέγει χρυσοὺς καρποὺς πρὸς τροφήν καὶ ἡδονὴν αὐτοῦ, καὶ ἡ ἐπιφάνεια αὐτῆς, ἀντὶ νὰ γίνεται ἐστία σήψεως τῶν λευψάνων ὅσα σπείρει ἡ φθορά, διατηρεῖ τὴν γλωφάν τῆς βλάστησιν, πρὸς τροφήν τῆς ὁποίας χρησιμεύουσι τὰ ἀποτρίμματα τῶν παρελθουσῶν γενεῶν φυτῶν καὶ ζώων. Αὐλακες ὁδηγοῦσι τὰ ρεύματα τῶν ὑδάτων εἰς καλλιεργημένα πεδία ἢ τὰ συνάγουσιν εἰς τὰς ἐκροάς των· καὶ τέλος πάντων ὁ ἄνθρωπος διευθύνει τὰ κινήματα τῆς φύσεως πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν ἑαυτοῦ. Τότε αὐξάνει καὶ ὁ πληθυσμὸς, ἐκεῖ ὅπου ἐφαίνετο πρότερον, ὅτι ὀλίγοι οἰκήτορες δὲν ἐδύναντο νὰ ζήσωσιν εἰμὴ δι' ἀμοιβαίας ἐριδος καὶ καταστrophῆς.

Ἡ δὲ αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ γίνεται, οὐχὶ μόνον κατὰ λόγον τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν πόρων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν προφυλακτικῶν διατάξεων, δι' ὧν προλαμβάνεται ἡ γένεσις τῶν μισματικῶν νόσων, κωλύεται ἡ μετάδοσις τῶν κολλητικῶν καὶ μετριάζεται ἡ βρῦτης τῶν ἐνδημιῶν. Προφανέστατον παράδειγμα ἔχομεν τὴν γενομένην ἀπὸ τεσσάρων αἰώνων ἐν Εὐρώπῃ βελτίωσιν τῆς ὑγιεινῆς καταστάσεως τῶν λαῶν. Ἡ ἱατρικὴ, τελειοποιήσασα τὰ μέσα τῆς διαγνώσεως καὶ βελτιώσασα τὴν θεραπείαν, δὲν ἔσωσε τόσους ἀσθενεῖς ἀπὸ τὸν θάνατον, ὅσους ἐπροφύλαξαν ἀνθρώπους αἱ λασσῶαι ὑπαγορεύσεις τῆς ἐπὶ τὰ δημόσια ὑγιεινῆς. Ἄλλοτε φρικτὰ ἐπιδημίαι, πανώλης, τύφοι, εὐφλογίαι καὶ λοιμοὶ παντὸς εἶδους διέβαινον τὴν Εὐρώπην, ἐρημοῦσαι πόλεις ὀλοκλήρους καὶ στρατόπεδα ἐξαφανίζουσαι, καὶ αὐτὰ τὰ ποντοποροῦντα πλοῖα ἔρημα ναυτῶν ἀπολείπουσαι ἐπὶ τῶν κυμάτων· εἰς τρόπον ὥστε οὐδὲ πόλεμοι μακροὶ καὶ φονικοὶ, οὐδὲ σεισμοὶ, οὐδὲ πλημμύραι, οὐδ' ἄλλαι καταστρεπτικαὶ τῆς φύσεως αἰτίαι ὅλαι συνάμα ἐφερον τόσον ὄλεθρον, ὅσον ἐπροξένισαν αἱ νόσοι αὗται, αἱ ὁποῖαι ἐν βραχεῖ, ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν, ἐθέριζον τὸ τρίτον ἢ τὸ ἥμισυ τῶν ἀνθρώπων, ἐφ' οὓς ἐπέσκηπτον. Σήμερον ὅμως ἡ πανώλης δὲν διαβαίνει τὰ ὅρια τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, οἱ μισματικοὶ τύφοι

ἤλαττώθησαν, ὁ ἀπὸ τῶν εὐφλογιῶν καὶ τῆς φοινικίδος θάνατος εἰς ἄκρον ἐμετρίασεν, ἐξέλιπε σχεδὸν ἡ λέπρα, ἡ αἵματοκελαινώσις (scorbut), ἔγνωεν ἄγνωστος ἡ μελανὴ πανώλης, ὁ βρετανικὸς ἰδρῶς, ὁ οὐγγρικός πυρετός καὶ ἄλλαι νόσοι αἱ ὁποῖαι ἐπιδημικαὶ ἢ ἐνδημικαὶ ἐδάκρυον τὰς ἀνθρωπίνας τύχας. Διοικητικὰ μέτρα λαμβάνουσι πρόνοιαν περὶ τοῦ πορισμοῦ καὶ τῆς διανομῆς τῶν τροφῶν, ἵνα προληφθῶσιν, ὅσον ἐνεστίν, αἱ σιτοθεαί, αἱ ὁποῖαι καταστρεπτικαὶ ἀφ' ἐκυτῶν οὔσαι συνεπιφέρουσι πάντοτε καὶ θανατηφόρους ἐπιδημίας. Πάντα ταῦτα χρεωστοῦνται εἰς τὸν πολιτισμὸν, ὅστις ἐβελτίωσε τὴν τύχην τοῦ λαοῦ. Ἀλλ' ὁ πολιτισμὸς, λέγουσι, παρήγαγεν ἄλλα πάθη, ἰδίως τὰ ἀπὸ τῆς διαφθορᾶς, τῆς κραιπάλης καὶ τῆς ἀσωτείας προερχόμενα. Μὲ αὐτὸν ἤρξησαν αἱ μανίαι, τὰ νευρικὰ πάθη ἅπαντα καὶ ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου ἔγινε τόσῳ μᾶλλον βραχύς, ὅσῳ αἱ δυνάμεις αὐτοῦ τάχιον ἀναπτύσσονται καὶ μᾶλλον δαπανῶνται ἐν τῷ βίῳ. Διότι οὐδὲν τι ὑπάρχει ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι καὶ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ πρόξενον, ὅτε μάλιστα ὁ ἄνθρωπος καταχράται αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅμως ὁ κοινωνικὸς βίος δὲν πρέπει νὰ μετράται μὲ τὴν διάρκειαν τοῦ χρόνου, ἀλλὰ μὲ τὴν ποσότητα τῶν ἀπολαυτῶν καὶ τὴν γενομένην χρῆσιν τῶν διανοητικῶν καὶ φυσικῶν δυνάμεων. Ἐξῆσε πλεῖον, ὅστις ἐξῆσε βέλτιον καὶ πλείονα ἐξέπληρωσε πρὸς καλὸν τῶν ἄλλων καὶ ἑαυτοῦ. Τὰ φυτὰ ζῶσιν αἰώνας ἀπαρασάλευτα καὶ τὰ ζῶα δὲν βελτιοῦσι ποτὲ τὴν τύχην των· μόνος ὁ ἄνθρωπος διατρέχει φάσεις μεταβολῶν, τῶν ὁποίων ἢ ἐπὶ τὰ χεῖρω ἢ ἐπὶ τὰ κρείττω ροπὴ ἐναπόκειται κατὰ μέγεθος εἰς αὐτόν. Οἱ φυσιολόγοι ἄς κρίνωσιν ἥσσαν ὑλικῶς τὸν ἄνθρωπον. Τὰ ἄλλα διωργανισμένα ὄντα ἔχουσι βίον ἀτομικόν· ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος βίον κοινωνικόν. Καὶ ἐὰν προσέτι ὁ πολιτισμὸς ἐβράχυνε τὸν ἀτομικὸν μας βίον, ἤρξησε τὴν πληθύν των ὁμοίων μας, καὶ κατὰ τοῦτο ἡ φύσις εὕρισκε τὴν ἀμοιβὴν της, διότι ἐν αὐτῇ τὸ μερικὸν καθυπεβλήθη εἰς τὸ γενικόν, τὸ ἄτομον εἰς τὸ εἶδος, τὸ εἶδος εἰς τὸ γένος, καὶ τὰ γένη ὅλα εἰς τοὺς γενικοὺς

νόμους οἷτινες διέπουσιν ἐπὶ τοῦ πλανήτου μας τὰ κινήματα τῆς φύσεως. Τὸ βέβαιον δὲ εἶναι ὅτι ἡ πρόοδος ἐνὸς τόπου φαίνεται διὰ τῆς πληθύσεως αὐτοῦ καὶ διὰ τῆς ὑγιεινῆς του καταστάσεως.

Ἡ ὑγιεινὴ ἢ νοσήδης κατάστασις ἐνὸς τόπου γινώσκειται ἀπὸ τὸν συμβαίνοντα εἰς τοὺς κατοίκους θάνατον. Ὅπου οὗτος εἶναι περισσότερος, τῶν ἄλλων ὅρων ὁμοίων ὄντων, ἡ χώρα εἶναι νοσηδεστέρα. Δι' ἔλλειψιν καταστατικῶν παρατηρήσεων δὲν δύναμεθα νὰ προσδιορίσωμεν τὸν ὅρον τῆς θνήσεως (mortalité) ἐν Πελοποννήσῳ. Τὸ μόνον ἐγγραφον, τὸ ὁποῖον γνωρίζομεν δημοσιευμένον ἀπαντᾶται εἰς τὸ στατιστικὸν περὶ Ἑλλάδος σύγγραμμα τοῦ Κ. Στρόγγ. Ἐξ αὐτοῦ ἐξάγομεν, ὅτι ὁ συμβᾶς κατὰ τὰ 1839 ἐν Πελοποννήσῳ θάνατος ἦτο 8,192 ψυχῶν, ἐξ ὧν

ἀπὸ γενέσεως μέχρι	10 ἐτῶν ἡλικίας,	4,049 ἦτο:	49, 5 0 0
ἀπὸ 10 ἐτῶν ἡλικίας μέχρι	20	727	— 8, 9 —
ἀπὸ 20 — — —	30	624	— 7, 6 —
ἀπὸ 30 — — —	40	586	— 7, 2 —
ἀπὸ 40 — — —	50	512	— 6, 2 —
ἀπὸ 50 — — —	60	631	— 7, 7 —
ἀπὸ 60 — — —	70	487	— 5, 9 —
ἀπὸ 70 — — —	80	353	— 4, 3 —
ἐπέκεινα τῶν 80		223	— 2, 7 —
		8,192	100

Ἐκ τῶν 8,192 ἀποθνόντων ἦσαν ἄρρενες 4,503, θήλεα 3,689. Συμφώνως μὲ τὸν γενικὸν τῆς θνήσεως νόμον, ἔγεινε λοιπὸν περισσότερος θάνατος εἰς τὸ ἀρσενικὸν παρὰ εἰς τὸ θηλυκὸν φύλον. Πρέπει ὅμως νὰ διακρίνωμεν τὴν διαφορὰν ταύτην κατὰ τὰς ἡλικίας. Ἀπὸ γενέσεως μέχρι 60 ἐτῶν ἡλικίας, ἀπέθανον ἄρρενες μὲν 4002, θήλεα δὲ 3127. Ὑπὲρ τῶν 60 ἐτῶν ὅμως ἀπέθανον περισσότεραι γυναῖκες (562) παρὰ ἄνδρες (501). διότι πολλοὺς ἐκ τούτων εἶχον φθάσει οἱ πόλεμοι τῆς ἐπαναστά-

σεως. Εἰς τὰ 1840 ὑπῆρχον ἐν Ἑλλάδι γυναῖκες ἡλικίας ὑπὲρ τῶν 24 ἐτῶν 209,771, ἄνδρες δὲ ὁμήλικες 203,622· ὥστε ὑπερῆχον τὸν ἀριθμὸν αἱ γυναῖκες κατὰ διαφορὰν 6,149.

Διὰ τὴν γνωρίσωμεν ἥδη ποῖος εἶναι ὁ ὅρος τῆς ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τὰ 1839 συμβάσεως θνήσεως, πρέπει νὰ συγκρίνωμεν τὸν ἀριθμὸν τῶν θανόντων πρὸς τὴν πληθὺν τῶν κατοίκων. Κατὰ δυστυχίαν δὲν ἔχομεν καταγραφὴν δημοσιευμένην τῶν ἐν ἐκείνῳ τῷ ἔτει κατοίκων τῆς Πελοποννήσου (α). Δὲν ἔχομεν εἰμὴ μίαν τῶν 1838, ἣτις ἐξάγεται ἀπὸ τοὺς ἱατροστατιστικοὺς πίνακας, καὶ ἄλλην τῶν 1840, ἐμπεριεχομένην εἰς τὸ σύγγραμμά τοῦ Κ. Στρόγγυ. Καθυποβάλλομεν ἐνταῦθα καὶ τὰς δύο ὑπ' ὄψιν.

Πίναξ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Πελοποννήσου.

Διοικήσεις	Πληθυσμὸς ἐν ἔτει 1838, ὡς ἐξάγεται ἀπὸ τοὺς ἱατρο- στατιστικοὺς πί- νακας.	Πληθυσμὸς ἐν ἔτει 1840, ὡς εὐρίσκει- ται εἰς τὴν κατα- στατικὴν τοῦ Κ. Στρόγγυ.
	1838	1840
Κορινθίαις	28,788	30,292.
Ἀχαΐαις	28,261	33,190.
Ἰλρίαις	32,634	37,292.
Τριφυλίαις	30,721	36,607.
Πυλίας	12,067	12,876.
Μεσσηνίας	32,342	34,221.
Λακωνίας	32,683	35,535.
Λακεδαιμονίας	39,095	40,950.
Ἀργολίδος	28,692	30,702.
	265,283	294,665.

(α) Καίτοι δημοσιευθέντες κατὰ τὰ 1839, οἱ πλεῖστοι τῶν πινάκων συνετάχθησαν κατὰ τὰ 1838, (ὡς δηλοῦται ἀπὸ τὰς χρονολογίας τῶν ὑπογραφῶν τῶν διοικητικῶν ἱατρῶν), καὶ σημειοῦσι τὸν ἐν ἐκείνῳ τῷ ἔτει ὑπάρχοντα πληθυσμὸν.

	μεταφορά	265,283	273,665.
Ἑρμιονίδος		6,686	(α)
Τροιζηνίας		1,696	(α)
Κυναιθης		36,710	37,394.
Μαντινείας		48,310	54,312.
Γόρτυνος		(3)	48,133.
Ὀλική ποσότης		358,685	431,504.

(α) Τῆς Ἑρμιονίδος καὶ Τροιζηνίας τοὺς κατοίκους παρέλειψεν ὁ πίναξ τοῦ Κ. Σπρόγγ ἀπὸ τὸν πληθυσμὸν τῆς Πελοποννήσου, καὶ τὸν συγκατέλεξε μὲ τὸν πληθυσμὸν τῶν Πετσῶν καὶ τῆς Ὑδρας, τῶν ὁποίων αἱ ἐπαρχίαι ἐκεῖναι ἀποτελεῦσι μέρος κατὰ τὸν διοικητικὸν ὀργανισμόν. Ἀλλὰ συνάγοντες ἀπὸ τοὺς ἱατροστατιστικοὺς πίνακας τὸν πληθυσμὸν τῆς Πελοποννήσου, ἀφῆρεσamen ἀπὸ τῶν διοικήσεων Ὑδρας καὶ Πετσῶν τοὺς δήμους τῆς Τροιζηνίας καὶ τῆς Ἑρμιονίδος, ὡς ὑπαγομένους γεωγραφικῶς εἰς τὴν Πελοπόννησον.

(β) Ἱατροστατιστικὸς πίναξ τῆς Γόρτυνος δὲν ἐξεδόθη οὐδεὶς ἄρα τῶν ἄνωθεν πινάκων μᾶς δίδει ἀκριβῶς τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων τῆς Πελοποννήσου, οὔτε τῶν 1838, οὔτε τῶν 1840. Εἶναι ἀμφοτέρωι ὑποδεέστεροι τοῦ ἀληθοῦς πληθυσμοῦ.

Ἐν δυνάμει δὲ οὔτε τὴν διαφορὰν τῶν κατὰ τὰς δύο ταύτας ἐποχὰς πληθυσμῶν νὰ προσδιορίσωμεν ἀκριβῶς. Τὸν τῆς Γόρτυνος ἐν ἔτει 1838 δὲν ἔχομεν. Διὰ νὰ εὕρωμεν ὅμως τουλάχιστον τὴν ὡς ἔγγιστα διαφορὰν, εἰς τὸν κατὰ τοὺς δημοσιευθέντας πίνακας προκύπτοντα πληθυσμὸν τῆς Πελοποννήσου, προστιθέμεθα τὸν τῆς Γόρτυνος, ὡς ἀναφέρεται εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ Κ. Σπρόγγ, εἰς δὲ τὸν πίνακα τούτου προστιθέμεθα τὸν πληθυσμὸν Ἑρμιονίδος καὶ Τροιζηνίας. Ἐχομεν οὕτω,

πληθυσμός τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὰ 1838,

μὴ συμπεριλαμβανομένης τῆς διοικήσεως Γόρτυνος 358,685

πληθυσμός τῆς Γόρτυνος κατὰ τὰ 1840 48,133

ὅλική ποσότης 406,818

πληθυσμός τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὰ 1840,

μὴ συμπεριλαμβανομένης τῆς Ἑρμιονίδος καὶ Τροιζηνίας 431,504.

πληθυσμός Ἑρμιονίδος κατὰ τὰ 1838 6,686

— Τροιζηνίας . . . . . 1,696.

ὅλική ποσότης 439,886

Αὐξήσις ὡς ἔγγιστα τοῦ πληθυσμοῦ ἐντὸς δύο ἐτῶν 33,068

Ἡ ὡς ἔγγιστα αὕτη αὐξήσις διαφέρει ἀπὸ τὴν ἀληθῆ κατὰ δύο ἢ τρεῖς χιλιάδας, διότι μόνον ἡ ἐντὸς τῶν δύο ἐτῶν διαφορὰ τοῦ πληθυσμοῦ Γόρτυνος, Τροιζηνίας καὶ Ἑρμιονίδος εἶναι εἰς ἡμᾶς ἀγνωστος. Πρόκειται ἥδη νὰ παραλληλίσωμεν μὲ ἓνα ἐκ τῶν δύο τούτων πληθυσμῶν τὴν ἐν Πελοποννήσῳ συμβᾶσαν θνήσιν κατὰ τὰ 1838· λαμβάνομεν ὡς καταλληλότερον τὸν παρὰ τῷ Κ. Στρώγγ, ὡς ἐμπεριέχοντα τὸν πληθυσμὸν ὅλων τῶν διοικήσεων, εἰς τὰς ὁποίας παρατηρήθη ἡ θνήσις. Ἐκ τούτου τοῦ παραλληλισμοῦ θέλομεν ἐξαγάγει τὰς ἀναλογίας τῶν θανόντων πρὸς τοὺς ζῶντας, ὅχι βεβαίως τόσον ἀκριβῶς, ὅσον ἤθελε γίνεαι ἐὰν εἴχομεν τὸν ἐν ἔτει 1838 ὑπάρχοντα πληθυσμόν. Διὰ τοῦτο ἂς εὐχώμεθα τὴν ἀκριβείαν καὶ συνέχειαν τῶν καταστατικῶν παρατηρήσεων· διότι τότε δὲν θέλομεν εἶσθαι ὑποχρεωμένοι νὰ βιάζωμεν τοὺς παραλληλισμούς, διὰ νὰ εὐρίσκωμεν τοὺς ὡς ἔγγιστα ὄρους, ἀλλὰ θέλομεν ἔχει καταγραφὴν ἀκριβῆ, καὶ δίδουσαν κατ' ἔτος τὴν ἐκτίμησιν τοῦ πληθυσμοῦ, τῆς αὐξήσεως αὐτοῦ καὶ τῆς θνήσεως. Περὶ δὲ τούτων θέλομεν ἀναφέρει πάλιν ἰδίως.

Ήναι κατὰ διοικήσεις τῆς θνήσκουσ παραλληλι-
ζομένης μετὰ τὸν πληθυσμὸν.

Διοικήσεις.	Ἀριθμὸς ἀπο- θνήσκοντων ἐν ἔτει 1839	Πληθυσμὸς ἐν ἔτει 1840	Ἀναλογία τῶν ἀποθνήσκοντων πρὸς τὸν πληθυσμὸν.
Ἀργολίδος	966	30,702	1: 31,7.
Ἀχαΐας	923	33,190	1: 35,8.
Ἠλείας	833	37,292	1: 44,7.
Μεσσηνίας	735	34,221	1: 46,5.
Κορινθίας	639	30,292	1: 47,4.
Λακεδαιμονίας	689	40,950	1: 59,2.
Κυναιθίας	615	37,394	1: 60,8.
Γόρτυνος	784	48,133	1: 61,3.
Μαντινείας	851	54,312	1: 63,8.
Λακωνίας	529	35,535	1: 67,1.
Τριφυλίας	483	36,607	1: 75,7.
Πυλίας	145	12,876	1: 88,8.
ὅλιν. ποσότη.	8,192	431,504	1: 52,6.

Ὁ μέγιστος λοιπὸν ὅρος τῆς θνήσκουσ ἦτον ἐν Ἀργολίδι, ἐπειδὴ ἀπέθανον 1 ἀνὰ 31 κάτοικον· ὁ ελάχιστος ἐν Πυλίᾳ 1: 88· ὁ μέσος δὲ ὅρος καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον ἦτο 1: 52.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποληφθῶσιν οἱ ὅροι οὗτοι ὡς γενικοὶ μέσοι ὅροι. Πρῶτον μὲν πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ἐσυγκρίναμεν τὴν θνήσκουσ τῶν 1839 μετὰ τὸν πληθυσμὸν τῶν 1840. ὥστε ὁ ὅρος τῆς θνήσκουσ 1: 52 καταντᾷ πραγματικῶς 1: 51. Ἀλλὰ καὶ οὗτος ἀκόμη ὁ ὅρος εἶναι μικρὸς, διότι ἐὰν ἡ θνήσκουσ ἔμενε πάντοτε ἐντὸς αὐτῶν τῶν ἀναλογιῶν, εἰς τὴν Πελοπόννησον ἤθελε συμβαίνει πολλὰ ὀλιγώτερος θάνατος παρὰ εἰς τὰ πλεῖστα τῆς Εὐρώπης μέρη. Ἴσως τὸ ἔτος 1839 διῆλθε λίαν ὑγιεινόν· ὅπως καὶ ἂν ᾖται ὅμως εἰς ἡμᾶς φαίνεται πιθανόν ὅτι ἡ θνήσκουσ, ἐν Πελοποννήσῳ ἐκ-

τιμωμένη ἀνὰ δεκαετίαν, εἶναι μεγαλύτερα ἐκείνης τὴν ὁποίαν δεικνύουσιν αἱ ἄνω ἀναλογίαι.

Ἄς ἐξετάσωμεν ἤδη τὰ εἶδη τῶν ἐνδημιῶν, τὰ ὅποια προξενοῦσι τὸν περισσότερον θάνατον.

Ἐκ τῶν ἱατροστατιστικῶν πινάκων ἐξάγεται, ὅτι ὁ γενικώτερος χαρακτήρ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἐνδημιῶν εἶναι ὁ τῶν περιθιῶν πυρετῶν. Οὗτοι δὲ προσβάλλουσι ποτὲ μὲν ἄπλοι, ποτὲ δ' ἐπιπλεγμένοι, ἄλλοτε προηγούνται ἢ ἔπονται ἄλλα νοσήματα. Ἄπλοι εἶναι σπάνιοι, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐμφαίνονται χολερικοί, ἢ γαστρικοί, ὥστε ὑπερέχει ὡς στοιχεῖον ἐν αὐτοῖς ὁ ἐρεθισμὸς τῶν σπλάγγων τῆς κοιλίας, τοῦ στομάχου καὶ τῶν ἐντέρων, τοῦ ἥπατος καὶ τοῦ σπληνὸς καὶ ἡ πολυχολία. Ἐξ ὅλων τῶν εἰδῶν αὐτῶν σπανιώτερος εἶναι ὁ μυξώδης (feb. int. mucoosa), οὔτε παρτηρεῖται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς ἐνήλικας, ἀλλ' εἰς βρέφη ἐξησθενημένα ἤδη ὑπὸ πολλῶν ὑποστροφῶν. Τελευταῖον ὑπάρχουσιν οἱ κακοήθεις. Ἐκ τούτων συνεχέστεροι εἶναι οἱ προσβάλλοντες τὴν κεφαλὴν, ἥτοι ὁ καροτικός, ἢ ληθαργικός, ἢ ἀποπληκτικός εἰς τοὺς ἐνήλικας, ὁ ληθαργικός καὶ ὁ ἐπιληπτικός ἢ σπασμωδικὸς εἰς τὰ βρέφη. Μετὰ τούτους συνεχέστεροι εἶναι οἱ προσβάλλοντες τὰ κοιλιακὰ σπλάγχνα, ὁ ἐμετικός, ὁ χολερικός, ὁ δυσεντερικός, ὁ αἱματηρὸς ἢ μελανοχολερικός (f. int. perniciosa suberuenta), πρὸς τούτοις ὁ ἀλγώδης. Τὰ δ' ἄλλα εἶδη ὀλεθρίων εἶναι σπάνια, καὶ σποράδην φαίνονται, ἐνῶ τὰ μνησθέντα εἰς τινὰς τόπους καὶ κατὰ τινὰς χρόνους ἐπισκῆπτουσιν ὡς ἐπὶ δῆμια, καταλαμβάνοντα ἐνταυτῷ πολλοὺς πάσχοντας. Ὁ ἱατρός Κ. Γαλάτης ἀνέφερε εἰς τὸν Ἀσκληπιὸν (α) ἓνα ὀλέθριον καροτικόν, ὅστις ἐπιδῆμιος ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Λακωνίαν καὶ τὴν Μεσσηνίαν, κατὰ τὸν Αὐγούστον καὶ Σεπτέμβριον τῶν 1841, καὶ ἐπέφερεν ὀλεθρον πολλὸν ἐξόχως εἰς τὰ βρέφη, τὰ ὅποια σπανίως ἀντεῖχον εἰς τὸν δεύτερον παροξυσμόν.

(α) Ὅρα Νέον Ἀσκληπ. φυλ. δ. σελ. 110.

Οἱ περιοδικοὶ πυρετοὶ ἐνδέχεται νὰ ἐπιπλέκωσι καὶ ἄλλα νοσήματα, ἰδίως δὲ τὰς φλεγμονάς. Ἄλλοτε ἕνεκα τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἢ τῆς κακῆς θεραπείας μεταβάλλονται εἰς συνεχεῖς, καὶ τότε ὑπάρχει ἐστὶα τις φλεγμονῆς διατηροῦσα τὸν συνεχῆ πυρετόν. Ὅταν δὲ ὁ περιοδικὸς πυρετὸς μετέβῃ εἰς συνεχῆ, τούτου διαλυθέντος ἀναφαίνονται τὰ περιοδικὰ κινήματα.

Οἱ πυρετοὶ οὗτοι ἔχουσι διάφορον μορφήν καὶ βαρύτητα, κατὰ τὰς ὥρας καθ' ἃς ἐπικρατοῦσιν. Οἱ τοῦ ἔαρος εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον φλογιστικῷ χαρακτῆρος, ἐλαφρότεροι καὶ κρίνονται συχνῶς αὐτομάτως δι' ἀρθήνων ἰδρώτων καὶ ἐκθύματος ἐπὶ τῶν χειλῶν ἢ κεγχρίτιδος. Οἱ τοῦ θέρους εἶναι βαρύτεροι, γαστροχολερικοῦ εἶδους· σπανίως κρίνονται αὐτομάτως καὶ συχνὰ γίνονται συνεχεῖς, ἐὰν ἱατρικὴ βσθήεια δὲν ἐλαττώσῃ τὴν σφοδρότητά των, ἀφαιρῶσα τὰς ἐπιπλοκάς καὶ διαλύουσα τοὺς τοπικοὺς ἐρεθισμούς. Βαρύτατοι, ἐπιπεπλεγμένοι, κακοήθεις εἶναι οἱ τοῦ φθινοπώρου ἀπὸ Αὐγούστου μεσοῦντος μέχρι καὶ ἐντὸς τοῦ Ὀκτωβρίου. Συχνῶς δὲ οἱ ὑπ' αὐτῶν προσβληθέντες τοὺς ἔχουσι δι' ὅλου τοῦ χειμῶνος καὶ ἀπαλλάττονται μόνον τὸ ἀκόλουθον ἔαρ. Ὡστε οἱ πυρετοὶ ἐκεῖνοι γίνονται τρόπον τινα χρόνιοι. Ἀλλ' ἐντὸς τοῦ χειμῶνος ἐκπίπτουσι τῆς σφοδρότητός των, γίνονται ἐλαφρότεροι, ἀπλούτεροι, συντομώτεροι εἰς τοὺς παροξυσμούς των καὶ ἥσσον συντελεῖς εἰς τὸ νὰ συνεπιφέρωσι τοπικὰς φλεγμονάς, ἐὰν ἤδη αὗται δὲν ἐσχηματίσθῃσαν. Συνήμα μὲ τοὺς περιοδικούς πυρετοὺς ἐπικρατοῦσι καὶ οἱ συνεχεῖς, οἱ ὅποιοι ἔχουσι τὰς αὐτὰς μορφὰς τῶν περιοδικῶν, διαφέροντες κατὰ τὸν τύπον, προσβάλλουσι παρομοίως τὰ αὐτὰ συστήματα, τὰ αὐτὰ σπλάγχνα, καὶ ἐμφαίνουσι τὰς αὐτὰς διαφορὰς συμπτωμάτων, διὰ τὰς ὁποίας διεκρίθησαν τὰ εἶδη τῶν περιοδικῶν μὲ τὰ ὀνόματα φλογιστικῶν, γαστρικῶν, χολερικῶν, κ. τ. λ. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι τὰ εἶδη τῶν ἐνδημίων συνεχῶν πυρετῶν παραλλάσσουν ταυτοχρόνως μὲ τὰ τῶν περιοδικῶν. Τηῦτο ἐνδεικνύει κοινὴν τινα αἰτίαν προξενούσαν καὶ τοὺς μὲν καὶ τοὺς δέ. Καὶ ἡ ὑπόθεσις αὕτη γίνεται πιθανωτέρα, ἐὰν

παρτηρήσωμεν, ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διαλυόμενοι οἱ συνεχεῖς πυρετοὶ μεταβάλλονται εἰς διαλείποντας παρξυσμούς.

Οἱ περιοδικοὶ πυρετοὶ ὅταν πολὺν καιρὸν διαρκέσωσιν εἰς τὸ σῶμα, ἀπολείπουσιν πολλάκις βλάβας εἰς τὰ σπλάγχνα. Συνεχέσεται ἐκ τούτων εἶναι αἱ ἐμφράξεις τοῦ σπληνὸς καὶ τοῦ ἥπατος, ἐξ ὧν συμβαίνει καὶ ἥκτερος καὶ ἀσκήτης ὕδρωψ· πρὸς τοῦτοις γαστρίτιδες· χρονικαὶ φέρουσι δὲ καὶ ἰδιαιτέρους τινὰς ρευματισμούς, ὅταν αἱ λειτουργίαι τοῦ δέρματος δὲν ἐπανήλθον εἰς πλήρη ἐνέργειαν, ἀλλ' ἡλαττώθησαν ἐπηρεασθεῖσαι διὰ πολλοῦ ὑπὸ ψυχρᾶς ὑγρασίας, ρευματισμούς, ἔχοντας ἴδιον χαρακτῆρα καὶ ἀπαιτούντας ἰδιαιτέραν θεραπείαν. Ἐνίοτε δὲ ἡ κρᾶσις αὕτη τοῦ αἵματος ἀλλοιούται μετὰ τοὺς μακροχρόνιους διαλείποντας πυρετούς. Ἡ ποσότης του καθόλου ἐλαττοῦται. Ἡ δὲ ἀλλοίωσις τῆς ποιότητος του ἐμφαίνεται εἰς δύο διαφόρους διαθέσεις, τὴν ὀρρώδη (*sierosa*) καὶ τὴν αἵματοκελαινωτικὴν (*scorbutica*). Εἰς τὴν ὀρρώδη διάθεσιν, τὸ πρόσωπον γίνεται χλωρὸν, περυσισμένον· τὸ δέρμα, τὰ χεῖλη, ἡ γλῶσσα ὠχρὰ· ὁ κυψελώδης ἱστός χαλαροῦται· τὸ σῶμα μαραινεταὶ· φέονται ὑδρωπικαὶ ὑπερδιακρίσεις εἰς τὸν κυψελώδη ἱστὸν ἐκείνων τῶν μερῶν, ὅπου ἡ κυκλοφορία εἶναι ἀσθενεστέρα· διὰ τοῦτο αἱ χεῖρες, οἱ πόδες, τὰ βλέφαρα γίνονται οἰδηματώδη, τελευταῖον δὲ καὶ γενικὸς ὕδρωψ ἀνὰ σάρκα σχηματίζεται· αἱ δυνάμεις τοῦ σώματος ἐκπίπτουσι· τὰ μέλη λύνονται· ἔχουσιν οἱ ἀσθενεῖς ἀκαταμάχητον κλίσιν πρὸς ἀκινήσιαν καὶ δὲν ἀναλαμβάνουσι ποσῶς δυνάμεις ἀναπαυόμενοι· ἡ ἀναπνοὴ των γίνεται κεκμηκυῖα· ὁ ἰδρὼς ἐκλείπει· τὰ οὖρα σπάνια, λευκὰ, διαφανῆ. Εἰς τὴν διάθεσιν ταύτην τὸ αἷμα πτωχεύει καὶ κατὰ τὸ ποσὸν καὶ κατὰ τὴν ποιότητα· ἐλαττοῦται ἡ ἰνώδης ὕλη καὶ ὑπερέχει ἀναλόγως ἡ ποσότης τοῦ ὀρροῦ· ἴσως καὶ αὕτη ἡ χρωματιστικὴ ὕλη καὶ ὁ ἐν τῷ αἵματι σίδηρος ἐλαττοῦνται ὡς εἰς τὴν χλωρόσιν, μεθ' ἧς ἡ ὀρρώδης διάθεσις ἔχει πολλὴν ἀναλογίαν· ἀλλ' εἰς τὴν ὀρρώδη διάθεσιν ἡ ἀλλοίωσις τοῦ αἵματος εἶναι δευτερογενής. Μᾶλλον δὲ τὰ βρέφη ὑπὸκεινται εἰς τοιαύτην ἐκφυλιστὴν, διότι ὁ ὁργανισμὸς αὐ-

τῶν ἔχει ἀνάγκην μεγίστην ἀναπληρώσεως τῆς δαπάνης αἵματος καὶ δυνάμεων, ἡ ὁποία γίνεται οὐχὶ μόνον πρὸς τροφήν ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐξησιν τοῦ σώματος. Οἱ δὲ περιοδικοὶ πυρετοὶ, ἐπὶ μακρὸν διαρκούντες, ἀλλοιοῦντες τὴν χώνευσιν καὶ τὴν κυκλοφορίαν καὶ φθείροντες τὴν τροφήν τοῦ σώματος, ταχέως καταντῶσι τοὺς μικροὺς ἀσθενεῖς εἰς μίαν ἀληθῶς χλωροτικὴν κατὰστασιν.

Τὴν δὲ σχέσιν τῶν πολυχρονίων περιοδικῶν πυρετῶν μετὰ τὴν αἱματοκελαινώσιν, ταύτης δευτερογενῶς ἐξ ἐκείνων γενομένης, δὲν ἐσημείωσαν οἱ νεώτεροι ὅσον οἱ ἀρχαῖοι. Ὁ Ἱπποκράτης, Παῦλος ὁ Αἰγινήτης καὶ ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ τῶν Ἑλλήνων ὁ Πλίνιος περιέγραψαν μίαν καχεξίαν, προξενουμένην ὑπὸ πολυχρονίων πυρετῶν καὶ τῆς χρήσεως ψυχρῶν, ἀκαθάρτων καὶ σκληρῶν ὑδάτων, καὶ ἔχουσιν μεγίστην ὁμοιότητα μετὰ τῆς αἱματοκελαινώσεως. Οὐδεὶς δύναται νὰ παραγνωρίσῃ τὴν συνύπαρξιν τῆς καχεξίας ταύτης μετὰ τῶν ἐμφράξεων τοῦ σπληνός, εἰς τὴν περιγραφὴν ἐνὸς πάθους, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει ὁ Ἱπποκράτης ὑπὸ τὸ ὄνομα «σπλὴν μέγας». Ταύτην τὴν νόσον εἰκονίζων ὁ Κῶος ἀναφέρει, ὅτι τὰ οὐλα ἐξελακούνταν, οἱ ὀδόντες κλονοῦνται καὶ πίπτουσι, τὸ στόμα πνέει δυσῶδες, τὸ δέρμα γίνεται πελιδνόν, ἔλκη φύονται εἰς τὰς κνήμας, καὶ τὰ μέλη γίνονται ἀδρανῆ πρὸς κίνησιν. Τοὺς αὐτοὺς χαρακτηρικοὺς ἀποδίδει Παῦλος ὁ Αἰγινήτης εἰς τὸ πάθος τοῦ σπληνός, τὸ ὁποῖον αὐτὸς ὀνομάζει «σκίρωσις» ὃ δὲ Πλίνιος καὶ ὁ Στράβων «στομακάκη» τὸ πάθος ἀποκαλοῦσι. Βεβαίως τὰ ῥηθέντα συμπτώματα μετ' οὐδεμιᾶς ἄλλης νόσου ὁμοιάζουσι, εἰμὴ μετὰ τῆς αἱματοκελαινώσεως. Φαίνονται δ' ἐνταῦθα ὡς συνυπάρχοντα μετὰ τοῦ μεγάλου σπληνός ἀμφότερα ἀποτελέσματα πολυχρονίων πυρετῶν ὄντα. Ἐὰν δὲ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης δὲν ἐμφαίνεται ἡ αἱματοκελαινώσις τόσον συχνὰ μετὰ τοὺς περιοδικούς χρονίους πυρετοὺς, πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν πόσον ἐκεῖ ἐβελτιώθη ἡ ὑγιεινὴ τοῦ λαοῦ καὶ πόσον ἡ ἱατρικὴ ἐβράχυνε τὴν διάρκειαν τῶν πυρετῶν, τῶν ὁποίων ἡ θεραπεία ἐπὶ Ἱπποκράτους ἐμελλε νὰ ᾔηται ἀτελεστέτη καὶ ἀβέβαιη. Οἱ πρὸ δύο αἰώνων ἱατροὶ ἀνεγνώρισαν

ρητῶς, ὡς μίαν τῶν αἰτιῶν τῆς αἵματοκελαινώσεως, τοὺς μακρο-
 χρόνιους διαλείποντας πυρετοὺς, εἰς δὲ τὰ ἐλώδη μέρη τῆς Ἑλλά-
 δος, ἰδίως δὲ ὅπου οἱ κάτοικοι δὲν ἔχουσιν ἰατρικὴν βοήθειαν
 καὶ τὴν ὑγιεινὴν τοῦ σώματος καθόλου παραμελοῦσι, δύναται τις
 καὶ σήμερον νὰ θεωρήσῃ, ἀπαραλλάκτως ὡς παρετήρησεν ὁ Ἱππο-
 κράτης, τὴν στομακτικὴν συνυπάρχουσαν μετὰ τῶν ἐμφράξεων τῶν
 ὑποχονδριακῶν σπλάγγων.

Τοιαῦται εἶναι αἱ ἀλλοιώσεις τὰς ὁποίας οἱ περιοδικοὶ πυρετοὶ
 ἀπολείπουσιν, ἀλλ' αἱ συνεχέστεραι πασῶν εἶναι αἱ ἐμφράξεις τοῦ
 ἥπατος καὶ τοῦ σπληνός· ὥστε δύναται τις μὲ πολλὴν πιθανότητα
 νὰ συμπεράνῃ περὶ τῆς σφοδρότητος καὶ βαρύτητος τῶν ἐντι-
 δοθέντι χωρίῳ τῆς Ἑλλάδος ἐνδημούντων περιοδικῶν πυρετῶν,
 ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν αὐτῷ ἐμφρακτικῶν. Τόσον φθείρουσι τὴν
 ῥώμην καὶ εὐρωστίαν τοῦ σώματος οἱ μiasματικοὶ περιοδικοὶ πυρε-
 τοὶ καὶ τοῦ χρώματος τὸ ἀνθρῶν, τοιαύτας δὲ ἀλλοιώσεις προξε-
 νοῦσιν εἰς τὸ σῶμα, ὥς καταλείπουσιν ἓν στίγμα, διὰ τοῦ ὁποίου
 καὶ αὐτὸς ὁ τῆς ἰατρικῆς ἄμοιρος διακρίνει τοὺς ὑπὸ τῶν πυρετῶν
 κατασχεθέντας. Διότι ἡ χροιά τῆς ὄψεως γίνεται χλωρά, ἱκτεριώ-
 δης, ἀμυρά· οἱ χαρακτῆρες τοῦ προσώπου σκληροὶ, τραχεῖς καὶ
 ἰσχυροί· εἰσδύονται οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ τὰ βλέφαρα περιστέφονται
 μὲ πελιδνὸν κύκλον· ἡ ῥίς λεπτύνεται· τὰ χεῖλη γίνονται ἰσχνά,
 ξηρά, ὠχρά, καὶ τὸ πρόσωπον ὅλον ὡς ἀνδρὸς κεκημηκός καὶ
 ἐπτοημένου· τὸ δέρμα εἶναι ξηρὸν καὶ τραχύ· ἡ εὐεξία ἐκλείπει,
 τὰ ἄρθρα, αἱ ὀσφυς, ὁ τράχηλος ἰσχναίνουσι καὶ λεπτύνονται·
 ἐξέχουσιν αἱ κλεῖδες καὶ αἱ ὠμοπλάται καὶ διαγράφονται ἐπὶ τοῦ
 θώρακος αἱ πλευραὶ καὶ οἱ μῦς τῆς ἀναπνοῆς· ἡ δὲ κοιλία τόσον
 ἐξογκοῦται ὅσον τὰ ἄρθρα φθείρονται· πίπτουσιν αἱ τρίχες τῆς
 κεφαλῆς· ἐκλείπουσιν αἱ δυνάμεις· ἡ ἀναπνοὴ εἶναι συχνή, βρα-
 χεῖα, ὑψηλὴ, θωρακικὴ· οἱ μυκτῆρες διαστέλλονται ὅταν οἱ νο-
 σοῦντες ὁμιλοῦσιν ἢ βαδίζουσιν. Οἱ κάμνοντες γίνονται ἀδρανεῖς,
 νωθροί· τὰ κινήματά των δὲν ἔχουσιν ἐλαστικότητα· εἶναι βαρέα,
 βραδέα, κεκημηκότα. Ἐὰν αἱ ἐμφράξεις ἔσπερον ἱκτερον ἢ ὕδρωπα,

ἡ εἰκὼν καθίσταται λυπρωτέρα. Τοιοῦτοι εἶναι οἱ ἐξωτερικοὶ χαρακτηρῆρες δι' ὧν γινώσκονται οἱ ἐμφρακτικοί. Ἀλλὰ καὶ πάντες σχεδὸν οἱ ἐνοικοῦντες εἰς ἐλώδη μέρη, τὰ ὅποια μαστίζουσιν οἱ μiasμυκτικοὶ διαλείποντες πυρετοί, καίτοι ὑπ' αὐτῶν μὴ κατασχεθέντες, φέρουσιν ἴδιον τινα χαρακτηῆρα. Σπανίως ἔχουσι τὸ εὐχρουν τοῦ προσώπου καὶ τὸ καθαρὸν καὶ μαλακὸν τοῦ δέρματος· σπανίως ὁ ὀφθαλμὸς των εἶναι στυλπνὸς καὶ ὀξύς. Ἔχουσιν ὄψιν ἰκτεριώδη καὶ ξηρὰν, ὀλίγην ζωηρότητα. Καθόλου οἱ περὶ τὰ ἔλη ἐνοικοῦντες ἔχουσι τὸν νοῦν ἀμβλὺν καὶ ὑποπτον καὶ δειλὸν, ὀλίγην ἔκχρυσιν αἰσθημάτων, οὐδὲ τὸ ὀξύ πρὸς τὰς ἐπιχειρήσεις. Θεωρήσατε τὸν κάτοικον τῶν ὀρέων, τὸν βαδίζοντα ἐπὶ τραχείας γῆς, τὸν πνέοντα ξηρὸν καὶ δροσερὸν ἀέρα· ἔχει τὸ βλέμμα ὀξύ καὶ ἔτοιμον, τὰς κινήσεις ζωηράς καὶ κομψάς· τὸ πρόσωπον εὐχρουν, πλῆρες ζωῆς καὶ υγιείας. Εἶναι ὀξύς νὰ ἐπινοῇ, ταχύς νὰ ἐκτελεῇ. Ἐλαφρὸς καὶ εὐκαμπτος ἀνέρπει μὲ βῆμα ταχὺ καὶ ἀσφαλὲς ἐπὶ τῶν ἄκρων τῶν κρημνῶν, χαίρων διὰ τὴν δραστηριότητα καὶ τὸ περισσεῦον τῶν δυνάμεων του. Ἀγαπᾷ τοὺς κινδύνους, καὶ τὰς σφοδράς συγκινήσεις. Τέλος ἐυθυμίζεται ὅλος μὲ τὴν φύσιν ἀφ' ἧς περιστοιχίζεται, ἐμφαίνουσιν διαστάσεις γῆς ἀποτόμους καὶ βιαίας κινήσεις ἀνέμων. Ὁμοιάζει μᾶλλον, ἂν μᾶς συγχωρῇται ἡ μεταφορά, τὰ πτηνὰ, τῶν ὁποίων τὸ αἷμα εἶναι θερμώτατον, ἢ ἀναπνοὴ μεγάλη, τὸ βλέμμα ὀξύτατον καὶ αἱ κινήσεις θαυμάσιαι διὰ τὴν ῥώμην καὶ ταχύτητα.

Ἐλώδης δὲν εἶναι βεβαίως πᾶσα ἡ Πελοπόννησος, οὐδ' ἐπικρατοῦσι πανταχοῦ εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν οἱ περιοδικοὶ πυρετοί· ἔχει πολλότιστα τὰ ὄρη καὶ πολλὰ τὰ υγιεινὰ μέρη τῶν ὀρέων. Παράδειγμα ἔστω ἐν παρόδῳ ἡ Μονὴ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι, κατὰ τὰς σημειώσεις τῶν ἱατροστατικῶν πινάκων, δὲν πάσχουσιν εἰμὴ εὐεξίαν καὶ ποδαλγίαν, καὶ προβεβηκότες ἀποθνήσκουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀποπληκτικοί. Ὅταν περιέλθωμεν τὴν ἱατρικὴν τοπογραφίαν τῆς Πελοποννήσου, θέλομεν ἰδεῖ, ὅτι τὸ κεντρικὸν μέρος αὐτῆς, αἱ ἐπαρχίαι τῆς ἀρχαίας Ἀρ-

καδίας καὶ ἐκ τῶν παραλίων ἢ Τριφυλίας, ἢ Πυλίας, ἢ Λακωνίας καὶ ἢ Λακεδαιμονίας, ἐξακουμένων τῶν ἐλωδῶν χωρίων αὐτῶν, εἶναι ὑγιειναί· Ἄλλ' ὅμως ἐπειδὴ αἱ αἰτίαι τῶν ἐνδημιῶν ὑπάρχουσιν εἰς πᾶσαν σχεδὸν τὴν λοιπὴν παραλίαν καὶ εἰς πολλὰ τῶν ἐντὸς μερῶν, σχηματίζουσι μεγάλας ἐστίας, τῶν ὁποίων ἡ ἐνέργεια ἀπὸ χειρὸς καίτοι ἀσθενεστέρα εἰς ὅλην τὴν Πελοπόννησον, καὶ δίδει εἰς τὰ ἐπικρατοῦντα νοσήματα ἴδιον χαρακτῆρα. Κατ' ἐνιαυτοὺς δέ, ὡς ἂν ἐξήρχοντο τῆς ἐστίας των αἱ νοσοεργοὶ αἰτίαι ἐπεκτείνονται καὶ εἰς τὰ ὄρεινὰ μέρη, καὶ τότε μαστίζονται καὶ ταῦτα βαρέως ὡς τὰ πεδινά.

Ἄξιον παρατηρήσεως διὰ τὴν Γενικὴν Παθολογίαν εἶναι τοῦτο τὸ γινόμενον, ὅτι εἰς ὅσα μέρη τῆς Πελοποννήσου σφοδροὶ καὶ βαρύτατοι ἐνδημοῦσιν οἱ μισμακτικοὶ διαλείποντες πυρετοὶ, μαστίζοντες τοὺς πλείστους τῶν κατοίκων, καὶ πολλοὺς φθείροντες δι' ὀξέων ἐπιπλοκῶν ἢ διὰ χρονικῶν ἀλλοιώσεων, ἐκεῖ αἱ φθίσεις τοῦ πνεύμονος εἶναι σπκνιώταται. Πρὸς τοῦτοις καὶ αἱ πλευριτίδες καὶ αἱ πνευμονίαι δὲν εἶναι συχναί, ὡς εἰς τοὺς ξηροὺς καὶ ὑγιεινοὺς τόπους καὶ εἰς τὰ ὑψηλὰ χωρία, τὰ μᾶλλον ἀνεόχλητα ὑπὸ τῶν περιοδικῶν πυρετῶν ὄντα, ἀλλὰ σπανιώτερον συμβαίνουσι καὶ ἔχουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν μορφὴν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν διέκρινον οἱ ἀρχαιότεροι ὀνομάζοντες αὐτὴν νόθην. Εἰς τὰς πνευμονίας φαίνονται μᾶλλον βεβλαμμένοι οἱ τελευταῖοι μικροὶ κλάδοι τῆς διαιρέσεως τῶν βρογχίων, οἱ ἀποτελοῦντες τὰς κυψελίδας τῶν πνευμόνων, παρ' ὅτι παρατηρεῖται ὁ φλέγμα τῶν πνεύμονος, ὁ τὸσον ἐπικίνδυνος εἰς ὅσας χώρας ὁ ἀήρ εἶναι ξηρὸς καὶ εὐμετάβλητος, φλέγματων προσβάλλων ὅλην τὴν ὑφὴν τοῦ παρεγχύματος καὶ τείνων σρόδρα εἰς ἐμπύωσιν.

Τ' ἀνάπλιν δὲ εἰς πολλὰ τῶν χωρίων, ἐν οἷς οἱ περιοδικοὶ πυρετοὶ σπκνίζουσι καὶ δὲν ἔχουσι τὸν βαρὺν τῶν ἐλωδῶν χωρίων χαρακτῆρα, αἱ φθίσεις εἶναι ἐπιχώριοι· οἱ κάτοικοι πάσχουσι περιπνευμονίας καὶ τῆς γνησίας καθόλου δὲ πᾶσαι αἱ νόσοι ἔχουσι γνησιώτερον φλογιστικὸν χαρακτῆρα. Αναφέρωμεν ἤδη τὰ τεκ-

μήρια, δι' ὧν ἀποδεικνύονται τὰ παθολογικὰ ταῦτα γινόμενα.

Ἀρ' ὅλων τῶν τόπων εἰς τοὺς ὁποίους ἐνδημοῦσιν οἱ διαλείποντες πυρετοὶ, ἔνα μόνον σημειοῦσιν οἱ πίνακες ὡς ἔχοντα καὶ τὰς πνευμονικὰς φθίσεις ἐπεχωρίους, τὴν Ἀρεοῦπολιν ἐν Λακωνίᾳ. Ταύτης οἱ κάτοικοι ὑπόκεινται εἰς τὰς χρονικὰς νόσους τῶν ὀργάνων τῆς ἀναπνοῆς, δι' αἰτίας ἐνυπαρχούσας βεβαίως εἰς τοπογραφικοὺς ὁρους ἰδιαιτέρους, οἵτινες ἀποσιωπώμενοι εἰς τοὺς πίνακας, ἤθελον μᾶς εἶναι γνωστοί, ἐὰν εἶχμεν, ὡς εἵπομεν κατ' ἀρχάς, μᾶλλον ἀνεπτυγμένας τὰς περὶ τῶν ἐνδημίων νόσων καὶ τῶν αἰτιῶν αὐτῶν ἐκθέσεις.

Ἄλλ' εἰς πολλὰ χωρία, τὰ ὁποῖα δὲν μαστιζοῦσιν οἱ περιοδικοὶ πυρετοὶ, ἢ ὅπου ἐπισκῆπτουσι σποραδικώτεροι, ἐλαφροὶ, σπανίως ἀπολείποντες χρονικὰς βλάβας, ἐκεῖ παρατηροῦνται αἱ φθίσεις συνεχέστεραι· οἱ πίνακες μᾶς ἀναφέρουσι παραδείγματα περὶ τούτου,

ἐν Κορινθίᾳ — τοὺς δήμους Περαιχώρας, Ἀγιοιορίου, Κελεῶν, Παναρίτης, Γαρσοῦ, Χελυδορέας, καὶ εἰς ὅσα χωρία τῶν Τρικάλων δὲν ἐνδημοῦσι διαλείποντες.

ἐν Πυλίᾳ — τὴν πόλιν Μεθώνης,

ἐν Λακωνίᾳ — τὸν δῆμον Πυρρίχου,

ἐν Λακεδαιμονίᾳ — τὸν δῆμον Παρνῶνος,

ἐν Κυνοῦρίᾳ — τὸν δῆμον Λιμναίου,

ἐν Ἀργολίδι — τὸν δῆμον Θορνακίου.

Εἵπομεν ὅτι συμβαίνουσι πνευμονίαι καὶ κατάρροι εἰς χωρία μαστιζόμενα ὑπὸ τῶν περιοδικῶν πυρετῶν· ἀλλ' εἰς τὰ ὑγιεινὰ μέρη, (ὀνομαζόμενα δὲ τοιουτοτρόπως πρὸς διαστολὴν ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα σπανίζουσιν οἱ διαλείποντες πυρετοὶ, ἢ κυρίᾳ ἐν Πελοποννήσῳ ἐνδημία), εἰς τὰ ὑγιεινὰ, κείμενα σχεδὸν πάντοτε εἰς θέσεις ὀρεινὰς, ὑψηλὰς, ξηρὰς καὶ τραχεῖας, μακρὰν τῆς θαλάσσης καὶ ὑπὸ τῶν ἀνέμων προσβαλλομένας, αἱ πλευριτίδες, αἱ πνευμονίαι, αἱ κυνάγχαι, οἱ κατάρροι εἶναι ἢ κυρίως ἐνδημία. Τὰ πα-

ραδείγματα ὅσα δυνάμεθα νὰ φέρωμεν πρὸς ἀπόδειξιν τούτου εἶναι πάμπολλα, ἀρκεῖ δὲ μόνον νὰ ἀναφέρωμεν τὴν Λακεδαιμονίαν, ἐν ᾗ οἱ πλεῖστοι δῆμοι, ὑγιεῖνοι ὄντες, δὲν προσβάλλονται εἰμὴ ὑπὸ πνευμονιῶν καὶ κατάρρων τοιοῦτοι εἶναι οἱ δῆμοι Φελλίας, Μεσιτίνης, Μιλέου, Βοιῶν, Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς, Κυφάντων, Γερónθρων, Θεραπνῶν, Κρονίου, Περαίας, Καρύων καὶ Εὐρυσθενῶν. Καθὼς δὲ διαφέρουσιν αἱ ἐνδημίαι μεταξὺ δῆμου καὶ δῆμου τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας, οὕτω διαφέρουσι καὶ μεταξὺ δύο χωρίων τοῦ αὐτοῦ δῆμου, ὅταν ἄλλους ἔχουσι τοὺς τοπογραφικοὺς ὅρους. Εἰς τὸν δῆμον Δωρίου, ἐν Τριφυλίᾳ, π. χ. ὑπάρχουσι δύο χωρία, τὰ Σουλμηὰ καὶ ἡ Ἀγρηλιά· ἐκεῖνο μὲν κεῖται εἰς κορυφὴν ὄρους ὑψηλοῦ, ἔχον καθαρά ὕδατα πηγαῖα καὶ προσβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ βορρᾶ· τὸ δ' ἄλλο ὑπὸ τὴν πλευράν ὄρους, ἔχον θερμά ὕδατα καὶ ἐπιχωρίους ἀνέμους τὸν Λίβα καὶ τὸν Νότον. Οἱ κάτοικοι τῶν Σουλμηῶν εἶναι εὖρωστοι, μεγάλου ἀναστήματος καὶ ἔντονοι, νοσοῦσι δὲ μόνον ὑπὸ κατάρρων καὶ πνευμονιῶν τὸν χειμῶνα· οἱ δὲ Ἀγρηλιῶται, ἐργαζόμενοι εἰς ἐλώδη μέρη, εἶναι καχέκται καὶ ὠχροὶ καὶ ἀδύνατοι, καὶ πάσχουσι πυρετοὺς περιοδικούς καὶ ἐμφυλῆς τῶν ὑποχονδρίων. Παρομοίως εἰς τὸν δῆμον Μαρίου, ἐν Κυνουρίᾳ, μόνον εἰς τὸ χωρίον Πούληρα, κείμενον εἰς πρόποδας ὄρους παραθαλασσίου καὶ ἔχον ἐπιχώριον τὸν Εὐρον, συμβαίνουσι διαλείποντες πυρετοί· εἰς ὅλα τὰ λοιπὰ χωρία Κυνουπίας, Νεοχωρίου, Μαρίου, Γκιόσαλη, Κορίτσας καὶ Ἀλεποχωρίου, κειμένων εἰς ὄρεινά μέρη καὶ πρὸς βορρᾶν, λείπουσιν οἱ διαλείποντες καὶ μόνον πλευρίτιδες καὶ πνευμονίαι κυριεύουσιν. Ὡσαύτως εἰς τὸν δῆμον Βρασιῶν τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας, οἱ ἐνοικοῦντες εἰς τὰ ἐλώδη χωρία πάσχουσι περιοδικούς πυρετοὺς, οἱ δὲ κάτοικοι τοῦ Καρακοθουνίου, χωρίου κειμένου εἰς τόπον ὄρεινόν, ὑψηλὸν καὶ ἀνεμώδες, νοσοῦσιν ὑπὸ πλευρίτιδων καὶ πνευμονιῶν.

Ἵπάρχει λοιπὸν, ὡς πρὸς τὴν γένεσιν τῶν νόσων τούτων, ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν σπλάγχων τῆς κοιλίας καὶ τῶν τοῦ θώρακος. Ἡ ἀπὸ τῶν ἐλῶν ἐπὶ ἔρεια τείνει νὰ φέρῃ αἰμορμήσεις,

συμφορήσεις, φλεγμονάς και ἐμφράξεις εἰς τὸ ἥπαρ, εἰς τὸν σπλῆνα, εἰς τὸν στόμαχον· ὁ δὲ λεπτός και ξηρός και εὐμετάβλητος ἀλλ' διεγείρει φλεγμονάς εἰς τοὺς πλευρικοὺς ὑμένας, τοὺς βρόγχους και τοὺς πνεύμονας. Ὁ ἀνταγωνισμὸς οὗτος φαίνεται και κατὰ τὰς ὥρας τοῦ ἐνιαυτοῦ. Αἱ εἰς τὰ ἐλῶδη μέρη συμβαίνουσαι βρογχίτιδες και πνευμονίαι και πλευρίτιδες ἐμφαίνονται ἰδίως τὸν χειμῶνα, καθ' ἣν ὥραν οἱ περιοδικοὶ πυρετοὶ γίνονται σπάνιοι και δὲν ἔχουσι τὸν βαρὺν φθινοπωρινὸν αὐτῶν χαρακτῆρα· τὸ δὲ θέρος μόνον κατ' ἐξαίρεσιν και σποράδην ἐνδέχεται νὰ φανῶσιν αἱ πλευροπνευμονίαι.

Κατὰ τὰς παρατηρήσεις τοῦ Βωδίνου φαίνεται πρὸς τούτοις, ὅτι οἱ περιοδικοὶ πυρετοὶ εἶναι προφυλακτικὸν κατὰ τῶν τυφωδῶν πυρετῶν. Ὁ ἰατρός οὗτος παρετήρησεν, ὅτι τὰ ἐπανελθόντα ἀπὸ τῆς Ἀλγερίας τάγματα τῶν Γαλλικῶν στρατευμάτων, και τὰ ὅποια ἔπαθον ἐκεῖ νόσους, ἐχούσας πολλήν ὁμοιότητα μετὰ τὰς ἐνδημίας μας, ἥτοι περιοδικούς πυρετοὺς και δυσεντερίας, διετήρουν ἐν Μασσαλίᾳ τὸν τύπον τῆς Ἀλγεριανῆς ἐνδημίας, και δι' αὐτῆς ἐπροφυλάττοντο ἀπὸ τὰς ἄλλας ἐν Μασσαλίᾳ ἐπιχωρίους νόσους. Ἐν ᾧ τὰ ἐν ταύτῃ τῇ πόλει φρουροῦντα τάγματα ἐμαστιζόντο ὑπὸ τυφωδῶν πυρετῶν, τὰ ἀπὸ τῆς Ἀλγερίας ἐλθόντα διέβησαν ἀβλαβῶς ὅλην τὴν περίοδον καθ' ἣν διήρκεσεν ἡ ἐπιδημία.

Ὁ δὲ ἀνταγωνισμὸς οὐχὶ μόνον εἰς τὴν παθολογικὴν κατάστασιν, εἰς τὴν γένεσιν τῶν νόσων φαίνεται, ἀλλὰ και ἐντὸς τῆς φυσιολογικῆς καταστάσεως. Οἱ κάτοικοι τῶν ἐλῶδων χωρίων ἔχουσι χολερικὴν κρᾶσιν, καθ' ἣν ἔννοιαν ἀποδίδουσιν οἱ νεώτεροι εἰς τὴν σημασίαν ταύτην. Ὑπερέχει ἐν αὐτοῖς τὸ πεπτικὸν σύστημα καθέλου, ὑπάρχει μεγαλητέρα συμφορήσις εἰς τὸ σύστημα τῶν φλεβῶν τῶν πυλῶν, ὑπερέχει ἡ πολυχολία και τὸ φλεβικὸν αἷμα, διὰ τοῦτο οἱ τοιοῦτοι εἶναι χολερικῆς κρᾶσεως και πάσχουσι πολὺ ὑπὸ τῶν αἰμορροῦσθων· οἱ δὲ ἐνοικούντες εἰς ὄρεινους και ξηροὺς τόπους, ὅπου οἱ περιοδικοὶ πυρετοὶ σπανίζουσιν, ἔχουσι μᾶλλον ἀνεπτυγμένον τὸ σύστημα τῆς ἀρτηριακῆς κυκλοφορίας και τῆς

ἀναπνοῆς, ἅτινα συνιστῶσι τὴν αἱματώδη κρᾶσιν. Εἰς τρόπον ὥστε αὐταὶ ἐκεῖναι αἱ αἰτίαι, αἱ ὁποῖαι φέρουσι νοσώδη ἀποτελέσματα κατ' ἐκλογὴν εἰς τὰ διάφορα σπλάγχχνα τοῦ σώματος, καὶ χωρὶς ἔτι νὰ προξενήσωσιν ἀσθενείας, ἀναπτύσσουσι κατ' ἐκλογὴν τὰ διάφορα συστήματα, παραλλάσσουσαι οὕτω τὴν ὁργανικὴν διάπλασιν. Διὰ τούτου ἀποδεικνύεται ἔτι μᾶλλον ἡ ἐνότης τῶν νόμων τῆς φύσεως. Διὰ τούτου ἐννοοῦμεν, ὅτι ἡ νόσος πολλάκις δὲν εἶναι εἰμὴ ἡ ὑπερβολὴ τῆς φυσιολογικῆς καταστάσεως, πάντοτε δὲ σχεδὸν μὲ τὴν φυσιολογικὴν κατάστασιν συνδέεται ἡ μορφή καὶ ὁ ἰδιαιτέρος χαρακτήρ αὐτῆς.

Τοιαῦτα εἶναι τὰ φυσιολογικὰ καὶ παθολογικὰ ἀποτελέσματα τὰ ἰδιάζοντα εἰς ὅσας χώρας ἐπιπολάζουσιν οἱ μiasματικοὶ διαλείποντες πυρετοὶ, καὶ εἰς ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ ταιαυτῆς νόσου ἄθικτοι μᾶλλον διέχουσιν. Ἄς περιέλθωμεν δὲ ἤδη τὴν τοπογραφίαν τῆς Πελοποννήσου, ἵνα διακρίνωμεν ποῖα εἶναι τὰ μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα φαίνεται ὑπάρχουσα ἡ ἐστὶς τῆς ἐνδημίας, καὶ ἵνα προσδιορίσωμεν ποῖοι εἶναι οἱ ὅροι, εἰς οὓς ὑποκειμένη ἡ χώρα προσβάλλεται ὑπὸ τῶν πυρετῶν, ὅπως πλησιάσωμεν διὰ τοῦ λογισμοῦ καὶ τῆς παρατηρήσεως ἐνχυτῶ εἰς τὰς αἰτίας, αἱ ὁποῖαι προξενοῦσι τὴν ἐνδημίαν.

K. M.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ.

*Ἀνάλεκτα νομισματογραφικὰ, συναρμολοθῆντα ἐκ
διαφόρων συγγραφέων χάριν τῶν φίλων
τῆς Ἀρχαιολογίας. (συνέχεια)*

Ζ΄

Τύποι.

Οἱ τύποι ἦτοι αἱ εἰκόνες καὶ τὸ χάραγμα εἶναι τὸ κυριώτερον γνώρισμα τῶν νομισμάτων, ἐπειδὴ ἄνευ τούτων ἤθελον εἶσθαι ἀπλοῦν μετάλλου ἔλασμα. Μολοντί υπάρχουν πολλότατα νομίσματα μὴ φέροντα ἐπιγραφὴν, δὲν εὐρίσκεται ὅμως κανὲν ἄνευ τύπου. Εὐρίσκονται ὅμως ἀρχαῖα νομίσματα τῆς Ποπουλωνίας καὶ τῶν Οὐλατερρόων, τυρρηνικῶν πόλεων καὶ τοῦ ἐν Σικελίᾳ Ἀθακαίνου ἔχοντα μόνον ἐπὶ τοῦ ἐνὸς μέρους εἰκόνα, λεῖα δὲ καὶ ἄνευ τύπου ἐπὶ τοῦ ἐτέρου (1). Τὰ νομίσματα αὐτὰ εἶναι ἀργυρᾶ. Μεταξὺ τῶν τυρρηνικῶν εὐρίσκονται καὶ μικρὰ χρυσᾶ νομίσματα τοῦ εἶδους τούτου. Ἀλλ' ἐν ταῖς τοιαῦταις ἦσαν καὶ νόμισμα πραγματικῶς τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβῶς βέβαιον. Πρέπει λοιπὸν νὰ παραδεχθῶμεν ὡς ἀρχαιότατα νομίσματα μόνον ὅσα ἔχουσιν ἐπὶ τοῦ ὀπίσθεν μέρους τὸ τετράγωνον ἐντύπωμα, quadratum incusum (2).

(1) Micali, L' Italia avanti il dominio dei Romani. Tav. LIX. LX. fig. 7. Eckhel, D. N. V. Vol. I. pag. CIV. et Num. Veter. pag. 11, Sestini, Descript. Num. Vet. pag. 4. T. I. 3.

(2) Ὅρα περὶ αὐτῶν Stieglitz, Versuch einer Einrichtung antiker

Ταῦτα εἶναι λίαν ἀρχαῖα χαρᾶσμένα ἀναμφιβόλως 600 ἔτη καὶ ἐπέκεινα πρὸ Χριστοῦ γεννήσεως.

Τοιούτων νομισμάτων χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν περισσῶθι ἀριθμὸς ὄχι μικρὸς ἐκ διαφόρων τῆς Ἑλλάδος μερῶν, ἐξ οὗ γίνεται βέβαιον ὅτι ὁ τρόπος αὐτὸς τοῦ χαράσσειν νόμισμα ἦτο κοινῶς ἐν χερσὶ.

Λεῖψανον τετραγώνου ἐντυπώματος διατηρηθὲν ἴσως χάριν μνήμης τοῦ ἀρχαίου τοῦ χαράττειν τρόπου φαίνεται καθαρῶς ἀκόμη εἰς τινὰ νομίσματα τῆς ἀκολουθοῦ ἐποχῆς, εἰς τὰ ὅποια ὁ τύπος τοῦ ὀπισθεν μέρους συνίσταται εἰς κοίλωμα τετραγώνον, καθὼς εἰς τὰ τῆς Βοιωτίας νομίσματα, εἰς τινὰ τῆς Θάσου καὶ ἄλλα. Ἐκ τοῦ τετραγώνου ἐνδέχεται νὰ ἐγεννήθῃ ἡ τετραγώνιος ἐκ γραμμῶν ἢ στιγμῶν συγκειμένη περιχέλιωσις, δι' ἧς εἰς τινὰ νομίσματα, οἷον τὰ τοῦ Ἀργους, τὰ τῆς Ἀσπένδου, τὰ τῆς Ρόδου καὶ ἄλλα περικλείεται ὁ τύπος τοῦ ὀπισθεν μέρους. Τὰ νομίσματα τῆς Ἀκάνθου πόλεως μακεδονικῆς ἐφυλάξαν πάντοτε τὸ τετραγώνον ἐντύπωμα· πλὴν ὄχι εἰς τὴν ἀρχαίαν ἄτεχον μορφήν, ἀλλὰ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους εὐρύθμως καὶ κομψῶς διατεταγμένον. Ἄλλο ἀρχαίων νομισμάτων εἶδος ἦσαν τὰ συγκείμενα ἐκ λεπτοῦ ἐλάσματος ἔχοντος μὲν τύπον ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, ἀλλ' εἰς μὲν τὸ ἔμπροσθεν μέρος εἰργασμένον ἐν ἐξοχῇ, εἰς δὲ τὸ ὀπισθεν κοῖλον, συνήθως μὲν τὸν αὐτὸν τοῦ ἔμπροσθεν μέρους, ἐνίοτε δὲ ἄλλον. Τὰ τοιαῦτα νομίσματα ὀνομάζονται παρὰ τῶν νομισματολόγων *numi incusi*, νομίσματα ἐντυπα. Εὐρίσκονται δὲ μόνον ἐξ ἀργύρου ἐκ πόλεων τινων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, τοῦ Πυξοῦντος, τοῦ Μεταποντίου, τῆς Σίριδος, τῆς Συθάριδος, τῆς Καυλωνίας, τοῦ Κρότωνος (1). Τὰ νομίσματα ταῦτα δεικνύουν σαφῶς

Muenzsammlungen. Σ. 88. Mionnet, Descript. des Medailles antiques. Recueil des Planches καὶ τὰ συγγράμματα τοῦ Pellerin.

(1) Διεσώθησαν δὲ καὶ τινὰ χρυσᾶ τοιοῦτου εἶδους (ἐντυπα) νομίσματα, τῶν ὁποίων ἡ πατρὶς εἶναι ἄγνωστος. Pellerin, Recueil, III, CI, CXV. Hunter. 63.

ὅτι εἰς τὴν τύπωσιν αὐτῶν ἐγένετο χρήσις διπλῆς σφραγίδος, ἰδίᾳ δι' ἐκάστην πλευρὰν, καὶ ὅτι ὁ κοῖλος τύπος δὲν ἦτο ἐντύπωμα τοῦ ἐξέχοντος. Εἷς τινα τῶν νομισμάτων τούτων τοῦ Κρότωνος τὸ ἐξέχον μέρος ἔχει τὸν τρίποδα, τὸ δὲ κοῖλον τὸν ἀετόν· εἷς τινα τοῦ Μεταποντίου τὸ ἐξέχον μέρος ἔχει στάχυν, τὸ κοῖλον κεφαλὴν βοός· τῆς Ποσειδωνίας τὰ νομίσματα φέρουν ἐφ' ἑκατέρου μέρους τὸν Ποσειδῶνα, ἀλλὰ εἰς τὸ κοῖλον μέρος ἢ τρίαίνα καὶ ἢ ἐσθῆς εἶναι εἰργασμένα ἐν ἐξοχῇ.

Καὶ μεταξὺ τῶν ῥωμαϊκῶν νομισμάτων εὐρίσκονται τοιαῦτα ἀργυρὰ καὶ χάλκινα. Ἀλλ' ἐκεῖ τὸ αἴτιον ἦτο μᾶλλον ἀβλεψία τοῦ νομισματοκόπου, ὅστις ἄφινεν εἰς τὴν μήτραν τὸ ἤδη τυπωμένον νόμισμα, ἔθετεν ἐπ' αὐτοῦ ἄλλο νέον μετάλλινον ἔλασμα καὶ ἐτύπωνε καὶ τοῦτο, διὸ τὸ δεύτερον τοῦτο ἐδέχετο τὸν τύπον τοῦ ὑποκειμένου νομίσματος κοῖλον ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν μέρους.

Ἀφοῦ διὰ τῶν ἐντύπων νομισμάτων προέβησαν εἰς τὴν νομισματικὴν τέχνην μέχρι τοῦ νὰ ἐπιβάλῃσι τύπον καὶ ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν μέρους· ἐνεχάραττον δὲ ἐνίοτε ἐκτὸς τούτου καὶ ἐπὶ τοῦ τετραγώνου ἐντυπώματος γράμματα καὶ ἐπιγραφάς, ἧ μικροὺς ποικίλους τύπους, ὠδηγήθησαν ἐκ τούτου εἰς τὸ νὰ ἐπισημάνωσιν ἀμφότερα τὰ μέρη μὲ τύπους. Ἀπεμακρύνθησαν λοιπὸν ἀπὸ τὸν ἀρχαῖον τρόπον καὶ τὰ νομίσματα διὰ τῆς καλητέρας αὐτῶν μορφῆς καὶ τῆς διπλῆς εἰκόνος ἐγίναν κομψότερα.

Τὰ ἀρχαιότατα νομίσματα παριστάνουσι σπανίως κεφαλὴν, ἀλλὰ μόνον εἰκόνας ἀκεραίους, ζῶα ἢ ἄψυχόν τι. Ὑστερον τὸ ἔμπροσθεν μέρος τῶν αὐτονόμων νομισμάτων ἔλαβε τὴν κεφαλὴν θεοῦ, δαίμονος, ἥρωος. Ὅτε ἐξενίκησε τὸ νὰ ἐγχαράττωσιν ἐπὶ τῶν νομισμάτων οἱ βασιλεῖς τὰς εἰκόνας των, ἐτίθετο τὸ πρόσωπον ἐπὶ τοῦ ἔμπροσθεν μέρους· ὡσαύτως καὶ τὰ ῥωμαϊκὰ νομίσματα ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων φέρουσι τὰ πρόσωπα αὐτῶν, τῶν συζύγων, θυγατέρων καὶ μητέρων αὐτῶν.

Ἐπὶ πολλὸν χρόνον δὲν ἦτο σύνθηες νὰ θέτῃσιν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τὴν εἰκόνα ζῶντος ἀνθρώπου. Τοῦτο ἐξενίκησε πρῶτον ἐπὶ

τῶν Μακεδόνων βασιλέων. Τινὲς φρονοῦσιν ὅτι ἡ εἰς τὰ τετράδραχμα καὶ τὰς δραχμὰς φαινομένη κεφαλὴ τοῦ Ἡρακλέους παριστάνει τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον, ἀλλὰ τοῦτο φαίνεται ἀπίθανον (1). Δημήτριον δὲ τὸν Α, βασιλέα Μακεδόνων δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὡς τὸν πρῶτον βασιλέα, τοῦ ὁποίου ἡ εἰκὼν φαίνεται ἐγκυχαρῆμένη εἰς τὰ ζώντος ἐτι αὐτοῦ κοπέντα νομίσματα. Μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων ἡ τιμὴ αὕτη ἔγινε κατὰ πρῶτον εἰς τὸν Ἰούλιον Καίσαρα.

Τὸ ὅπισθεν μέρος τῶν αὐτονόμων νομισμάτων φέρει συνήθως εἰκόνα ἔχουσαν ἀναφορὰν πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ ἔμπροσθεν ὑπάρχουσαν. Οἱ θεοὶ παριστάνονται μὲ τὰ σύμβολα αὐτῶν, ἢ μὲ τὰ εἰς αὐτοὺς ἱερὰ ζῶα. Εἰς τὸν Δία δίδεται ὁ κεραυνὸς ἢ ὁ ἀέτωλ· εἰς τὸν Ἡρακλῆ ῥόπαλον, τόξον καὶ βέλος· εἰς τὸν Ἀπόλλωνα ἡ λύρα· εἰς τὸν Ποσειδῶνα ἡ τρίαινα· εἰς τὴν Ἀθηνᾶν ἡ γλαύξ· εἰς τὴν Δῆμητρα ἡ σῦς. Πολλάκις παριστάνονται καὶ ἀντικείμενα ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν θεῶν. Ἐνίοτε ἴστανται ἐπὶ τοῦ ὀπίσθεν μέρους ναοὶ περίφημοι· ἀλλὰ τοῦτο εἰς τὰ ἀρχαιότερα νομίσματα εἶναι σπανιώτερον· καὶ πρῶτον ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων παρατηρεῖται συνεχέστερον, μάλιστα ἐπὶ νομισμάτων κοπέντων εἰς τὰς ἐπαρχίας ἢ ἀποικίας.

Αἱ πόλεις εἶχον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τύπους μονίμους ἔχοντας ἀναφορὰν ἥτοι πρὸς τοὺς αὐτοῖσι ἐξαιρέτως τιμωμένους θεοὺς, ἢ ὑπαινιττομένους τὸ ὄνομα τῆς πόλεως, ἢ ὄντας ἐν χρήσει ὡς ἐθνικὰ σύμβολα. Οὕτω τὰ ἀθηναῖα νομίσματα φέρουν τὴν Ἀθηνᾶν μὲ τὴν γλαύκα· τὰ συρακούσια τὴν Περσεφόνην καὶ ἄρμα διζυγὸν ἢ τετράζυγον· οὕτω διαφόρων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος πόλεων τὰ νομίσματα φέρουσι τὸν Ἡῶνα. Ὑπαινίξεις τῶν ὀνομάτων τῶν πόλεων ἀπαντῶνται συχναί. Ἡ Καρδία, πόλις τῆς Θράκης ἐκλεξε σύμβολον αὐτῆς καρδίαν· ἡ Σίδη, πόλις τῆς Παμφυλίας, τὴν σίδην, καρπὸν τῆς ροιᾶς· ἡ νῆσος Ρόδος, τὸ ρόδον· ἡ Σελινούς τῆς Σικελίας, τὸ σέλινον. Ὡς ἐθνικὰ σύμβολα μετεχειρίζοντο οἱ Βοιω-

(1) Stieglitz, Ueber das Bild Alexanders des Grossen auf den Muenzen der Alten.

τοὶ τὴν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν ἐκκεκομμένην ἀσπίδα· οἱ Μακεδόνες ἀσπίδα ὡσεὶδῇ· οἱ Χίοι σφίγγα· οἱ Ἐφέσιοι τὴν μέλισσαν· ἡ Κυρήνη τὸ σίλφιον· ἡ Κνωσσὸς τὸν λαβύρινθον· τὸ Δυρράχιον μύσχον θηλάζοντα· ἡ ἐν Ἰλλυρίᾳ Ἀπολλωνία καὶ ἡ Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας ὄρος ἀναπέμπον φλόγας· ἡ Αἰγίνα χελώνην· ἡ Σύβαρις ταῦρον βλέποντα ὀπισθεν· ἡ Κύμη τῆς Αἰολίας ἀγγεῖον ὠρισμένου σχήματος. Ἐνίοτε ὅμως παρέλιπον τοὺς τοιούτους τύπους, καὶ πολλὰ πόλεις δεικνύουσιν εἰς τὰ νομίσματά των ποικιλίαν μεγάλην, πρὸ πάντων αἱ Συρακοῦσαι.

Σπουδῆς καὶ λόγου ἄξιοι εἶναι οἱ τύποι οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὴν μυθολογίαν καὶ τὸ θρησκεῦμα, διότι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ὑπερφαίνουσι τὰ μυστήρια (1). Ἄν καὶ δὲν ἦτο συγχωρημένον νὰ ἐκτίθενται δημοσίως τὰ μυστήρια, ἀλλ' ὅμως τῶν εἰς αὐτὰ ἀναφερομένων συμβόλων ἐδύνατο νὰ γίνῃ χρῆσις ὡς νομισματικῶν τύπων, καθὼς γνωστῶν εἰς μόνους τοὺς μύστας, εἰς δὲ τοὺς λοιποὺς προσφερομένων μόνον ὡς ἐθνικῶν ἢ τοπικῶν τύπων.

Τῶν Ῥωμαίων τὰ χαλκίνα νομίσματα εἶχον τύπους μονίμους. Εἰς τὸ As ἐπέβιβλλον τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἰανοῦ· εἰς τὸν Semis τὸν Δία, εἰς τὸν Triens καὶ τὴν Οὐγκίαν τὴν Παλλάδα· εἰς τὸν Quadrans τὸν Ἡρακλῆ, εἰς τὸν Sextans τὸν Ἑρμῆν, δηλονότι τὰς κεφαλὰς τῶν θεῶν τούτων. Τὸ ὀπισθεν τῶν Ponderum εἶχε πρῶρον πλοίου.

Ὅλῃν μόνον Pondera φέρουσιν ἄλλους τύπους. Asses τῆς Κορινθίας καὶ Λικινίας οἰκογενείας ἔχουν ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν μέρος Νίκην. Semis καὶ Quadrans τῆς οἰκογενείας Κουρτίας φέρει ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν μέρος τὸ ρόπαλον τοῦ Ἡρακλέους. As τῆς οἰκογενείας Μαρκίας παριστάνει ἐπὶ τοῦ ἔμπροσθεν μέρος τὰς κεφαλὰς τοῦ Νουμᾶ καὶ Ἀγκου, As τῆς οἰκογενείας Ρουβρίας ἐπὶ τοῦ ἔμπροσθεν μέρος τὰς κεφαλὰς τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τοῦ Ἡρακλέους, ναὸν ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν. As τῆς οἰκογενείας Τερεντίας ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν μέρος τὴν θηλάζουσαν λύκαιναν.

(1) Stieglitz, Ueber Mysterientypen.

Τὰ ἀρχαιότατα ἀργυρᾶ τῶν Ῥωμαίων νομίσματα ἔχουσιν ἐπισημασμένην πτερωτὴν κεφαλὴν τῆς Ἀθηνᾶς, Ἀθηνᾶν Νίκην καὶ ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν μέρους τοὺς Διοσκόρους. Τοιοῦτοι δεικνύονται οἱ *Denarii*, *Quinarii* καὶ *Sestertii*. Ἀλλ' ὅμως ἀπαντῶνται καὶ ἄλλοι τύποι. Ἡ πτερωτὴ κεφαλὴ τῆς Ἀθηνᾶς μὲ ἄρμα διζυγον ἢ τετράζυγον ἢ κεφαλὴ τοῦ Διὸς καὶ Νίκη ἐπισέφουσα τρόπαιον ἢ κεφαλὴ τοῦ *Vejovis* (Πλούτωνος) μετὰ τοῦ Διὸς ἐπὶ τετραζύγου ἄρματος. Οἱ τύποι οὗτοι εὐρίσκονται ὅχι μόνον ἐπὶ τῶν ὑπατικῶν νομισμάτων, ἀλλὰ φέρουν αὐτοὺς καὶ τὰ ἀρχαιότατα οἰκογενειακὰ νομίσματα. Εἰς τοὺς μέσους τῆς Ῥωμαϊκῆς δημοκρατίας χρόνους κατέλειψαν τοὺς τύπους τούτους καὶ ἔκλεξαν ἥτοι μυθολογικὰ ἀντικείμενα, ἢ ἱστορικὰ, ἐξ οὗ γεννᾶται τῶν Ῥωμαϊκῶν νομισμάτων ἡ ποικιλία εἰς διαφοροειδεῖς παριστάσεις. Ἡ αὐτὴ ποικιλία ὑπάρχει καὶ εἰς τὰ νομίσματα τῶν αὐτοκρατόρων.

Οἱ Ῥωμαῖοι ἄρα ἐξέτειναν τὸν κύκλον τῶν παραστάσεων ἐπὶ τῶν νομισμάτων. Τὸ κυριώτερον ἀντικείμενον τῶν Ἑλλήνων ἦτο ἡ μυθολογία καὶ ὅ,τι εἶχεν ἀναφορὰν εἰς τὸ θεόσκευμα. Εἰς ταῦτα ἐπρόσθεσαν οἱ Ῥωμαῖοι τὴν ἱστορίαν καὶ ἀλληγορίαν. Τὰ ἱστορικὰ ἀντικείμενα ἐλαμβάνοντο κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως, ἢ ἀπὸ τὰς πράξεις τῶν ἐπιχωρίων ἡρώων καὶ αὐτοκρατόρων. Ἡ ἀλληγορία συνίστατο εἰς τοῦτο ὅτι ἀρεταὶ καὶ πᾶν ὅ,τι φέρει πρὸς εὐδαιμονίαν ἐξεικονίζοντο ὡς δαίμονες μὲ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα οἷον *Felicitas*, *Fortuna*, *Bonus Eventus*, *Honos*, *Virtus*, *Aeternitas*, *Salus*, *Concordia*, *Spes* καὶ ἄλλα. Κατὰ τοὺς ὑστέρους χρόνους εὐρίσκονται ἐνίοτε εἰς ἑλληνικὰ νομίσματα εἰκόνας περιφρήμων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν οἷον τοῦ Ὀμήρου, Διούργου, Ἀνακρέοντος, τῆς Σαπφούς καὶ ἄλλων.

Συχνάκις σιμὰ εἰς τὸν κύριον τύπον ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ ἐμβαδοῦ τοῦ νομίσματος καὶ ἑτέρα μικρὰ εἰκὼν λεγομένη *Sigillum*. Τοῦτο ἀναμφιβόλως ἦτο σημεῖον τοῦ νομισματοκόπου, ἢ ἐπροστίθετο ὡς ἀπλοῦν καλλώπισμα. Πρὸ πάντων διακρίνονται κατὰ τοῦτο τὰ διδραχμα τῶν Συρακουσῶν, τὰ φέροντα τὴν κεφαλὴν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ

τὸν Πήγχτον. Περὶ τὴν κεφαλὴν τῆς Ἀθηνᾶς εὐρίσκεται ἄπειρος διαφορὰ τῶν τοιούτων σημείων. Πλούσια εἰς τοιαῦτα σημεία εἶναι καὶ τὰ Τετράδραχμα τῶν Ἀθηνῶν καὶ αἱ Δραχμαὶ τοῦ Δυρράχιου. Τὰ σημεία ἐπὶ τῶν χρυσῶν νομισμάτων Φιλίππου τοῦ Β. καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου, καὶ τὰ ἐπὶ τῶν Δραχμῶν καὶ Τετραδράχμων αὐτοῦ ἔχουσιν ἀναφορὰν πρὸς τὰς πόλεις, εἰς τὰς ὁποίας ἐκόπησαν. Τὸ αὐτὸ πρέπει νὰ ὑποτεθῇ καὶ περὶ πολλῶν ἄλλων νομισμάτων.

Ἐπὶ τινων νομισμάτων τῶν ῥωμαϊκῶν οἰκογενειῶν τὸ σημεῖον ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπωνυμίαν τῶν ἐπιτραμμένων τὴν ἐπιμέλειαν τῆς χαραγῆς τῶν νομισμάτων, ἣ χρησιμεύει πρὸς ἐξήγησιν τοῦ τύπου. Ἐκ τῶν νομισμάτων τούτων δεικνύουσι τὴν μεγαλητέραν ποικιλίαν κατὰ τὰ σημεία τὰ δηνάρια τῶν οἰκογενειῶν Ποσκίας, Ροσκίας, Καλπουρνίας.

Συμβαίνει προσέτι ὥστε σιμὰ εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ νομίσματος νὰ ὑπάρχῃ καὶ μικρὸς τις τύπος ἢ δευτέρω ἐπιγραφῇ. Τοιαῦτα παρασημείαματα λέγονται σημεία ἐντυπα *Signa incusa*. Ἐνίοτε συνοδεύονται ἀπὸ ἐπιγραφᾶς, μάλιστα ἐπὶ ἑλληνικῶν νομισμάτων. Ἐμμεταχειρίζοντο δὲ πρὸς τοῦτο κεφαλὰς, φυτὰ, σύμβολα καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Παρασημείαματα συγκείμενα ἐκ μόνης ἐπιγραφῆς φέρουσι τὰ ῥωμαϊκὰ νομίσματα ἀπὸ Ἀντωνίου μέχρι Τραϊανοῦ, καὶ ὕψρον ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων (1). Ἡ αἰτία τῆς διατάξεως ταύτης εἶναι ἄγνωστος. Δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι παρ' Ἑλλήσι διὰ τούτου ἐδίδετο κῦρος εἰς τὰ νομίσματα ἄλλης πόλεως ἐν ἄλλῃ πόλει. Παρὰ Ῥωμαίοις τοῦτο δὲν ἐδύνατο νὰ λάβῃ χώραν, ἐπεὶ δὴ τὰ ἴδια αὐτῶν νομίσματα ἔχουσι τοιαύτην ἐπιγραφὴν· ἐκτὸς ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι δι' αὐτῶν ἐλάβανον κῦρος εἰς ἄλλην τινὰ ἐξωτερικὴν πόλιν, ὅπου τὸ νόμισμα ἐλογίζετο ξένον. Δὲν εἶναι προσέτι ἀδύνατον ὅτι διὰ τούτου ἐδίδετο εἰς τὸ νόμισμα ἀξία ἄλλη παρὰ τὴν συνήθη.

(1) Eckhel, D. N. V. Vol. I. Proleg. CVII.

Η.

Ἐπιγραφαὶ τῶν νομισμάτων.

Αἱ ἐπιγραφαὶ δηλοῦσι ποῦ ἐκόπη τὸ νόμισμα, ἐπὶ τίνος βασιλείᾳ, ἐπὶ τίνος αὐτοκράτορος. Ἐνίοτε δηλοῦσι τὸ ἔτος καὶ τὸν χρόνον τῆς τυπώσεως.

Νομίσματα τινὰ δὲν φέρουσιν οὐδεμίαν ἐπιγραφὴν, μάλιστα δὲ πολλὰ ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων. Ὁ τόπος ἢ ἡ πόλις εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν γνωρίζεται εἰς ταῦτα ἐκ τῆς κατασκευῆς, ἐκ τῆς ἐργασίας τῶν τύπων, ἐκ τῶν τύπων αὐτῶν, ἐπειδὴ ὡς εἶδομεν πολλαὶ πόλεις καὶ χῶραι εἶχον ἴδιον ἐπιχώριον τύπον, ἐπέχοντα τὸν τόπον τῆς ἐπιγραφῆς. Ὑπάρχουν ἐντοσούτω πόλεις τινὲς τῶν ὁποίων τὰ ἀρχαιότατα νομίσματα φέρουσιν ἐπιγραφὴν. Οὕτω λ. χ. νομίσματα τῆς Ποσειδωνίας, τῆς Κρότωνος, τῆς Συβάριδος, τῆς Καυλωνίας, τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων τόπων δὲν εὑρέθησαν ἄνευ ἐπιγραφῆς, ἀν καὶ φέρωσι σημεῖα τῆς ἀρχαιότητός των καὶ παριστάνουσι τύπους ἐπιχωρίους.

Ὅσακις λείπουσι τὰ γνωρίσματα ταῦτα μάλιστα δὲ ἡ ἐπιγραφή καὶ ὁ γνωστός τύπος μένει ἡ πατρὶς τῶν νομισμάτων ἄγνωστος, καὶ πολλὰ τοιαῦτα ὑπάρχουσιν εἰς τὰς συλλογὰς διακρινόμενα διὰ τῆς ὀνομασίας τῶν ἀδελῶν νομισμάτων (1).

Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους αἱ ἐπιγραφαὶ ἦσαν βραχεῖαι. Καὶ ποτὲ μὲν συνίστανται εἰς μόνα τὰ ἀρκτικά γράμματα τῶν ὀνομάτων τῶν πόλεων, ποτὲ δὲ περιέχουσιν ὀλόκληρον τὸ ὄνομα. Οἱ Συβαρίται ἐσήμαινον τὰ νομίσματά των διὰ τοῦ ΣΥ, οἱ Ποσειδωνιοὶ διὰ τοῦ ΠΟΣ. οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τοῦ ΑΘΕ. οἱ Ἀργεῖοι διὰ τοῦ

(1) Πολλὰ τοιαῦτα ἀδελὰ νομίσματα εὐρίσκονται ἀπεικονισμένα παρὰ Pellerin, Rec. III. Pl. CXV.—CXVIII. Hunter Tab. 66. 67. 68. Neumann Num. Ant. Vol. II. Tab. VI. VII. Eckhel. Num. Vet. pag. 308. Sestini, Descript. Num. Vet. pag. 570. Tab. XIII. Τοιούτων ἀδελῶν τὴν πατρίδα νομισμάτων κατέλογον συνέταξεν ὁ Σεστίνης εἰς τὸ δευτέρον μέρος τῆς Νομισματικῆς Γεωγραφίας.

Α. οἱ Ἀρχάδιοι διὰ τοῦ ΑΡ. (1). Ὁλόγραφρα εὐρίσκονται τὰ ὀνόματα ἐπὶ τῶν Τετραδραχμάκων τῶν Συρακουσῶν, ἐπὶ τῶν ἀρχαίων νομισμάτων τῆς Ῥαύκου, τοῦ Ῥηγίου, τῆς Μεσσήνης καὶ ἄλλων. Καὶ βασιλεῖς δέ τινες ἔθετον μόνον τὰ ἀρκτικά τῶν ὀνομάτων γράμματα ἐπὶ τῶν νομισμάτων, Β. Α. Βασιλέως Ἀλεξάνδρου, καὶ τινες βασιλεῖς τοῦ Κιμμερίου βοσπόρου, οἶον ΒΑΣ. Π. Βασιλέως Πολέμωνος, ΒΑ. Κ. Βασιλέως Κότιος.

Ἐνίοτε εὐρίσκεται ἐπὶ νομισμάτων τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων ἰδιόζων γραφῆς τρόπος. Καὶ προβαίνει ἥτοι ὅπισθεν ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά, ληφθεὶς ἀναμφιβόλως ἐκ τοῦ τρόπου τοῦ γράφειν τῶν ἐθνῶν τῆς Ἀσίας, ΣΥΝΕΙ ἀντὶ ΓΕΛΑΣ, ΝΥΙΚΟΧΥΒΙΣ ἀντὶ ΣΥΡΑΚΟΣΙΩΝ. ΠΙΑ. ἀντὶ ΛΗΠΑΡΑΙΩΝ. ΒΙΝΥ ἀντὶ ΚΑΥΛΩΝΙΑΤΩΝ· ἢ προχωρεῖ πρὸς δεξιάν καὶ πρὸς ἀριστεράν, τὸ ὅποῖον εἶδος τῆς γραφῆς οἱ Ἕλληνες ὀνομάζουσι Βουστροφηδόν (2).

Προϊόντος τοῦ χρόνου, μετὰ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον, ἐφύλαξαν μὲν τινὲς πόλεις τὴν συνηθὴν τῶν ὀνομάτων, ἢ τὸ ἀπλοῦν μόνον ὄνομα, ἀλλ' ἢ ἐπιγραφὴ ἐπλατύνετο συνήθως διὰ τῆς εἰς τὸ ὄνομα τῆς πόλεως προσθήκης τοῦ ὀνόματος ἄρχοντος τινός. Εἰς τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους τὰ νομίσματα τῶν πόλεων καὶ βασιλέων γίνονται πολὺλόγα καὶ φέρουσι τίτλους, ἐπώνυμα, προνόμια, ἀγῶνας. Ἡ ματαιότης τῶν ἡγεμόνων ἔκαμνε πολλάκις νὰ προστίθεται εἰς τὰ ὀνόματα αὐτῶν πλείονα ἐπώνυμα καὶ τίτλοι, καὶ τοῦτο παρατηρεῖται κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰ νομίσματα τῶν βασιλέων τῆς Παρθίας. Αἱ πόλεις ἐκαυχῶντο διὰ τὰς δωρηθείσας ἐλευθερίας καὶ τὰ προνόμια, καὶ ἔκαμναν χρῆσιν τῶν ἰδίων νομισμάτων ἵνα ἐκφράξωσι διὰ κολακειῶν τὸ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους αὐτοκράτορας σέβας αὐτῶν.

(1) O Pellerin, Suppl. II. pag. 105. περιέχει κατάλογον τῶν πόλεων, αἱ ὅποιαι ἐστῆμαινον τὰ ὀνόματά των δι' ἐνός, δύο ἢ τριῶν γραμμάτων. Ἀλλ' ἢ ἐρμηνεῖα τῶν γραμμάτων τούτων εἶναι ἀβεβία, καθότι πολλῶν πόλεων ὀνόματα ἀρχίζουν μετὰ τὰ αὐτὰ γράμματα.

(2) Eckhel, D. N. V. Vol. Proleg. XCI.

Τὰ ὑπατικά τῶν Ῥωμαίων νομίσματα φέρουν ὡς ἐπιγραφὴν μόνην τὴν λέξιν **ROMA**. Τὰ ἀρχαιότερα ἐκ τῶν οἰκογενειακῶν νομισμάτων φέρουν ἐκτὸς τῆς λέξεως ταύτης μόνον τὰ ὀνόματα τῶν οἰκογενειῶν. Τὸ ὄνομα στέκει ποτὲ μὲν ἐπὶ τοῦ ἔμπροσθεν μέρους, ποτὲ δὲ ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν, ἄλλοτε ἐπ' ἀμφοτέρων· ὅταν συμβαίῃ τοῦτο περιέχει συνήθως τὸ ἔμπροσθεν μέρος τὸ ἐπώνυμον, τὸ ὀπισθεν τὸ κύριον ὄνομα καὶ τὸ τῆς οἰκογενείας. Οὕτω λ. χ. ἐπὶ τοῦ ἔμπροσθεν μέρους βλέπομεν **COTA**. ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν **M. AVRELI**. Μετέπειτα ἡ ἐπιγραφὴ ἔγινε πλατυτέρα καὶ περιλαμβάνει ἐκτὸς τῶν ὀνομάτων τῶν οἰκογενειῶν τὸ ἀξίωμα τοῦ **Triumvir monetalis** πολλάκις καὶ τὴν ἐξήγησιν τοῦ τύπου. Εἰς τὰ νομίσματα τῶν χρόνων ἐκείνων παραλείπεται συνήθως ἡ λέξις **ROMA**.

Συχνὰ ἀπαντῶνται γράμματα μονήρη καὶ ἀριθμοὶ (1)· ὅταν ταῦτα εἰς νομίσματα τοῦ αὐτοῦ εἶδους καὶ χαράγματος εἶναι πάντοτε ὅμοια δηλοῦσι περίστασιν τινα· ἐὰν δὲ εἶναι διάφορα τότε ὑπεμφαίνουσι τὴν διαφορὰν τῆς σφραγίδος καὶ τὰ διάφορα σημαντήρια ἢ νομισματοκοπεῖα. Εἰς νομίσματα τῶν ἐσχάτων τῆς δημοκρατίας χρόνων λείπουν τὰ γράμματα καὶ οἱ ἀριθμοί, μόνα τὰ δηνάρια τοῦ Μεττίου, χαραγμένα ἐπὶ Καίσαρος, ἔχουν μονήρη γράμματα.

Συχνὰ εὐρίσκονται ἐπιγραφαὶ συντετμημέναι, sigla, συγκείμεναι ἐκ μόνου τοῦ πρώτου γράμματος τῶν λέξεων τῆς ἐπιγραφῆς. Εἰς τὰ ἑλληνικὰ νομίσματα παρατηρεῖται τοῦτο ὀσπινιώτερον, ἐκτὸς ἐπὶ τῶν ὀνομάτων τῶν πόλεων. Εἰς τὰ Ῥωμαϊκὰ νομίσματα ἐκ τούναντίου εἶναι συχνότερον, καθὼς π. χ. τὸ γνωστὸν **S. C.** **Senatus Consulto** ἢ **P. P.** **Pater Patriae**. Πολυειδῆ τοιαῦτα sigla εὐρίσκονται εἰς τὰ νομίσματα τῶν οἰκογενειῶν **A. C.** **Absolvo**, **Condamno**. **D. P. P.** **Dei Penates**. **G. P. R.** **Genius Populi Romani**. **I. S. M. R.** **Iuno Sispita Magna Regina** καὶ ἄλλα (2). Τινῶν ἡ ἔννοια εἶναι ἄγνωστος ἢ ἀβέβαιος, ὡς **D. S. S.** ἢ **S. D. T.**

(1) Eckhel, D. N. V. pag. 75. 78.

(2) Eckhel, D. N. V. Pag. 71.

Ἰδιον ἐπιγραφῆς εἶδος εἶναι τὰ μονογράμματα, δ' ἐστὶ διαγράμματα ὀνομάτων εἰς τὰ ὅποια συμπλέκονται εἰς ἓν πλείονα γράμματα (1). Τὰ τοιαῦτα μονογράμματα ἀπαντῶνται ἤδη εἰς τὰ ἀρχαιότερα ἑλληνικὰ νομίσματα. Συχνότατα εὐρίσκονται εἰς τὰ νομίσματα ῥωμαϊκῶν οἰκογενειῶν. Εἰς τὰ τῶν αὐτοκρατόρων λείπουν καὶ δὲν φαίνονται εἰμὴ κατὰ τοὺς ὑστέρους τοῦ ῥωμαϊκοῦ βασιλείου χρόνους ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν γότθων βασιλέων τῆς Ἰταλίας καὶ τῶν συγγρόνων αὐτοκρατόρων.

Τὰ δόγματα τῶν πόλεων ὀνόματα κεῖνται συνήθως κατ' ὀνομαστικὴν, μάλιστα εἰς τὰ ἀρχαῖα νομίσματα. ΤΑΡΑΣ. ΣΕΛΙΝΟΕΣ. Πολλάκις κατὰ γενικὴν, ΑΜΙΣΟΥ, ΔΑΜΑΣΚΟΥ. Συχνότατα κατὰ γενικὴν πληθυντικὴν ΣΥΡΑΚΟΣΙΩΝ, ΕΦΕΣΙΩΝ, ΣΜΥΡΝΑΙΩΝ. TYRIORUM.

Ἀντὶ τοῦ συνήθους ὀνόματος κεῖται ἐνίοτε τὸ κτητικόν. ἀντὶ ΘΕΣΠΙΩΝ, ΘΕΣΠΙΚΟΝ. ἀντὶ ΚΩΙΩΝ, ΚΩΙΟΝ. ἀντὶ ΚΑΛΥΜΝΙΩΝ, ΚΑΛΥΜΝΙΟΝ, ὑπακουσμένου τοῦ νόμισμα.

Συνήθως φαίνεται τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ἢ τοῦ ἔθνους μόνον ἐφ' ἐνὸς μέρους. Ἀλλ' ὅμως ἀπαντᾶται καὶ ἐπ' ἀμφοτέρων εἰς τινῶν νομισμάτων τῆς Κρότωνος, τοῦ Τάραντος καὶ ἄλλων. Σπανίως παρουσιάζεται διηρημένον ὡς εἰς τὰ νομίσματα τοῦ Ἀθακαίνου ἐν Σικελίᾳ, εἰς τὰ ὅποια ἐπὶ μὲν τοῦ ἔμπροσθεν μέρους γράφεται ΑΒΑΚ, ἐπὶ δὲ τοῦ ὀπίσθεν ΑΙΝΟΝ. Ὅσάκις ἀπαντᾶται εἰς νομίσματα τινα, ὡς εἰς τινα τῆς Σμύρνης ἐπὶ μὲν τοῦ ἔμπροσθεν μέρους ΣΜΥΡΝΑ, ἐπὶ δὲ τοῦ ὀπίσθεν ΣΜΥΡΝΑΙΩΝ, τότε τὸ ὄνομα τοῦ ἔμπροσθεν μέρους ἔχει ἀναφορὰν πρὸς τὸ δαιμόνιον τῆς πόλεως ἢ πρὸς τινα ἥρωα τιμώμενον ἐν αὐτῇ, ἢ δὲ ἐπιγραφὴ ἐπὶ τοῦ ὀπίσθεν μέρους ἀναφέρεται εἰς τὴν πόλιν αὐτήν.

Ἡ ἐπιγραφὴ γράφεται ἢ κύκλωθεν περὶ τὸν τύπον, ἢ κατ' ἴσον

(1) Εἰκόνες τοιούτων μονογραμμάτων ἐπὶ νομισμάτων ἑλληνίδων πόλεων καὶ αὐτοκρατόρων εὐρίσκονται παρὰ Pellerin. Suppl. II. pag. 137. Hunter. Tab. 63 seq. Miopnet Descript. de Med. Ant. Pl. I—XV.

στήλον πλησίον αὐτῆς, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐπάνωθι ἢ κάτωθι ταύτης. Σπανίως ἀπαντῶνται ἐπιγραφαὶ γεγραμμέναι κιονηδόν. Ὑπάρχουν νομίσματα εἰς τὰ ὅποια ἡ ἐπιγραφή εἶναι θεμένη ἐπ' αὐτοῦ τοῦ τύπου. Οὕτω εἰς τὰ νομίσματα τῆς κατὰ τὴν Θράκην Αἰνίου τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ΑΙΝΙ. εἶναι χαραγμένον ἐπὶ τοῦ κράνους τοῦ Ἑρμοῦ, τὸ ὄνομα ΝΥΜΑ ἐπὶ τοῦ διαδήματος τοῦ Νουμᾶ εἰς τὰ δηνάρια τῆς οἰκογενείας Καλπουρνίας· ὡσαύτως φαίνονται ἐπιγραφαὶ καὶ ἐπὶ ναῶν, βωμῶν, ἀσπίδων.

Ὅταν ἀμφότερα τὰ μέρη ἔχουν ἐπιγραφάς, τότε ἑκατέρα ὑπάρχει συνήθως καθ' ἑαυτήν. Συμβαίνει ὅμως ἐνίοτε ὅτε ἀμφότεραι πρέπει νὰ συναφθῶσιν, ὡς ἐπὶ τινων αὐτοκρατορικῶν νομισμάτων τῶν ἀποικιῶν καὶ ἐπαρχιῶν.

Ὅσάκις παριστάνονται αὐτοκράτορες ἢ βασιλεῖς, τότε τὸ ὄνομα τοῦ ἡγεμόνος κεῖται περὶ τὴν κεφαλὴν, ὡς ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Hadrianus Augustus· παρὰ τὴν κεφαλὴν δαιμονίου τινὸς ἢ ἥρωος τίθεται πολλάκις τὸ ὄνομα, οἷον ΑΚΡΑΓΑΣ, ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Ἀκράγαντος. Τὰ ῥωμαϊκὰ οἰκογενειακὰ νομίσματα παριστάνουσι πολλὰς κεφαλὰς θεῶν ἢ δαιμόνων, βασιλέων καὶ ἐνδόξων ἀνδρῶν, τῶν ὁποίων τὰ προστιθέμενα ὀνόματα δηλοῦσι τὸν παριστανόμενον.

Πρέπει ἀκόμη νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἰδιαιτέρων τινων ἐπιγραφῶν. Ἐνίοτε δηλοῦται ἡ θέσις τῆς πόλεως, ὡς εἰς τὰ νομίσματα τῆς Λαοδικείας, ΛΑΟΔΙΚΕΩΝ ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΘΑΛΑΣΣΗ, τῆς Ἀντιοχείας, ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΔΑΦΝΙ. Αἱ πόλεις πολλάκις ἐπρόσθετον εἰς τὸ ὄνομα των καὶ τίτλον τινὰ τιμητικόν, ὡς ΝΕΟΚΟΡΟΣ, ὅσαι εἶχον τὴν Νεωκορίαν, ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ, ἐξ ἧς ἐκατάγοντο ἢ παρ' ἧς ἐκτίσθησαν ἄλλαι πόλεις. ΑΥΤΟΝΟΜΟΣ, ἡ ἔχουσα νόμους ἰδίους· ΕΛΕΥΘΕΡΑ. ΙΕΡΑ.

Ἰδιάζουσα ἐπιγραφή εἶναι τὸ ΑΝΕΘΗΚΕ, τὸ ὁποῖον ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ λατινικὸν Donum Dedit. (1) εὐρισκόμενον εἰς πολλὰ νο-

(1) Eckhel, D. N. Y. Vol. pag. 364 seq.

μίσματα χαραχθέντα εἰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων, ἴσως εἰς ἑορτάς ἢ ἀγῶνας εἰς τοὺς ὁποίους τὰ νομίσματα ἦσαν καθιερωμένα, ἢ εἰς τιμὴν τῶν ὁποίων ἐχαραχθήσαν.

Δὲν πρέπει νὰ μείνῃ ἀπαρτῆρητον ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν νομισμάτων φυλάττουσι τὸν χαρακτῆρα τῶν διαλέκτων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης (1). Πόλεις δωρικαί, ὡς αἱ σικελικαί, πολλαὶ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, τῆς Πελοποννήσου, τῆς Ἠπείρου, Ἰλλυρίας, τῆς Κρήτης καὶ ἄλλαι ἐμφαίνουσιν εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν τὴν δωρικὴν διάλεκτον. Τὴν ἰωνικὴν διάλεκτον φυλάττουσι τὰ νομίσματα τῶν ἰονικῶν πόλεων καὶ τῶν ἀποικιῶν αὐτῶν· τὴν αἰολικὴν αἱ πόλεις τῆς Αἰολίας καὶ τῆς παρακειμένης Λέσβου. Ἐκ τούτου διακρίνεται ἀπ' ἀλλήλων ἡ πατρὶς πόλεων ὁμωνύμων. Τὰ δωρικῶς ἐπιγεγραμμένα νομίσματα ΑΠΟΛΛΩΝΙΑΤΑΝ δὲν δύνανται νὰ ἀνήκωσιν εἰς τὴν ἐν Θράκῃ Ἀπολλωνίαν, κτισθεῖσαν παρ' Ἰώνων· τὰ δὲ ἰωνικὴν ἐπιγραφὴν φέροντα νομίσματα ΑΠΟΛΛΩΝΙΑΤΕΩΝ δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἰλλυρικὴν Ἀπολλώνειαν, τὴν ὁποίαν ἔκτισαν Δωριεῖς. Παρομοίως καὶ τὰ διάφορα νομίσματα τὰ ὁποῖα φέρουσι τὸ ὄνομα τῆς Ἡρακλείας διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων κυρίως ἐκ τῆς διαλέκτου τῶν ἐπιγραφῶν.

Καθόσον ἀφορᾷ τὸ σχῆμα τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι τὰ νῦν συνήθη ἑλληνικὰ γράμματα κατὰγονται ἐκ τῶν ὑστερωτέρων χρόνων. Πρῶτον πολλὰ γράμματα εἶχον ἄλλην μορφήν, τὴν ὁποίαν ἐν μέρει μαθάνομεν ἐκ τῶν νομισμάτων, ἧτις ὅμως δι' ἀπλῆς περιγραφῆς δὲν δύναται νὰ παρασταθῇ σαφῶς διὸ καὶ παραπέμπομεν εἰς τὰ νομισματολογικὰ τοῦ Ἐκκελίου καὶ Μιοννέτου (2) συγγράμματα, τὰ ὁποῖα περιέχουσιν εἰκόνας τῶν ἀρχαίων χαρακτῆρων.

(1) Eckhel. D. N. V. Vol. 4. pag. XCVII.

(2) Eckhel. D. N. V. Vol. I. Proleg. Cap. XVII. pag. 10. Mionnet. Descript. des Medailles Antiques P. XXXI—XXXV. "Ἀξιὸν προσοχῆς μάλιστα εἰς προσδιορισμὸν τῆς ἡλικίας τῶν νομισμάτων εἶναι τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων Γ. Ε. Κ. Α. Ρ. Ω.

Τῶν ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἐπιγραφῶν ἡ γλῶσσα εἶναι συνήθως ἡ ἐπιχώριος ἐκάστης πόλεως καὶ ἐκάστου τόπου γλῶσσα (2). Συμβαίνει ὅμως συχνὰ νὰ μεταχειρίζονται χῶραι δορίκτητοι τὴν γλῶσσαν τῶν κατακτητῶν. Μετὰ τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν νίκας Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου πολλοὶ ἀσιατικοὶ χῶραι, ἡ Συρία, ἡ Φοινίκη, ἡ Αἴγυπτος, ἡ Μεσοποταμία καὶ αὐτὴ ἡ ἀπωτάτω κειμένη Βακτριανὴ ἐμεταχειρίζοντο εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἰδίων νομισμάτων τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν. Πολλὰ νομίσματα ῥωμαϊκῶν ἀποικιῶν καὶ ἐπαρχιῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα φέρουσιν ἐπιγραφὰς λατινικάς.

Εὐρίσκονται δὲ καὶ νομίσματα ἔχοντα ἐπὶ τοῦ ἐνὸς μέρους ἐλληνικὴν, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐτέρου λατινικὴν ἐπιγραφὴν. Οὕτω π. χ. τὰ γνωστὰ μακεδονικὰ νομίσματα φέρουσιν ἐμπροσθεν μὲν ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ, ὅπισθεν δὲ ΑἸΣΙΛΑΣ. Τὰ νομίσματα τοῦ Ἰούδα ἔχουν ἐπὶ τοῦ ἐμπροσθεν μέρους λατινικὴν, ἐπὶ τοῦ ὀπίσθεν νομιδικὴν ἐπιγραφὴν.

Τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ἀρχαίων νομισμάτων φερουν ἐπιγραφὰς ἐλληνικάς, ἢ λατινικάς. Ἀπαντῶνται ὅμως καὶ ἄλλαι γλῶσσαι ἐπὶ τῶν νομισμάτων.

Ἡ τυρρηνικὴ, σαμνιτικὴ καὶ ὀσκικὴ γλῶσσα εἰς τὰ νομίσματα τινῶν πόλεων τῆς μέσης Ἰταλίας.

Φοινικικὴν γλῶσσαν ἔφερον τὰ νομίσματα τῶν πόλεων τῆς Φοινίκης πρὶν ἢ ἡ γλῶσσα αὕτη ἀντικατασταθῇ διὰ τῆς ἐλληνικῆς ἐπὶ τῶν διαδόχων Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου. Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ Φοινίκων ἀποικισαὶ παρὰ τὴν μεσόγειον μετεχειρίζοντο τὴν φοινικικὴν γλῶσσαν ὥς ἀποδεικνύουν τὰ νομίσματα τῶν Γαδείρων.

Ἐκ τῆς φοινικικῆς ἐγεννήθη ἡ καρχηδονικὴ, ἡ ὁποία φαίνεται εἰς πολλὰ τῆς Σικελίας χρυσὰ καὶ ἀργυρὰ νομίσματα, χαρμηθέντα κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς νήσου καρχηδονικὴν δεσποτείαν. Συγγενὴς μὲ

(2) Τὰς διαφόρους ἐπὶ τῶν νομισμάτων γλώσσας σημειώνει ὁ Mionnet. ἐνθ. ἀνωτ.

τὴν γλῶσσαν ταύτην εἶναι ἴσως ἡ νομιδική, ἐπὶ νομισμάτων τῆς Νομιδίας.

Ἡ ἀρχαία ισπανικὴ γλῶσσα ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἔχει ἴδιον ἄγνωστον ἀλφάβητον.

Τῆς ἀρχαίας γαλλικῆς γλώσσης τὸ ἀλφάβητον συνέκειτο ἐκ λατινικῶν γραμμάτων ἀναμειγμένων ἐνίοτε μὲ λατινικά.

Τὸ σαρματικὸν ἀλφάβητον εὐρίσκεται εἰς ἐπιγραφὰς ἐπὶ τῶν ιουδαϊκῶν Σίλων.

Ἡ περσικὴ γλῶσσα καὶ ἡ παρθικὴ ὑπάρχει εἰς τὰ νομίσματα τῶν βασιλέων τῆς Περσίας καὶ Παρθίας.

Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ἀνήκουν καὶ οἱ χρονολογικοὶ χαρακτῆρες, οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὸν χρόνον τῆς χαραγῆς τῶν νομισμάτων, ἢ εἰς ἐποχὰς τινας, ἢ εἰς τὴν βασιλείαν βασιλέων καὶ αὐτοκρατόρων.

Ἐποχὴ λέγεται ὠρισμένη τις χρονολογία λαμβάνουσα τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐκ τινος ἀξιωματικουμένου χρονικοῦ σημείου (1). Αἱ Ὀλυμπιάδες συστηθεῖσαι τὸ 776 πρ. Χρ. καὶ ἡ τῶν Σελευκιδῶν ἐποχὴ, ἀρχομένη τὸ 312 πρ. Χρ. εἶναι αἱ παρ' Ἑλλήσι συνηθίσταται ἐποχαί. Οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον τὴν ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης, 753 ἔτη πρ. Χρ. Ἡ ἐποχὴ τῶν Ὀλυμπιάδων (2) δὲν εὐρίσκεται ἐπὶ νομισμάτων, ἀλλὰ μόνῃ ἡ τῶν Σελευκιδῶν. Ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ ἀπαντᾷται εἰς ἓν μόνον νόμισμα τοῦ Ἀδριανοῦ (3). Οἱ ἐπὶ τῶν οἰ-

(1) Eckhel, D. N. V. Vol. IV. pag. 374 seq.

(2) Εἰς νόμισμά τι τῆς ἐν Κιλικίᾳ Ἀναξαρχοῦ εὐρίσκεται μὲν ἡ κατ' Ὀλυμπιάδας σημείωσις τῆς ἐποχῆς ΕΤ. ΙΕΡΟΥ. ΟΛΥΜΠ. ΘΖC (ἔτους ἱεροῦ Ὀλυμπιακοῦ 269), ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀναφέρεται εἰς τοὺς κατὰ τὴν Ἑλλάδα Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, ἀλλ' εἰς τοὺς ἐν Ἀναξαρχῷ τελουμένους.

(3) Τὸ νόμισμα τοῦτο εἶναι χρυσοῦν· τὸ ἔμπροσθεν μέρος φέρει τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀδριανοῦ· τὸ ὀπίσθεν περιέχει εἰκόνα ὑπερβαίνουσαν τὸν ἵπποδρομον, γυναῖκα καθήμενην, κρατοῦσαν τροχὸν μὲ τὴν δεξιάν, μὲ τὴν ἀριστερὰν τρεῖς ὀβελίσκους· ἡ ἐπιγραφὴ φέρει ANNO DCCCLXIII. NATALI URBI. Primum CIRcepses CONstituti.

πογενειακῶν νομισμάτων ἀριθμοὶ δὲν δηλοῦσιν ἐποχάς, ἀλλ' εἶναι πιθανῶς σημεῖα τῶν διαφορῶν νομισματοκοπειῶν ἢ σημαντηρίων.

Τὰ ἔτη τῆς βασιλείας τῶν βασιλέων καὶ αὐτοκρατόρων δηλοῦνται παρὰ τῶν Ἑλλήνων διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐτῶν. ΕΤΟΥΣ Α. ἢ L (Λυκάβαντος) Α. ὅπου ἐτηρήθη ἡ ἀρχαία τοῦ Λάβδα γραφή (L), διότι ἡ νεωτέρα Α δηλοῖ 30. Ἐπὶ τῶν ἀλεξανδρινῶν νομισμάτων τὸ ἔτος ἐνίοτε εἶναι ὀλόγραφον ὡς L ΤΡΙΤΟΥ.

Οἱ Ῥωμαῖοι ἔκαμον χρῆσιν πρὸς δῆλωσιν τοῦ χρόνου τῶν ἀριθμῶν τῆς δημαρχικῆς ἀρχῆς, Tribunitia Potestas., τὴν ὅποιαν ἀνανέωναν κατ' ἔτος οἱ αὐτοκράτορες, ὥστε τὸ TRIB. POTEST. III ἢ IV ἢ X δηλοῖ τῷ τρίτῳ, τετάρτῳ, δεκάτῳ ἔτει τῆς βασιλείας (1). Εἰς τὰ νομίσματα τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ βασιλείου ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ καὶ κάτω σημειοῦνται τὰ ἔτη διὰ τοῦ ANNO. I. II. III. καὶ τῶν τοιούτων.

Ἴδιος τις σημειώσεως τρόπος τοῦ ἔτους· ΕΤΟΥΣ ΝΕΟΥ ΙΕΡΟΥ εὐρίσκεται εἰς ἀργυρᾶ νομίσματα, μάλιστα μνημόνια χαρραχθέντα εἰς πόλεις τῆς Ἀσίας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας, ἀπὸ τῆς βασιλείας Γάλβα μέχρι Νερῶα (2). Νέον ἐλέγετο τὸ πρῶτον τῆς βασιλείας ἔτος αὐτοκράτορος τινος, διότι ἀπ' αὐτοῦ ἀρχίζει νέα χρόνου ἐποχή· τὸ δὲ ἱερὸν προσετίθετο διότι πᾶν ὅ,τι ἀπέβλεπε τὸν αὐτοκράτορα ἐλογίζετο τοιοῦτο οἷον sacrae imagines sacra moneta, Augustorum sacrae largitiones.

Ὡς σημεῖα ἀριθμητικὰ μετεχειρίζοντο οἱ Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου. Ἐκαστος χαρακτήρ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀλφαβήτου ἀποτελεῖ ἀριθμὸν ὠρισμένης ἀξίας, μὴ ἐξατωρμένης ἐκ τῆς θέσεως τῶν γραμμάτων ὡς ἐπὶ τῶν ἀραβικῶν ἀριθμητικῶν σημείων. Διὸ καὶ αἱ μονάδες, δεκάδες, καὶ ἑκατοντάδες δύνανται νὰ τεθῶσιν ὡς τύχη χωρὶς ἐκ τούτου νὰ μεταβληθῇ ἡ ἀξία αὐ-

(1) Περὶ τῆς χρονολογίας κατὰ τὴν Tribunitiam potestatem Eckhel, D. N. V. Vol. VIII. pag. 394 seq.

(2) Eckhel, D. N. V. Vol. IV. pag. 413.

των. Εἶναι ἀδιάφορον π. χ. ὁ ἀριθμὸς 356 νὰ γραφῇ ΤΕΣ ἢ ΣΕΤ.
ἢ ΕΤΣ.

Πρὸς διαστολὴν τῶν ἀριθμῶν ἀπὸ τῶν παρακειμένων λέξεων ἐτίθετο ὑπερθε τῶν ἀριθμῶν κεραία, μάλιστα παρὰ τῶν Λατίνων οἷον TP. POT. V. cos III.

Θ.

Χαράχται Νομισμάτων.

Ὁ Πλίνιος καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς ἀρχαῖοι, οἵτινες πραγματεύονται περὶ τεχνιτῶν καὶ ἀναφέρουσιν ἀρχιτέκτονας, ἀγαλματοποιούς, ζωγράφους, δακτυλιογλύπτας, δὲν ὀνομάζουσι οὐδὲ ἓνα χαρακτὴν νομισμάτων. Τοῦτο δὲ εἶναι τόσον πλέον ἀπορίας ἄξιον, ὅσον πολλὰ ἀρχαῖα νομίσματα, ἐκ τῶν καλῶν τῆς τέχνης χρόνων, τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος μάλιστα, εἶναι ἄξια νὰ συναριθμηθῶσι εἰς τὰ κάλλιστα τῆς ἀρχαιότητος φιλοτεχνήματα καὶ ἀφομοιοῦνται ὡς πρὸς τὴν λεπτότητα καὶ τὸ κομψὸν τῆς ἐργασίας μετὰ τοὺς γλυπτοὺς δακτυλιολίθους. Ἀλλ' ἴσως ἡ σιωπὴ τῶν συγγραφέων ἔχει τὸν λόγον τῆς εἰς τὸ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι, ὡς φαίνεται, δὲν ἔκριναν τὰ νομίσματα τοσοῦτον τῆς προσοχῆς καὶ τῆς ἐρεῖνης αὐτῶν ἄξια ὅσον ἄλλα τῆς τέχνης ἀριστουργήματα, διότι τὰ νομίσματα ὑπάρχοντα εἰς πολὺν ἀριθμὸν, μετέβαινον τρόπον τινὰ διὰ τῆς ἀδιακόπου αὐτῶν χρήσεως εἰς ἀντικείμενα τοῦ καθημερινοῦ βίου. Μολοντοῦτο νεώτερός τις ἀρχαιολόγος ὁ Raoul-Rochette ἐσύλλεξεν ἐκ νομισμάτων φερρόντων ἐνίοτε ὀνόματα καὶ ἐξ ἄλλων ἀρχαίων μνημείων τὰ ἐξῆς ὀνόματα γνωρίμων ὡς φαίνεται νομισματοκοπῶν.

Νεύαντος τῆς Κυδωνίας ἐν Κρήτῃ· Πισίων· Αἰθῶν· Πυθόδαμος τῆς Ἀπτεράς· Ἀριστόβουλος εἰς νομίσματα τοῦ Λυσιμάχου. Ζώιλος εἰς νομίσματα τοῦ Περσέως.

Τὰ ἐξῆς ὀνόματα Εὐμένης, Κίμων, Εὐαίνετος, Εὐθυμος, Εὐκλείδης, Σῶσις, Νίκων, Νοκλείδης, Παρμενίδης, Ἐξασκεστιδης, Ἀπολλώνιος, Χοικέων, Προκλῆς ἀνήκουσιν εἰς νομισματοκοποὺς σικελικῶν πόλεων, τῶν Συρακουσῶν, τῆς Κατάνης, Νάξου, Καμαρίνης.

Οἱ ἐξ ἧς εἶναι νομισματοκόποι τῶν πόλεων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, Νεαπόλεως, Ὑέλης, ἢ Ἐλέας, Μεταποντίου, Θουρίου, Τάραντος, Ἡράκλειου. — Αὐγίας, Φιλιστίων, Κλεόδωρος, Σώστρατος, Ἀγησίας, Εὐφᾶς, Ἀρίστιππος, Ἀριστόξενος, Παρμενίδης, Ἀπολλώνιος, Διοφάνης, Ἀρτεμίσιος, Μολοσσός, Ὀλυμπις. Τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐνώοντο ἀνὰ δύο καὶ ἐχάραττον ὁ μὲν τὸ ἔμπροσθεν, ὁ δὲ τὸ ὀπίσθεν μέρος τῶν νομισμάτων. Ἄλλοι εἰργάζοντο διὰ πλειοτέρας πόλεις ὡς ὁ Εὐαίνετος διὰ τὰς Συρακούσας καὶ τὴν Κατάνην, ὁ Παρμενίδης διὰ τὰς Συρακούσας καὶ τὴν Νεάπολιν. Ὁ Ὀλυμπις διὰ τὴν Νεάπολιν καὶ τὸν Τάραντα. Ὁ Ἀρίστιππος διὰ τὸν Τάραντα καὶ Ἡράκλειον καὶ Μεταπόντιον. Ὁ Ἀπολλώνιος διὰ τὸ Μεταπόντιον καὶ τὴν Κατάνην. Ὁ Εὐφᾶς διὰ τὸ Θούριον καὶ Ἡράκλειον.

Ἴσως τινὰ ἐκ τῶν εἰς τὰ νομίσματα συχνότατα ἀπαντωμένων μονογραμμάτων περιέχουσι τὸ ὄνομα τοῦ τεχνίτου. Ἴσως δὲ τινὰ ἐκ τῶν σημείων εἶναι συμβολικαὶ παραστάσεις ἢ σημεία τὰ ὅποια οἱ τεχνῖται μετεχειρίζοντο ἀντὶ τοῦ ὀνόματός των. Δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι οἱ δακτυλιογλύπται ἦσαν συγχρόνως καὶ χαράκται νομισμάτων, διότι αἱ ἐργασίαι αὐταὶ ἀπαιτοῦσιν ἀμφοτέραι ἔσση ἀκρίβειαν καὶ ἐπιμέλειαν καὶ εἶναι συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλας.

Οἱ Ἕλληνες, ὡς εἵπομεν, εἶχον ἰδίους χαρακτὲς νομισμάτων ὡς καὶ πάσης ἄλλης ἐλευθερίου τέχνης δημιουργοὺς, διὸ καὶ δὲν εἶχον χάριαν ἕνεκα τούτου γὰ προσφύγωσι εἰς κἀνὲν ἄλλο ξένον ἔθνος. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, οἵτινες ἦσαν πτωχοὶ ἀπὸ τεχνίτας, κατὰ μὲν τοὺς ἀρχαιότερους χρόνους ἐλάμβανον νομισματογλύπτας παρὰ τῶν Τυρρηνῶν, ὕστερον δὲ παρὰ τῶν Ἑλλήνων. Τὰ οἰκογενειακὰ νομίσματα, καὶ αὐτὰ τὰ ἀρχαιότερα μετὰξὺ αὐτῶν μαρτυροῦσι σαφῶς τὴν Ἑλληνικὴν χεῖρα. Αἱ σφραγίδες κατασκευάζοντο ὡς φαίνεται ἀπὸ τεχνίτας Ἑλλήνας, παρεπιδημοῦντας εἰς Ῥώμην, ἢ διαμένοντας εἰς Καμπανίαν, ἐπεὶ πολλὰ οἰκογενειακὰ νομίσματα εἶναι ὅμοια μὲ τὰ τῆς Καμπανίας.

I.

Κιβόθηλα καὶ παραπεποιημένα νομίσματα.

Ὅταν γίνεται λόγος περὶ κιβόθων νομισμάτων πρέπει νὰ διακρίνωμεν πρὸ πάντων μεταξὺ ἀρχαίων καὶ νεωτέρων νοθευτῶν καὶ παραχαρακτῶν. (1)

Κιβόθηλα ἢ νόθα νομίσματα ὑπῆρχον ἤδη καὶ ἐπὶ Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων. Πρὸς τοῦτο δὲ μετεχειρίζοντο τὸν χαλκὸν, τὸν σίδηρον τὸν μόλιβδον. Τὰ μέταλλα ταῦτα ἐνέδουν μὲ λεπτὸν τιμιωτέρου μετάλλου λέπισμα, καὶ ἐπέβαλλον ἐπ' αὐτοῦ τὴν σφραγίδα. Τοιαῦτα νομίσματα λέγονται καὶ ὑπόχαλκα subaerati, τὸ δὲ φτωχότερον ἔνδον μέταλλον ψυχὴ τοῦ νομίσματος anima rumi. Εἶναι δὲ τόσον ἐπιδεξιῶς ἐξεργασμένα ὥστε δὲν ἀνακαλύπτει τις πρότερον τὴν ἀπάτην, εἰμὴ ἀφοῦ χαλάσῃ μέρος τοῦ ἔξωθεν μετάλλου ἢ τριβῇ διὰ τῆς συχνῆς χρήσεως.

Χρυσᾷ τοιοῦτου εἶδους νομίσματα εὐρίσκονται σπανίως· χαλκᾷ μὲ ὑποβεβλημένον σίδηρον ὑπάρχουν ὡσαύτως ὀλιγώτατα. Ἀλλ' ἐκ τῶν ἀργυρῶν διεσώθη ὁ ἀριθμὸς ὄχι ὀλίγος. Τὸ ἔνδον αὐτῶν σύγκειται ἐνίοτε ἐκ μόλιβδου, συνήθως δὲ ἐκ χαλκοῦ. Ὅτι μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἐσυγείβετο τὸ τοιοῦτο τῆς ἀπάτης εἶδος ἀποδεικνύεται ἐκ διαφόρων νομισμάτων. Ἀλλ' ὅμως τὰ πλείωτα τῶν κιβόθων νομισμάτων ὑπάρχουν μεταξὺ τῶν Ῥωμαϊκῶν οἰκογενειακῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι ἀρχαῖα, καὶ ἐξ αὐτῶν πολλὰ καλῶς ἀπεργασμένα εἶναι δεκτὰ ἕνεκα τούτου εἰς τὰ νομισματοφυλάκια καὶ εἰς τὰς συλλογὰς.

Ἡ μεγάλη τιμὴ, τὴν ὁποῖαν ἔχουσι τὰ ἀρχαῖα νομίσματα συνετέλεσε κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους εἰς τὴν νόθευσιν, καὶ τὴν ἀντὶ γνησίων διάδοσιν κιβόθων νομισμάτων. Διὰ τοῦτο οἱ συλλέγοντες ἀρχαῖα νομίσματα, καθὼς καὶ οἱ θέλοντες νὰ μεταχειρισθῶσιν αὐτὰ εἰς ἐρῶνας ἐπιστημονικὰς ἔχουσι χρεῖαν πολλῆς προ-

(1) Διεξοδικῶς λαλεῖ περὶ τούτου ὁ Eckhel. D. N. Vol. I. Proleg. pag. CXIII seq.

σοχῆς διὰ νὰ ἀπορύγῃσι τὴν ἀπάτην. Πολυχρόνιος πείρα καὶ τοῦ βλέμματος γύμνασις ἀπαιτοῦνται πρὸς διάκρισιν τῶν κιβδηλῶν νομισμάτων ἀπὸ τὰ γνήσια.

Ἐπειδὴ ἐκ τοῦ πολλοῦ πλήθους τῶν κιβδηλῶν νομισμάτων γεννῶνται ἀμηχανίαι καὶ δυσχέρειαι εἰς τοὺς ἐραστὰς τῶν μνημείων τούτων τῆς ἀρχαιότητος, ἐκρίναμεν ἀναγκαῖον νὰ δηλώσωμεν τοὺς διαφόρους τρόπους τῆς κιβδηλεύσεως τῶν ἀρχαίων νομισμάτων διὰ νὰ κάμωμεν προσεκτικὸν τὸν καθένα ποσάκις καὶ πόσον εὐκόλως δύναται νὰ λάβῃ χώραν ἀπάτη.

A. Ὑπάρχουν χυτὰ κιβδηλα νομίσματα ἐκ παντὸς μετάλλου. πρὸς θ' ἐλήφθη ὁ τύπος ἐξ ἀρχαίου νομίσματος. Ταῦτα γνωρίζονται εὐκόλως. Ἡ χώνευσις διακρίνεται ἀπὸ τὴν τραχεῖαν ἐπιφάνειαν τοῦ νομίσματος, ἀπὸ τὴν ἀμβλύτητα τῶν τύπων καὶ τῶν γραμμῶν τῆς ἐπιγραφῆς, ἐνῶ εἰς τὰ γνήσια νομίσματα ἡ μὲν εἶναι λεία, τὰ δὲ ὀξεῖα. Ὡσαύτως παρατηρεῖται τραχύτης καὶ εἰς τὸν γύρον, ὅστις εἶναι σφυρήλατος, τεταμιμένος ἢ ριτισμένος πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν ἐλαττωμάτων τῆς χώνευσως καὶ ἀπόκρυψιν αὐτῶν.

Ἐπὶ τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν νομισμάτων ἡ ἀμβλύτης τῶν τύπων εἶναι προδηλοτέρα παρὰ ἐπὶ τῶν χαλκῶν, τὰ ὅποια εἶναι ἐπιχρισμένα μὲ τεχνικὸν βερνίκιον διὰ νὰ ὁμοιάζωσι μᾶλλον μὲ τὰ ἀρχαῖα· πλὴν τὸ βερνίκιον τοῦτο προδίδεται ἀπὸ τὸ ῥυτίδες τοῦ χρώματος, τὴν ἐλαιώδη στιλπνότητα καὶ τὴν μαλακότητά του δοκιμαζόμενον διὰ τοῦ γλυφείου, ἐνῶ τὸ ἀρχαῖον, γνήσιον βερνίκιον εἶναι λεπτὸν, εὐαφές καὶ ἔχει ἄτονον στιλπνότητα.

Ἐνίοτε οἱ παραχαράχται κρύπτουσι τὰ σφάλματα τῆς χωνεύσεως λεαίνοντες τὴν ἐπιφάνειαν καὶ ἀποξύνοντες διὰ τοῦ γλυφείου τοὺς τύπους καὶ χαρακτῆρας. Ἀλλ' ἡ χρῆσις τοῦ γλυφείου γνωρίζεται καὶ ἡ λειότης δὲν φθάνει ποτὲ τὴν τῆς τυπώσεως.

B. Γνήσια νομίσματα νοθεύονται καὶ κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον. Κεφαλαὶ καὶ ἐπιγραφαὶ νομισμάτων μεταβάλλονται διὰ τοῦ γλυφείου καὶ οὕτω ἐκ τινος συγγήους νομίσματος γίνεται ἕτερον σπα-

νίως εὐρισκόμενον. Οὕτω τὸ ἀντιόχειον νόμισμα τοῦ αὐτοκράτορος Κλαυδίου εὐρίσκεται μεταβεβλημένον εἰς νόμισμα Ὀθωνος· ἡ Δόμνα εἰς Λιδίαν Κλάραν· ἡ Μαμμαία εἰς Τραγκυιλλίαν· ὁ Αὐρήλιος εἰς Περτίνικα καὶ ἄλλα τοιαῦτα.

Γ. Ἀρχαῖα νομίσματα νοθεύονται καὶ κατ' ἄλλον τροπον διὰ ρινήσεως τοῦ ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν μέρους τύπου καὶ ἐπιτυπώσεως ἢ διὰ τοῦ γλυφείου ἐγχχαράξεως ἄλλου νέου. Ἐνίοτε συντίθεται ἢ συγκολλᾶται νόμισμα ἐκ δυο διαφόρων νομισμάτων. Τὰ νομίσματα διαπρίονται κατὰ πλάτος καὶ συγκολλῶνται τὰ μέρη ἢ ἐξαλείφεται διὰ τῆς ρίνης ὁ τύπος τοῦ ἐνὸς μέρους καὶ κολλᾶται ἐπ' αὐτοῦ τὸ μέρος τοῦ διαπρισθέντος νομίσματος μὲ τοσαύτην ἐπιδεξιότητα ὥστε φαίνεται ἓν νόμισμα.

Αἱ τοιαῦται νοθεύσεις ἀνακαλύπτονται ὁσάκις ὁ τύπος τοῦ ὀπισθεν μέρους δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ ἔμπροσθεν κεφαλὴν ἢ ὁσάκις ὁ σύνδεσμος τῶν τύπων εἶναι ἰδιάζων καὶ ἄγνωστος. Ἡ σύνθεσις νόθου νομίσματος ἐκ δύο ἀρχαίων ἀνακαλύπτεται καὶ ἀπὸ τὸν γῦρον, ὅστις εἶναι ρινισμένος καὶ προσέτι φαίνεται ἐπ' αὐτοῦ λεπτὴ τις λευκὴ γραμμὴ.

Δ. Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐγένεον καὶ συχναὶ ἀπομιμήσεις τῶν ἀρχαίων νομισμάτων. Καὶ ἤτοι ἐπενοήθησαν νέοι τύποι κατὰ τὸν τρόπον καὶ τὴν ιδέαν τῶν ἀρχαίων, ἢ ἐγλύπτοντο ἐκ νέου ἀρχαῖοι τύποι. Ἐπειδὴ τὰ νόθα νομίσματα τοῦ εἶδους τούτου εἶναι τυπωμένα καὶ καλῶς ἐξεργασμένα, ἢ ἀνακάλυψις αὐτῶν εἶναι πολὺ δυσκολωτέρα παρὰ τὰ νόθα τῶν ἄλλων εἰδῶν. Ὑπάρχουν μολοντούτο διάφορα γνωρίσματα πρὸς διάγνωσιν τῶν τοιούτων νομισμάτων. Εἶναι δηλαδή ποτὲ μὲν παχύτερα, ποτὲ δὲ λεπτότερα, ποτὲ μεγαλύτερα, ποτὲ μικρότερα παρὰ τὰ ἀρχαῖα τοῦ αὐτοῦ εἶδους. Ἡ νεωτέρα αὐτῶν γένεσις προδίδεται καὶ ἀπὸ τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς, τὰ ὅποια εἶναι δύσκολον νὰ μείνωσιν ἀπαράλλακτως ὅμοια. Ἀπὸ τὰ τοιαῦτα νομίσματα λείπει προσέτι καὶ τὸ βερνίκιον δι' οὗ διακρίνονται τὰ ἀρχαῖα νομίσματα, ἢ ἂν ἔχῃσι βερνίκιον τοῦτο δὲν εἶναι ὅμοιον μὲ τὸ παλαιόν. Τελευταίον

προδίδονται ἀπὸ τὸν γύρον, ὅστις εἶναι ῥιμισμένος, πολλάκις στρογγυλώτερος καὶ λευότερος παρ' ὅ,τι συνήθως εὐρίσκεται εἰς τὰ παλαιὰ νομίσματα. Ἐκτὸς δὲ τούτων ἡ καλὴ διατήρησις τῶν τοιούτων νομισμάτων γεννᾷ κατ' αὐτῶν ὑπόνοιαν.

Τὰ νεώτερα νομίσματα μὲ τύπους πλαστοῦς γνωρίζονται ἐξ αὐτῶν τῶν τύπων. Τοιαῦτα εἶναι τὰ φέροντα τὸν Ἰούλιον Καίσαρα καὶ ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν μέρους τὴν ἐπιγραφὴν *Veni, Vidi, Vici*, τὸν Πρίαμον καὶ τὴν πόλιν τῆς Τροίας· τὴν Ἀρτεμισίαν καὶ τὸ Μουσωναῖον· τὴν Διδῶ καὶ τὴν πόλιν τῆς Καρχηδόνας· Θεμιστοκλῆ, Μιλτιάδην καὶ ἄλλα. Ὡσαύτως χάλκινα νομίσματα πρώτου μεγέθους μὲ τὰς κεφαλὰς τοῦ Αὐγούστου καὶ Τιβερίου. Ἡ ἀνεπιτήδεις ἐπινόησις καὶ χρῆσις τύπων, ἐνδυμασίας τίτλων, ἐπιγραφῶν μὴ εὐρισκομένων εἰς τὰ παλαιὰ νομίσματα, πολλάκις κακὴ διαγραφὴ καὶ ἐκτέλεισις προδίδουσιν εὐχόλως τὴν ἀπάτην.

Τὰ νόθα νομίσματα εἰς τὰ ὁποῖα ἐπεβλήθησαν ἀληθῶς ἀρχαῖοι τύποι δύνανται τόσον εὐκολώτερον νὰ ἀπατήσωσιν, ὥστε νὰ θεωρηθῶσιν ἀρχαῖα, ὅσον τελειότερα εἶναι ἡ ἐργασία αὐτῶν, καὶ τῷ ὄντι πολλὰ τοιαῦτα νομίσματα καὶ μνημόνια εἶναι ὀλίγον καταδεέστερα τῶν ἀρχαίων. Πρὸ πάντων προσοχὴς ἀξία εἶναι ἐκ τῶν τοιούτων νόθων νομισμάτων τὰ λεγόμενα Παταυινὰ *Patavini*, τῶν ὁποίων χαράσσεται καὶ τυπῶνται ἦσαν οἱ ἐκ Παταυίου Καλβίνος καὶ Βασσιανὸς, οὔτινες ἐμιμήθησαν κατ' ἐξοχὴν τὰ χάλκινα πρώτου μεγέθους νομίσματα τῶν δώδεκα πρώτων αὐτοκρατόρων. Διαβόητοι ὡς παραχαράσσαι καὶ μιμηταὶ ἀρχαίων νομισμάτων εἶναι προσέτι ὁ ἐκ Πάρμας Καρτέρων, ὁ Φλωρεντινὸς *Dervieu*, ὁ Γαμβέλλης, ὁ Βοσσάγνας, ὁ Κελλίνης καὶ ὁ Κογόρνιος, ἐξ ὧν ὁ τελευταῖος κατεσκεύασε πολλὰ χρυσὰ νομίσματα.

Τελευταῖον πρέπει νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν μας καὶ εἰς τὰ πλημμελῆ ἀρχαῖα νομίσματα, γενόμενα ἐξ ἀμελείας τῶν νομισματοκόπων, ἢ ἐξ ἀπροσεξίας κατὰ τὴν τύπωσιν.

Τὰ συχνότερα σφάλματα ἀποβλέπουν τὴν ἐπιγραφὴν καὶ συνίστανται ἢ εἰς ἀγορθογραφίαν ἢ εἰς μεταθέσεις γραμμάτων καὶ λέ-

ξων. Ἐνίοτε συγγέονται οἱ τύποι ὥστε τὰ μέρη ἀμφοτέρω τοῦ αὐτοῦ νομίσματος δὲν ἀρμόζουσι πρὸς ἄλληλα καὶ συνδέονται τύποι διαφόρων νομισμάτων. Τοῦτο συμβαίνει συχνὰ εἰς νομίσματα οἰκογενειῶν. Τυχαίνει προσέτι τὸ χάραγμα νὰ μὴν εἶναι καθαρὸν, κα σαλευομένου τοῦ μετάλλου ἐπὶ τοῦ σημαντηρίου νὰ διπλασιάζηται ἐκ τοῦ διπλοῦ τῆς σφύρας κτύπου ὁ τύπος. Οὕτως ἐγεννήθησαν ἀπὸ ἀδελφίαν τοῦ νομισματοκόπου τὰ πλημμελεῖ νομίσματα, ὀνομασθέντα *numi incusi*, περὶ ὧν ἔγεινεν ἡδὴ λόγος.

ΙΑ΄.

Διρίσεις τῶν νομισμάτων καὶ εἰς τὰς συλλογὰς αὐτῶν κατὰ τάξιν.

Τὰ ἐκ τῆς ἀρχιότητος περισθέντα νομίσματα διαιροῦνται κυρίως εἰς δύο γενικὰς τάξεις. Ἡ πρώτη περιλαμβάνει τὰ νομίσματα τῶν Ελλήνων, τῶν χωρῶν, πόλεων καὶ βασιλέων ἐλληνικῶν ἀποικιῶν καὶ κατακτήσεων. Ἡ δευτέρα τάξις περιέχει τὰ νομίσματα τῶν Ῥωμαίων, τὰ ἐν καιρῷ τῆς δημοκρατίας χαραχθέντα οἰκονεϊκὰ νομίσματα καὶ τὰ τῶν αὐτοκρατόρων.

Ἐπάρχουν διάφοροι τρόποι κατὰτάξεως τῶν νομισμάτων εἰς τὰ νομισματοφυλάκια. Ὁ ἀρχιότερος εἶναι ὁ κατὰ τὸ εἶδος τοῦ μετάλλου καὶ τοῦ διαφόρου τῶν νομισμάτων μεγέθους. Τὴν πρώτην τάξιν λαμβάνουν τὰ χρυσὰ πρώτου μεγέθους νομίσματα, τὰ τῶν πόλεων καὶ ἐθνῶν, ἐφεξῆς τὰ τῶν βασιλέων, τελευταῖον τὰ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων. Εἰς ταῦτα ἔπονται τὰ μικρότερα χρυσὰ νομίσματα, ἔπειτα ἀκολουθοῦσι τὰ ἀργυρὰ κατὰ τὴν αὐτὴν σειρὰν καὶ κατὰ τὰ διάφορα αὐτῶν μεγέθη. Τελευταῖον ἔρχονται τὰ χαλκίνα μεταξὺ τῶν ὁποίων προηγοῦνται τὰ μνημόνια, ἡ εἰκονογραφικὰ μετὰ ταῦτα τὰ πρώτου, δευτέρου, τρίτου μεγέθους κεχωρισμένα.

Κατὰ τινὰ ἄλλην διάταξιν ἐλαμβάνοντο ὡς κανὼν οἱ τύποι. τὰ νομίσματα τῶν χωρῶν καὶ πόλεων τὰ φέροντα εἰκόνας θεῶν βασιλέων, ἀνδρῶν ἐνδόξων, κτιρίων ἀπεικάζματα ἐτίθεντο χωριστά. ὡσαύτως τὰ ἀναφερόμενα εἰς ἀγῶνας, θυσίας, καθιερώσεις

καὶ ἄλλα ἀντικείμενα ἐχωρίζοντο ἀπ' ἀλλήλων καὶ διακροῦντο εἰς τοσαῦτα τμήματα.

Τινὲς ἠκολούθησαν τὴν τάξιν τοῦ νὰ ἐνόμωσιν εἰς ἓν τὰ νομίσματα τῶν χωρῶν καὶ πόλεων καὶ νὰ τὰ κατατάττωσι κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τῶν γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου, ἐφεξῆς ἔθετον τὰ τῶν νήσων καὶ τελευταῖον τὰ τῶν βασιλείων.

Ἡ ἀρίστη κατὰτάξις τῶν ἐλληνικῶν νομισμάτων εἶναι ἡ παρὰ τοῦ Ἐκκελίου εἰσαχθεῖσα γεωγραφικὴ. Τὰ νομίσματα τῶν χωρῶν καὶ πόλεων τάττονται κατὰ τὴν τοποθεσίαν αὐτῶν· τὰ τῶν νήσων τίθενται εἰς τὰ τῶν τόπων, εἰς τοὺς ὁποίους παράκεινται, τὰ τῶν βασιλείων προστίθενται εἰς τὰ τῶν τόπων ἐφ' ὧν ἤρχον. Τοιούτοτρόπως ἀποκτᾶται ὅχι μόνον εὐχερὴς τοῦ ὅλου συνοψις ἀλλ' εὐκόλυνεται καὶ ἡ σπουδὴ τῆς γεωγραφίας καὶ ἱστορίας. Πόσον ἐπωφελὲς εἶναι τὸ νὰ ἔχωμεν εἰς ἓν συνηγμένα τὰ νομίσματα τοῦ αὐτοῦ τύπου δὲν εἶναι χρεῖα διὰ μάκρων νὰ ἀποδειχθῇ, ἐπειδὴ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πολλὰ νομίσματα, τὰ ὁποῖα ἀποχωρισμένα ἀπὸ τὴν τοιαύτην σειρὰν ἠθέλαν εἶσθαι ὅλως ἀνεξήγητα ἐννοοῦνται καὶ γίνονται σαφῆ διότι τὰ νομίσματα τῆς αὐτῆς χώρας ἢ τῶν παρακειμένων τόπων ἐξηγοῦνται οὕτω ἀμοιβαίως καὶ δι' ἀλλήλων.

Κατ' αὐτὴν τὴν τάξιν θέλομεν περιγράψαι εἰς τὰ ἐπόμενα συνοπτικῶς τὰ νομίσματα τῶν κυριωτέρων τόπων καὶ πόλεων τοῦ πηλαιοῦ κόσμου, ἀρχίζοντες ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐν αὐτῇ τόπων ὅπου πρῶτον ἐκόπη νόμισμα.

Τὰ σημεῖα τῶν ὁποίων ἔγινεν χρῆσις χάριν συντομίας εἰς τὴν περιγραφὴν ταύτην εἶναι τὰ ἐξῆς.

ΧΡ. ΑΡ. ΧΑ. δηλοῦσι χρυσοῦν, ἀργυροῦν χαλκοῦν. Μ. Μ. δηλοῖ μέγιστον μεγέθους· Ι. ΙΙ. ΙΙΙ. πρῶτου, δευτέρου, τρίτου, μεγέθους ἢ σχήματος. Ἀπ' ἀλλήλων χωρίζονται τὰ διαφέροντα κατὰ τὴν χαραγὴν νομίσματα διὰ τοῦ σημείου). αἱ ἐξ ἀριστερᾶς λέξεις ἀφορῶσι τὸ ἔμπροσθεν μέρος, τὸ πρόσωπον τοῦ νομίσματος, αἱ δεξιόθεν τὸ ὀπίσθεν μέρος. Ἡ λέξις Αὐτοκρ. δηλοῖ νόμισμα ἐλληνικόν.

ἢ ἄλλου τόπου, κοπὲν καθ' ὃν καιρὸν ἡ Ἑλλάς καὶ ἄλλαι πρότερον αὐτόνομοι χῶραι ὑπέκειντο εἰς τοὺς Ῥωμαίους αὐτοκράτορας τῶν ὁποίων φέρουσι τὰς εἰκόνας[καὶ τὰ ὀνόματα.

Αἶγινα.

Λίαν ἀρχαῖα νομίσματα ΑΡ. χελώνη.)(ἄμορφον κοίλωμα. Σημεῖον μακρᾶς ἀρχαιότητος.

ΧΑ. Δύο δελφῖνες ἐν τῷ μέσῳ Α.)(ἄμορφον κοίλωμα καὶ πολλὰ ἄλλα παραστάσεις.

Αὐτοκρατορικῇ. Εἰκὼν Διὸς πωγωνίου βασιλεύοντος κριόν. Δάμων πολιοῦχος μὲ κέρας Ἀμαθείας, ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στεφάνη πυργωτή. Ποσειδῶν ἱστάμενος μὲ τρίαιναν καὶ δελφῖνα.

Πελοπόννησος.

Κοινὸν τῆς Πελοποννήσου νόμισμα δὲν ὑπάρχει ἐκτὸς ἂν θεωρήσωμεν τοιοῦτο τὸ ΧΡ. τοῦ Τ. Κ ο ῖ ν τ ο ῦ Φ λ α μ ι ν ῖ ν ο υ καὶ τὰ ΑΡ. καὶ ΧΑ. τῆς Αχαΐκῃς συμμάχιας. Τα ἀρχαιότατα νομίσματα τῶν πόλεων τῆς Πελοποννήσου εἶναι ΑΡ. καὶ μικρά. ἔνια καλλονῇ ἐξαιρέτου ἀποδεικνύουν διὰ τοῦ μεγέθους αὐτῶν ὅτι βεβαίως δὲν ἐκόπησαν πρὸ Φιλίππου τοῦ Β. βασιλέως τῆς Μακεδονίας, καὶ ὅτι ὅλα τὰ τοιαῦτα ἀνήκουσι πιθανώτατα εἰς τοὺς μετὰ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον χρόνους. Τῆς γνώμης ταύτης ἰσχυρὸν ὑποστήριγμα εἶναι τὰ τούτοις παρεμφερῇ μεγάλα ἀργυρᾶ νομίσματα τῆς Λακεδαιμόνος, τὰ ὅποια βεβαίως δὲν ἐχράχθησαν πρὸ τῶν παρομοίων βασιλικῶν αὐτῆς νομισμάτων, κοπέντων μετὰ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον. Τὸ σπάνιον καὶ μοναδικὸν χρυσοῦν νόμισμα τοῦ Φλαμινίου ἀποδεικνύει διὰ τοῦ χάραγματός του ὅτι εἶναι ἀπομύημα τῶν ΧΡ. Ἀλεξάνδρου τοῦ Μ. Ἴσως ἔκοψαν αὐτὸ, σπεύσαντες πολλοί, οἱ εὐγνωμονοῦντες Ἕλληνας κατὰ τὸ 496 πρ. χρ. — Τὰ συγχρότατα αὐτοκρατορικὰ νομίσματα τῶν πόλεων τῆς Πελοποννήσου ἔχουσι τὰς κεφαλὰς τοῦ Σεπτιμίου Σεθέρου καὶ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ. — Ὀλίγα τινα μνημόνια ΧΑ. (εἰς τιμὴν τοῦ Ἀντιόχου) — Ἐπώνυμον φέρει μίαν μόνην πόλιν ἢ Ἐπίδαυρος τὸ ΙΕΡΑ. — Αἱ ἐπὶ τῶν νομισμάτων παραστάσεις ἔχουσιν ἀναφορὰν εἰς ἀρχαῖα τοπικὰ μυθολογήματα ἢ παριστάνουσι μνημεῖα ὑπάρχοντα καὶ ἄλλα τὰς διαφόρους πόλεις ἐπικουμούντα ἀντικείμενα ναοὺς, λιμένας κ. τ. τ. καὶ εἶναι ἕνεκα τούτου πολλῆς σπουδῆς ἄξια.

Ἀργολίς· πόλεις. Ἄργος, 1). Κλεωναί, 2). Ἐπίδαυρος, 3). Ἐρμιόνη, 4). Τροιζήν, 5).

4) Λίαν ἀρχαῖα νομίσματα ΑΡ. Λύκου· προτομή. Ἀναφορά εἰς Ἀπόλλωνα Λύκιον·)(Ἄμορφον κώλωμα, ὕστερον μέγα Α.

ΧΑ. Κεφαλὴ Ἥρας μὲ διάδημα ἐφ' οὗ ΑΡΓΕΙΩΝ.)(Παλλὰς βαίνουσα.)(Διομήδης μετὰ τοῦ Παλλαίου.)(Λύκος ἱστάμενος.)(Τρίπους.)(Κίων μετὰ τριάντης καὶ νηός.

Αὐτοκρ.)(Ἀγῶνες ΗΡΑΙΑ ΝΕΜΕΑ. Ἐικὼν γυναικεία ἐπὶ βάσει κρατοῦσα ἐπὶ τῆς δεξιᾷ τροχόν, τὴν δὲ ἀριστερὰν ἀνατείνουσα (Νέμεσις) Προτομή τοῦ Περσέως μὲ φρύγιον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς. Διόσκουροι ἔφιπποι. — Δαίμων πολιοῦχος μὲ κέρας Ἀμαλθείας, ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στεφάνη πυργωτή. Ὀρθία τριφυῆς Ἑκάτη. Περσεὺς ὀρθίος μὲ τὴν ἄρκην καὶ τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης. — Κάδμος ἱστάμενος διαμαχόμενος πρὸς τὸν μέγαν δράκοντα.

2) ΧΑ. Κεφαλὴ Ἡρακλέους.)(Στέφανος κισσίνος. ΚΛΕΩ.

Αὐτοκρ. Εὐρώπη ὀχουμένη ἐπὶ τοῦ βοός ἐν τῷ μέσῳ τῆς θαλάσσης μετὰ τριτόνων. — Ἴππος ἱστάμενος φέρων μεγάλην προτομὴν γυναικός.

3) ΑΡ. Κεφαλὴ Ἀσκληπιοῦ.)(Μονόγραμμα ΕΠ. ἐντὸς στεφάνου δαφνίνου.

ΧΑ.)(Λύκος κείμενος.)(Ὑγεία.)(Ὀφίς περιειλιγμένος.)(Ἀγῶνες, ΑΣΚΛΗΠΙΑ.)(Ἀλεκτρυὼν μὲ μονόγραμμα ΕΠ.)(Τράγος.

Αὐτοκρ. Ἀσκληπιὸς ἐπὶ θρόνου, ἔμπροσθεν αὐτοῦ ὁ μέγας ὄφας. — Ἡ ὑπὸ ποιμένος εὐρεσις τοῦ ὑπ' αἰγὸς τιθηνομένου μικροῦ Ἀσκληπιοῦ.

4) Αὐτοκρ. ΧΑ. Θησεὺς ἀπάγων τὸν δαμασθέντα μαραθώνιον ταῦρον.

5) ΑΡ. ΧΑ. Κεφαλὴ Ἀπόλλωνος.)(ΤΡΟ. Κεραινός.)(Τρίαινα.

Αὐτοκρ. Θησεὺς μαχόμενος πρὸς τὸν Μινώταυρον. — Θησεὺς αἶρων τὴν πέτραν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὁ Αἰγεὺς ἔκρυψε τὸ ξίφος καὶ τὰ πέδιλα Ἰππόλυτος μὲ Ἴππον καὶ κύνα θηρευτικὴν.

Ἀρκαδία· 1). πόλεις· Καφύη, 2). Μεγαλόπολις, 3). Φενεός, 4). Στύμφαλος, 5). Τεγέα, 6). Θέλπουσα, 7).

4) Λίαν ἀρχαῖα νομίσματα ΑΡ. Κεφαλὴ Ἥρας. ΑΡΚΑ.)(Ζεὺς καθήμενος ἔχων ἐπὶ τῆς χειρὸς αἰτόν.

Κεφαλὴ Διός.)(Πάν κρατῶν καλαῦροπα ἐπὶ ὄρους, ἐφ' οὗ ΟΛΓΜπος (ὄνομα τοῦ ὄρους);

Κεφαλή Πανός νεανίου (κεφαλή 'Ολύμπου;) με διπλὰ κέρατα')(Μέν-
γα μονόγραμμα ΑΡ. καὶ ἐν τῷ μέσῳ σύριγξ.

Αὐτοκρ. ΧΑ. Εἰκὼν 'Αντινόου' συγχνάκις νόθα.

2) Αὐτοκρ. ΧΑ.)('Αρτεμις εὐζωνος με δύο ὀφθαλμοὺς καιομένης.

3) ΑΡ. Τὰ αὐτὰ μετὰ τῆς 'Αρχαΐδας.

Αὐτοκρ. 'Απόλλων γυμνὸς ἱστάμενος ἔχων ἐν τῇ δεξιᾷ στέφανον ἐκ
δάφνης, μετὰ τὴν ἀριστερὰν ἐρειδόμενος εἰς κίονα καὶ κρατῶν τόξον. —
'Ημίγυμνος ἐρμῆς Πριάπου.

4) ΑΡ. Κεφαλή Δήμητρος.)('Ερμῆς ἀπάγων τὸν νέον 'Αρκάδα,
οὐδὲν τῆς Καλλιστοῦς μετὰ τὸ παρατεθειμένον ὄνομα ΑΡΚΑΣ.)(βοῦς
στάμενος.

5) ΧΑ. ΕΠΙ ΙΕΡΕΩΣ ΕΡΜΑΞΟΟΥ. Κεφαλή 'Αρτέμιδος με στέ-
φανον δάφνης ἐμπεπλεγμένον εἰς τὴν κόμην.)('Ιππος βόσκων.

5) ΑΡ. Κεφαλή 'Αρτέμιδος με στέφανον δάφνης εἰς τὴν κόμην.)(
'Ηρακλῆς ἀνατείνων τὸ ρόπαλον καὶ προβαίνων εἰς τὸν ἀγῶνα.)(Κε-
φαλή ὀρθὸς στρυμπαλίδος.

6) ΑΡ. Κεφαλή Παλλάδος.)(Γλαύξ.

ΧΑ.)(Τηλέφος, τιθηνούμενος ὑπὸ τῆς ἐλάφου. — Κεφαλή βασιλέως
'Αλεοῦ.)('Ο 'Ηρώς Κηφεύς, λαμβάνων παρὰ τῆς 'Αθηνᾶς βόστροχον
ἐκ τῆς κεφαλῆς τῆς Μεδοῦσης, τὸν ὁποῖον ἡ παρισταμένη μικρὰ αὐτοῦ
θυγάτηρ Στερόπη ἔμελλε νὰ φυλάττῃ εἰς ἀγγεῖον καὶ νὰ σώξῃ τὴν
πόλιν ἀπὸ πυρκαϊάν.)(Κηφεύς ὠπλισμένος με λόγχην καὶ ξίφος ἐφορ-
μῶν ἐπὶ τὴν μάχην.

Αὐτοκρ. Κηφεύς ἱστάμενος με λόγχην καὶ ἀσπίδα 'Αταλάντης ἐφορ-
μῶν κατὰ τοῦ καλυδωνίου κάπρου.

7) Αὐτοκρ. Πᾶν κερασφόρος πατῶν ἐπὶ τῶν δακτύλων μετὰ τὴν κα-
λαύροπα ἱστάμενος παρὰ δένδρῳ καὶ ἀνατείνων πρὸς αὐτὸ τὴν χεῖρα.

Δακωνία. 'Αν καὶ παρὰ τῶν νόμων τοῦ Λυκούργου ἀπηγορευ-
μένα ὑπάρχουσιν ὅμως ἀργυρὰ καὶ χαλκὰ νομίσματα, ἀλλ' ὅμως
εἰς μεταγενεστέρους χρόνους μετὰ τὸν θάνατον 'Αλεξάνδρου τοῦ
Μεγάλου καὶ τῶν ἀρχαίων ἡθῶν τὴν ἔκλυσιν. Βασιλεῖς 'Αρεῦς,
309—365 π. Χ. 1). Κλεομένης Γ. 220 π. Χ. 2) Πόλεις. Σπά-
ρτη, 3). Βοιαί, 4).

4) ΑΡ. Κεφαλή 'Ηρακλέους.)(Ζεὺς καθήμενος.

2) ΑΡ. Κεφαλή αὐτοῦ με διαδήματα.)(ΛΑ. 'Αθηνᾶ ἱσταμένη' ἀλε-
κτροῦν καὶ τράγος.

3) ΑΡ. Κεφαλή Παλλάδος.)(Ἡρακλῆς ἡρεμῶν. Κεφαλή Ἡρακλέους πωγωνίτου)(Ἀγγεῖον μεταξὺ τῶν δύο πύλων τῶν Διοσκούρων. Τὰ τελευταῖα ταῦτα νομίσματα λίαν μικρὰ ὡς τὰ τῆς ἀρχαϊκῆς συμμαχίας).

ΧΑ. Κεφαλή Λυκούργου.)(Διπλαῖ κεφαλαὶ τῶν Διοσκούρων.

Αὐτοκρ. Διόσκουροι ἱστάμενοι — ἡ ἔριπποι — ἡ οἱ πῖλοι αὐτῶν μετὰ τοῦ ἄστρου ὑπερθεν — Ἐρμῆς μετὰ τὸν νέον Ἀρκάδα ὡς εἰς τὰ τοῦ Φερεοῦ.

Αὐτοκρ. ΧΑ. Ἐρως πτερωτὸς βαίνων, κρατῶν εἰς τὴν δεξιὰν δᾶδα, εἰς τὴν ἀριστερὰν τόξον.

Μεσσήνη, 1).

4) ΑΡ. Μεταγενέστερα, μετὰ Ἀλέξανδρον τὸν Μέγαν. Κεφαλή Δήμητρος.)(Ζεὺς βαίνων, ἐν τῇ ἀριστερᾷ ἔχων ἄετον, μετὰ τὴν δεξιὰν ῥίπτων κεραυνόν. — Κεφαλή Δήμητρος ἢ Διός.)(Τρίπους. (Μικρὰ ὡς τὰ τῆς Ἀρχαϊκῆς συμμαχίας).

Ἡλῖς, 1). Νῆσοι παρακείμεναι, Ἰθάκη, 2). Κεφαλληνία, 3). καὶ ἐπ' αὐτῆς πόλις Σάμη, 4). Ζάκυνθος, 5).

4) Λίαν ἀρχαῖα νομίσματα. ΑΡ. Κεφαλή Ἡρας ἢ Διός.)(Ἀετός. Κεφαλή αἰετοῦ.)(Κεραυνός.

2) ΧΑ. Κεφαλή Ὀδυσσεύς.)(Ἀλεκτρυὼν, Κεραυνός.

3) ΑΡ. Κεφαλή Δήμητρος.)(Ἡρως Κεφαλὸς καθήμενος.

4) ΑΡ. ΧΑ. Κεφαλή Ἀπόλλωνος.)(ὁ κύων Λαίλαψ.

5) ΑΡ. Κεφαλή Ἀπόλλωνος.)(Ἀσκληπιὸς ἀγένης καθήμενος μετὰ τοῦ μεγάλου ὄφεως.)(Ἀπόλλων καθήμενος μετὰ λύραν.

Αὐτοκρ. ΧΑ. Πᾶν ἱστάμενος, κερασφόρος, τραγόπους, ὀρέγων σταφυλὴν εἰς τὸν παῖδα Βάκχον τὸν ὁποῖον κρατεῖ εἰς τὰς ἀγκάλας.

Ἀχαῖα. Ἀρχαϊκὴ συμμαχία 281—146 π. Χ. Τὰ ἀρχαῖα νομίσματα καὶ τὰ τῶν συμμαχίδων πόλεων ἔχουν τὸ αὐτὸ μέγεθος, τὴν αὐτὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν, 1). Πόλεις Αἴγιον, 2). Βούρα, 3). Κόρινθος, 4). Πάτραι, 5). Σικυὼν, 6).

1) ΑΡ. Κεφαλή Διός.)(ΑΧ. ἐν μονογράμματι μετὰ διαφόρων σημείων ἀναφερομένων ἐν μέρει εἰς τὰς καθεκάστους συμμαχίδας πόλεις.

ΧΑ. Ζεὺς ἱστάμενος καὶ ὄνομα ἄρχοντος.)(Δήμητρα καθήμενη ΑΧΑΙΩΝ. καὶ ὄνομα τινὸς τῶν συμμαχίδων πόλεων.

2) ΧΑ. Ὁ μῦθος τῆς Φθίας μεταβληθείσης ὑπὸ τοῦ Διὸς εἰς περριστεράν.

Αὐτοκρ. ΧΑ. ἔποψις τῆς πόλεως.

4) Λίαν ἀρχαῖα νομίσματα. ΑΡ. Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς.)(Πήγασος. Τινὲς νομισματολόγοι ἀμφιβόλλουσι νῦν τὰ φέροντα τὴν κεφαλὴν Ἀθηνᾶς καὶ τὸν Πήγασον νομίσματα ἀνήκουσι εἰς Κόρινθον, ὡς ἐξάγετα ἐκ τινων μαρτυριῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἢ εἰς Συρακούσας ὅπου εὗρισκονται τὰ πλεῖστα αὐτῶν. Τινὲς δοξάζουσι ὅτι ἀφοῦ ὁ Τιμολέων ἀνένευσε τὰς σχέσεις τῶν Συρακουσῶν μετὰ τῆς Μητροπόλεως Κορίνθου, φαίνεται ὅτι ἐκόπησαν πολλὰ νομίσματα μὲ τὸν ἀνωτέρω τύπον. Ἄλλ' ὅμως φαίνεται ὅτι τοιαῦτα νομίσματα, κοπέντα παρὰ τῶν πλειόνων παραλίων πόλεων τῆς Ἰλλυρίας καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας ἦταν κοινὸν ἐμπορικὸν νόμισμα τῶν παρὰ τὸν Ἀδρίαν τόπων καὶ ἰσοδύναμα κατὰ τὴν ἀξίαν μὲ τὰ τοσοῦτον συχνὰ εὗρισκόμενα ΑΡ. νομίσματα τοῦ Τάβαντος.

Μικρότερα ΑΡ. Κεφαλὴ Ἀφροδίτης.)(Πήγασος.

ΧΑ. Τριπτόλεμος ἐπὶ τοῦ πτερωτοῦ ὀρχοντείου ἄρματος τῆς Διῆ-μητρος.

Αὐτοκρ. ΧΑ. Πολυάριθμα ἀρχόμενα ἀπὸ Ἰουλίου Καίσαρος. Ἐπι-κρατέστερα παρυστάσεις Βαλλεροφῶν, δαμάζων τὸν Πήγασον, ἢ διαμαχόμενος πρὸς τὴν Χίμαιραν. Ποσειδῶν, Μελικέρτης (ὡς φαίνεται τὸ παρὰ τοῦ Παισανίου περιγραφόμενον σύστημα). κ. ἄλλ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γάλβα τὰ νομίσματα φέρουν ROMAI. ET IMPERIO. — Τὸ σχῆμα τοῦ Ἰσθμοῦ μὲ τὸ δίκωπον. — Ὁ λιμὴν, ὁ ναὸς ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως. — Περσεὺς μὲ τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης καὶ τὴν ἄρπην. — Ἀφροδίτῃ κρατοῦσα μέγαν καθρέπτην. Κεφαλὴ τοῦ Ὠκεανοῦ πωγωνίτου, ἐν τῷ πώγωνι δύο δελφίνες παίζοντες.

5) Αὐτοκρ. ΧΑ. Ἐκτὸς τῶν συνήθων παρυστάσεων ἐπὶ τῶν ἀποικοικαίων νομισμάτων [ὁ κρίστης σύρων τὴν αὐλακα. Σημεῖα τῶν λεγεῶνων, τῶν αὐτόθι κατοικισθέντων στρατιωτῶν]. Ἑρμῆς καθήμενος. — Ἀρτεμις. Ὁ λιμὴν τῆς πόλεως, ὑπὸ τὴν εἰκόνα νεανίου ἔχοντος κέρας Ἀμυθείας καὶ κόπην. PORTUS FRUCTIFER. C. P. — Ἡ ἐπὶ σκοπέλου καθήμενὴ εἰκὼν τῆς πόλεως ἐρεῖδουσα τὴν δεξιὰν ἐπὶ ἀσπίδος ὀπισθεν Ἑρμῆς ἱστάμενος στέφανον αὐτῇ. — Ἐποψις τῆς πόλεως καὶ τῶν κυρίων.

6) Λίαν ἀρχαῖα νομίσματα. ΑΡ. Περιστερὰ ἱπταμένη.)(Μέγα Σ.)(Χίμαιρα.

Αὐτοκρ. ΧΑ. Ἴππος καὶ ἐπ' αὐτοῦ προτομή. — Ἐρως πτερωτὸς στάμενος, ἐπεριδόμενος εἰς τὴν ἀνεστραμμένην δαῖδα.

Ἀττική· πόλεις· Ἀθῆναι, 1). Ἐλευσίς, 2). Μέγαρα, 3). Αἱ Ἀθῆναι ἔκοψαν πρωϊμώτατα ἀργυρᾶ νομίσματα, τὰ ὅποια εἶχον εἰς τὸ ἐμπόριον καλλίστην ὑπόληψιν καὶ ἦσαν πανταχοῦ δεκτά. Ἐκ τούτου, ὡς καὶ ἔκ τινων πεπραδειγμάτων τῶν νεωτέρων χρόνων, ἐξῆ γοῦνται περιστατικὰ τινὰ περίεργα, τουτέστι ἡ πρὸ ἄλλων ἑλληνίδων πόλεων ἀκριβὲς μίμησις τοῦ ἀττικοῦ χαράγματος (ὡς π. χ. παρὰ τῆς Κυδωνίας, Γορτύνης, Ἱεραπόλιντος ἐν Κρήτῃ· καθὼς εἰς τὴν Γερμανίαν τὸ Ἀμβούργον, τὸ Μαγδεβούργον καὶ ἄλλαι πόλεις ἔκοπτον ἄλλοτε χρυσᾶ νομίσματα μὲ χάραγμα πορτογαλλικόν· καθὼς κατὰ τὸν μεσαιῶνα εἶναι σχεδὸν αἱ ἐπικράτειαί τῆς Εὐρώπης ἐμιμοῦντο τὰ φλωρεντινὰ φλωρίνια)· δεύτερον διατὶ εἰς τὴν πόλιν ὅπου κατ' ἐξοχὴν ἦνθησαν αἱ τέχναι, μόνα τὰ νομίσματα δεικνύουν μικρὰν πρόοδον. Εἶχον ὡς εἶδομεν κοινῶς ἀναγνωρισμένην ἐμπορικὴν ἀξίαν, τῆς ὁποίας κυριώτερον προσὲν εἶναι ἡ μονιμότης ἀπαράλλακτα καθὼς ἡ Βενετία· ἐξηκολούθει μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων νὰ κόπῃ τὰ χρυσᾶ αὐτῆς νομίσματα (Zecchini) κατὰ τὸν ἀρχαῖον ἀτεχνον τρόπον, διότι τοιαῦτα ἦσαν γνωστὰ καθ' ὅλην τὴν ἀνατολήν.

4) Ὑπάρχουν γνήσια ΧΡ. τῶν Ἀθηναίων· Τὸ ζήτημα δὲν ἐλύθη μετὰ βεβαιότητος, διότι τὰ γνωστὰ τοιοῦτου εἶδους νομίσματα, καίτοι ἔντεχνα, εἶναι ὅμως ὅλα παραπεποιημένα.

ΑΡ. Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς μὲ περικεφαλαίον)(Γλαυφ. Εἰς τὰ παλαιότατα νομίσματα οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς Ἀθηνᾶς ἐξέχουσι, εἰς τὰ μεταγενέστερα περικλείονται μετὰ δύο ἐξεχουσῶν γραμμῶν. Τὰ παλαιότατα εἶναι παχέα, ἄμορφα· τὰ μεταγενέστερα (μετὰ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον) εἶναι μεγάλα, στρογγύλα, ἀλλὰ λεπτά. — Ὑπάρχουν τοῦ τελευταίου εἶδους νομίσματα φέροντα ἐγκεχαραγμένα τὰ ὀνόματα τοῦ Μιθριδάτου καὶ Ἀριστίωνος, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ πολέμου μετὰ τῆς Ρώμης καὶ τοῦ εἰρημένου βασιλέως τοῦ ὁποίου τὴν φιλίαν ἐπλήρωσαν βαρέως αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Σύλλα ἁλώσιν των.

ΧΑ. Συχνὰ παραστάσεις ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐγχωρίων μυθολογημάτων·)(Ἐρις Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως.)(Θεσεὺς μὲ τὸν μαρμαρίνον ταῦρον, ἡ μαχόμενος πρὸς τὸν Μινώταυρον, ἡ αἶρων τὴν πέτραν.)(Τριπτόλεμος ἐν τῷ δρακοντείῳ δίφρῳ.)(Ἀπόλων ἰστάμενος, κρατῶν ἐπὶ τῆς χειρὸς τὰς τρεῖς χάριτας.)(Ἡ ἀκρό-
λ

πολις με τὸν ναὸν καὶ τὸ κολοσσαῖον τῆς Ἀθηνᾶς ἄγαλμα, καὶ τὸ ἄντρον
) (Ἡφαιστος.) (Γοργόνειον.

Αὐτοκρ. Δὲν ὑπάρχουσι.

2) ΧΑ. Ὑς ἱσταμένη ἐντὸς στεφάνου.) (Δήμητρα ἢ Τριπτόλεμος
ἐπὶ τοῦ πτερωτοῦ δρακοντείου διφρου.

Αὐτοκρ. Δὲν ὑπάρχουσι.

3) Αὐτοκρ. ΧΑ. Δήμητρα βαίνουσα με δύο καιομένας λαμπάδας,
πρὸ αὐτῆς στημένη κολοσσαία λαμπάς.

Βοιωτία. 1) Πόλεις· Θῆβαι, 2). Πλαταιαί, 3). Τάναγρα, 3).

1) Λίαν ἀρχαῖα καὶ συχνὰ ἀργυρᾶ νομίσματα με τὸ μόνιμον χά-
ραγμα τῆς βοιωτικῆς ἀσπίδος. Τὸ ἀγγεῖον τοῦ ὀπισθεν μέρους ἀναφέρε-
ται πρὸ πάντων εἰς τὸν Διόνυσον.

ΑΡ. Τὰ παλαιότατα νομίσματα λίαν μικρὰ καὶ παχέα. Λαμπρὸν νό-
μισμα εἶναι τὸ φέρον κεφαλὴν τοῦ Διός.) (Ποσειδῶν ἐπὶ θρόνου, κρα-
τῶν ἐπὶ τῆς ἀνατεινομένης δεξιᾶς δεξιῶνα, ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τρίαιναν.
Ἡ ἐργασία καλλίστη, ἀλλ' ὅχι ἀρχαιότερον τῆς ἐποχῆς Φιλίππου τοῦ Β'.

2) ΑΡ.) (Ἡρακλῆς παῖς δρακοντοφόντης.) (Ἡρακλῆς ἀρπάζων
τὸν τρίπον.) (Βάχχου κεφαλὴ γενειῶσα.

3) ΑΡ. Κεφαλὴ Ἡρας.

4) Αὐτοκρ. ΧΑ. Αἱ τρεῖς νόμμοι ἐν ἱματίοις· ἐξ οὗ συμπεραίνεται
μετὰ βεβαιότητος ἡ γειτονία θεσμών ὑδάτων.

Εὐβοία. 1) Νῆσος ἐπίσημος διὰ τὴν εὐκαρπίαν καὶ τὸ ἐμπόριον
αὐτῆς, ἐκ τούτου τὰ πολλὰ καὶ καλὰ ἀργυρᾶ νομίσματα ἐξ αὐ-
τῶν ἤδη τῶν ἀρχαίων χρόνων. Ἡ Κάρυστος μάλιστα εἶχε καὶ χρυ-
σᾶ. Πόλεις· Χαλκίς, 2). Κάρυστος, 3). Εἰσέτρια, 4). Ἰστίανα, 5).

1) ΑΡ. Κεφαλὴ τῆς προσωποποιημένης νήσου.) (βοῦς.

2) ΑΡ. Κεφαλὴ Ἡρας με διάδημα.) (Αἰτὸς, σπαράσσων ὄφιν ἢ
λαγῶν.

Αὐτοκρ. ΧΑ. Ἡρα καθήμενη καὶ παρ' αὐτῇ ΗΡΑ.

3) ΧΡ. Κεφαλὴ Ἡρακλέους.) Ταῦρος κατακείμενος.

ΑΡ. Ἀλεκτρυῶν,) (βοῦς θηλάζουσα μόσχον. Ἀξιοσημείωτος διότι
ἡ αὐτὴ παράστασις εὐρίσκεται ἐπὶ νομισμάτων τῆς Κερκυρας, Ἀπολ-
λωνίας, Δυρραχίου καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχαϊκῶν περσικῶν δακτυλιοῖθων.

ΧΑ. Κεφαλὴ Ποσειδῶνος,) (τρίαινα.

4) ΑΡ. Κεφαλὴ Ἀρτέμιδος, ὀπισθεν αὐτῆς τόξον καὶ φαρέτρα.) (Ταῦρος.

3) ΑΡ. Κεφαλή τῆς προσωποποιημένης νήσου Εὐβοίας ἐστεμμένη με κιστόν.)(Εἰκὼν γυναικεία τῆς πόλεως, καθημένη ἐπὶ πλοίου καὶ κρατοῦσα ἀναπεπταμένον ἱστίον, πρὸς ὑπαίνεξιν τοῦ ὀνόματος.

Φωκίς 1). Πόλις Δελφοί 2).

1) Ἡ Φωκίς ἔχει ἀρχαιότατα, ἀλλὰ λίαν μικρὰ ἀργυρὰ νομίσματα ΑΡ. Κεφαλή γυναικεία τῆς Δήμητρος. Κεφαλή Ἀπόλλωνος,)(Κεφαλή ταύρου.)(Προτομή Κάπρου.

2) ΑΡ. Κεφαλή Δήμητρος, ΑΜΦΙΚΤΙΟ.)(Ἀπόλλων με δαρνίδα καθήμενος, κεκλιμένος ἐπὶ τῆς λύρας. (ἐξαιρετος ἐργασία ἐκ τῶν χρόνων Φιλίππου τοῦ Β. βασιλέως τῶν Μακεδόνων).

Αὐτοκρ. ΧΑ. Ἀδριανοῦ καὶ Φαυστίνας τῆς πρεσβυτέρας.

Λοκρίς, καὶ ἰδίως Λοκροὶ Ὀπούντιοι 1).

1) Νομίσματα καλλονῆς ἐξόχου ΑΡ. Κεφαλή Δήμητρος.)(Ὁ εἰς τὴν μάχην ὀρμῶν ἥρωος Αἴας, ὠπλισμένος με περικεφαλαίαν, ἀσπίδα καὶ ξίφος (ἐκ τῶν χρόνων Φιλίππου Β. τοῦ Μακεδόνα).

Αἰτωλία 1).

1) ΧΡ. Κεφαλή Ἀθηνᾶς.)(Εἰκὼν καθημένη τῆς χώρας Αἰτωλίας με θεσσαλικὸν πῖλον, λόγχην, ξίφος καὶ ἐγδυμὰ ἀνεξωσμένον καθῆται ἐπὶ ἀσπίδων, σημεῖον πολεμικῶν ἔργων. Τὸ νόμισμα εἶναι ἀπαράλλακτον με τὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μ.

ΑΡ. Κεφαλή τῆς Ἀταλάντης με διάδημα ἐν τοῖς θριξὶ καὶ τὸν θεσσαλικὸν πῖλον.)(Ὁ καλυδώνιος Κάπρος — Τὸ ἀξιοσημείωτον νόμισμα (Mionnet. n. 23) παριστάνει τὴν κεφαλὴν τοῦ βασιλέως Φιλίππου τοῦ Ε. (διὸ καὶ τὸ ΦΙ. ὑποκάτωθι) καὶ ἔχει μεγάλην ἱστορικὴν ἀξίαν.

ΧΑ.)(Γνάθος τοῦ Κάπρου καὶ αἰχμὴ λόγχης.)(Ἡρακλῆς ἱστάμενος.

Ἀκαρνανία 1). Αἱ ἐπισημότεραι τῆς χώρας πόλεις ἦσαν αἱ ἀκμαζοῦσαι ἐμπορικαὶ ἀποικίαι τῶν Ἑλλήνων, μάλιστα τῶν Κορινθίων, ἐκ τούτου ἡ ἀφθονία ὠραίων ἀργυρῶν νομισμάτων. Ἐκ τῶν πλείστων, οἷον Ἀκτίου, Ἀλυζίας, Ἀνακτορίου, Ἀμφιλοχίας, ὑπάρχουν νομίσματα με τύπους κορινθιακοὺς, προσδιωρισμένα ὡς φαίνεται διὰ τὸ μετὰ τῆς Ἰταλίας ἐμπόριον. Ἡράκλειος, 2). Λευκάς, 3).

1) ΧΡ. Ἐν Μουτείῳ Hunter. Εὐρίσκεται συχνά, ἀλλὰ νόθον.

ΑΡ. Κεφαλή τοῦ ποταμοῦ Ἀχελώου (ταῦρος ἀνδροπρόσωπος.)(Ἀπόλλων καθήμενος με τρέξιν.

2) Τὰ εἰς τὴν Ἡράκλειαν ταύτην ἀποδιδόμενα νομίσματα ἀνήκουσιν εἰς τὴν Ἡράκλειαν τῆς Βιθυνίας.

3) Λίαν ἀρχαῖα νομίσματα. ΑΡ. Ἡ χίμαιρα καὶ ὁ Βελλεροφῶν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Λευκίδος κατ'άγονται ἐκ τῆς Κορίνθου. — "Αρτεμις ἱσταμένη μετ' ἑλκρον.)(Ναῦς.

ΧΑ. βωμὸς.)(Ἡ δωδωναία περιστέρα.

Νῆσοι τοῦ Αἰγαίου. "Ανδρος, 1). Κέος 2), ἐπ' αὐτῆς πόλεις: Καρθαία, 3). Κορησία, 4). Ἰουλις, 5). Δῆλος, 6). Ἴος, 7). Μῆλος, 8). Νάξος, 9), Πάρος, 10). Σέριφος, καὶ Σίφνος, 11). Τήνος, 12). Θήρα, 13).

4) ΑΡ. Σπανιώτατα. Κεφαλὴ Ἀριάδνης.)(Τίγρις. — Κεφαλὴ Ἀριάδνης.)(Θύρτος.

2) ΧΑ. Κεφαλὴ τοῦ Ἀρισταίου, γενειῶσα καὶ ἀγένειος (ὡς Ζεὺς καὶ Ἀπόλλων.)(Κών Σείριος (τὸ ἄστρον τοῦ κυνός).

3) ΑΡ. Σηπία.)(ἄμορφον κολῶμα.

ΧΑ. Ἡ αὐτὴ εἰκὼν.

4) ΑΡ. Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς.)(Σταφυλή.

ΧΑ. Κεφαλὴ τοῦ Ἀρισταίου.)(Σταφυλή.

5) ΧΑ. Κεφαλὴ τοῦ Ἀρισταίου.)(Μελισσα.

6) ΑΡ. ΧΑ. Κεφαλὴ Ἀπόλλωνος.)(Λύρα.

7) ΧΑ. Κεφαλὴ Ὀμήρου μετ' ὄνομα παραπεμπέμενον.)(Ἀθηνᾶ ἱσταμένη.

8) Λίαν ἀρχαῖα νομίσματα. ΑΡ. Μῆλον, (πρὸς ὑπαίνειν τοῦ ὀνόματος).)(κολῶμα. — Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς μετ' ἐρικεφαλαιάν.)(Ἀπόλλων καθήμενος μετ' ἑλκρον.

ΧΑ. Νέμεσις ἱσταμένη κρατοῦσα ἀπὸ τὸν βραχίονα τὸν νέον Πλούτωνα, (ἡ Ἀμάλθεια μετ' ὁ παῖδα Δία;) ΤΥΧΗ, καὶ ἐπιγραφὴ.)(Στέφανος καὶ ὄνομα τῆς πόλεως. — Μῆλον.)(Ἑρμῆς Ἀθηνᾶς ὀπλοφόρου

9) ΧΑ. Κεφαλὴ Βάκχου γενειάτου.)(Ἀγγεῖον.

40) ΧΡ. Λαμπρότατον νόμισμα. Κεφαλὴ Δήμητρος περικεκαλυμμένη.)(Τράγος.

ΑΡ. Κεφαλὴ νεύοντος Βάκχου ἐστεμμένη μετ' κισσόν.

)(Ἡ ἐπὶ τῆς μυστικῆς κίστης καθήμενη Ἀριάδνη.

ΧΑ. Ὡς τὰ χρυσᾶ, ἀλλ' ἡ γυναικεία κεφαλὴ ἀπαρκαλύπτως.

41) ΑΡ. Χίμαιρα.)(Ἡ περιστέρα πετομένη.

12) ΧΑ. Κεφαλή νεάζοντος Βάκχου με κέρασ κριοῦ.)(Ποσειδῶν ἱσταμένος με τρίαιναν.)(Σταφυλή.

13) ΧΑ. Κεφαλή Ἀπόλλωνος.)(Τρεῖς Δελφῖνες.

M.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΠΙ ΤΗΣ ΟΧΗΣ ΝΑΟΥ ΤΟΥ

ΔΙΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΗΡΑΣ.

Ὁ ἀρχαιότατος τῶν ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος σωζομένων ναῶν κεῖται ἐπὶ τῆς ἄκρας τῆς Ὀχης εἴτε τοῦ νῦν Ἁγίου Ἡλιαῖ καλουμένου ὄρους ὑπεράνω τῆς Καρύστου, ἔμεινε δὲ μέχρι τοῦδε σχεδὸν ἄγνωστος. Μεταβάς πρό τινων ἐβδομάδων εἰς τὴν Εὐβοίαν καὶ ἀναβὰς ἐπὶ τοῦ ὄρους, ἐξέτασα ἀκριβῶς τὸ ἐκεῖ περὶεργον οἰκοδόμημα καὶ νομίζω χρέος μου νὰ ἐκθέσω ἐν συντόμῳ τας ἀνακαλύψεις μου.

Ἡ Ὀχη εἶναι τὸ ὑψηλότατον ὄρος τῆς νοτείου Εὐβοίας, ἡ δὲ κορυφὴ ἀπέχει τῆς Καρύστου τρεῖς περίπου ὥρας. Πλησίον τῆς κορυφῆς ὑπάρχει μικρά τις ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἡλιαῖ, ἀφ' οὗ ἔλαβεν ὄλον τὸ ὄρος τὸ σημερινὸν ὄνομα. Οἱ δὲ πέριξ κάτοικοι ἐπιτελοῦν ἐκεῖ κατ' ἔτος ἑορτὴν εἰς τιμὴν τοῦ Ἁγίου. Ὑπεράνω τῆς ἐκκλησίας ὑψοῦνται τινες ἀπόκρημνοι καὶ δύσβατοι βράχοι. Ὑπερβάς καὶ τούτους ἐμβαίνει εἰς μικρὸν τι ἐπίπεδον, περικεκλεισμένον πρὸς βορρᾶν καὶ νότον ἀπὸ κρημνούς, καὶ παρέχον πρὸς ἀνατολὰς μόνον ἀποψιν πρὸς τὴν θάλασσαν. Πρὸς δὲ δυσμὰς ἀποφράσσεται διὰ τείχους ὑψηλοῦ, κτισμένου μετ' λογάδας λίθους (κατὰ τὸν τρόπον τὸν κοινῶς ξερολιθιά καλούμενον). Ὁ δὲ ναὸς, κτισμένος κατὰ τὸν Κυκλώπειον τρόπον, ἵσταται ἐντὸς τοῦ μικροῦ τούτου τεμένους παρὰ τὸν πρὸς βορρᾶν κρημνὸν καὶ ἐκτείνεται κατὰ τὸ μῆκος ἀπὸ δυσμὰς πρὸς ἀνατολὰς, ἡ δὲ θύρα αὐτοῦ εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον τῆς νοτείου πλευρᾶς, πρᾶγμα ἀσυνεθιστον εἰς τοὺς ναοὺς τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Ὅλον τὸ οἰκοδόμημα εἶναι μικρὸν καὶ χαμηλόν, ἄνευ κίονων καὶ πάσης ἄλλης ἀρχιτεκτονικῆς διακοσμῆ-

σεως, προξενεῖ ὅμως ἐκπληξιν διὰ τὸ γιγαντιαῖον μέγεθος τῶν λί-
θων καὶ τὸ ἐντεχον τῆς κατασκευῆς. Τὸ μῆκος τοῦ ναοῦ εἶναι 40
ποδῶν, τὸ δὲ πλάτος 25 ποδῶν, τὸ δὲ ὕψος 15 μόνον. Οἱ τοῖχοι
εἶναι σχεδὸν πέντε ποδῶν τὸ πάχος καὶ σύγκεινται ἀπὸ μεγά-
λους ἡμιέργους λίθους συνηρμοσμένους ἀνευ ἀσδέστου ἢ σιδήρου.
Τὸ δὲ περιεργότατον εἶναι ἡ στέγη, ἥτις ὡσαύτως σώζεται σχε-
δὸν ἀκέραιος, καὶ σχηματίζεται ἀπὸ τέσσαρα στρώματα μεγάλων
πλακῶν, τῶν ὁποίων ἐκάστη ὄχι μόνον σκεπάζει ἐντελῶς τὴν κά-
τωθεν αὐτῆς κειμένην πλάκα, ἀλλὰ καὶ ἐξέχει ὡς δύο πόδας πρὸς
τὰ ἔνδον τοιουτοτρόπως, ὥστε ἐκάστη τῶν τεσσάρων πλευρῶν τῆς
ὀροφῆς ἀπὸ τὸ ἔνδον θεωρουμένη ὁμοιάζει μὲ ἀναβάραν ἀνεστραμ-
μένην. Τὸ δὲ θαυμαστότατον εἶναι, ὅτι αἱ δύο μεγάλητεροι πλευ-
ραι τῆς στέγης δὲν ἀνακλίνονται ἀμφοτέρωθεν εἰς ἀλλήλας, ἀλλὰ
ἀφίουν εἰς τὸ μέσον στενὸν τι ὑπαιθρον 20 ποδῶν τὸ μῆκος καὶ
ἡμίσεως ποδὸς τὸ πλάτος, δι' οὗ εἰσέρχεται τὸ φῶς εἰς τὸν ναόν.
Ὁ μέγιστος λίθος καίεται εἰς τὸ μέσον τῆς στέγης ἀνωθεν τῆς θύ-
ρας καὶ εἶναι 14 ποδῶν τὸ μῆκος καὶ 7 ποδῶν τὸ πλάτος καὶ ὡς
δύο ποδῶν τὸ πάχος. Ὅλη δὲ ἡ κατασκευὴ τῆς στέγης δεικνύει
ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς ἰσορροπίας τοῦ βάρους, καὶ μολονότι οἱ μεγάλοι
λίθοι αὐτῆς φαίνονται ὡς ἀν κρεμάμενοι καὶ ἐπαπειλοῦντες νὰ πέ-
σωσι, μολοντοῦτο ἔμειναν σχεδὸν ἀκίνητοι διὰ τῶσων αἰώνων. Ἐν-
δον τοῦ ναοῦ ἐξέχει ἐκ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τετράγωνος πλάξ εἰς σχῆ-
μα τραπέζης, ἥτις πιθανῶς ἐβάσταζε τὸ πάλαι τὰ ἀγάλματα τῶν
λατρευομένων θεῶν ἢ ἄλλα ἀναθήματα. — Τόσον περὶ τῆς κατα-
σκευῆς τοῦ ναοῦ. Μένει δὲ τώρα νὰ ἐξετάσωμεν, πότε καὶ ἀπὸ
τίνος ἐκτίσθη καὶ εἰς τιμὴν τίνων θεῶν.

Τὰ ἀρχαιότερα τῆς Ἑλλάδος οἰκοδομήματα, τὰ τεῖχη τῆς Τί-
ρυνθος, τῶν Μηκυνῶν καὶ τοῦ Ἀργους, οἱ περίφημοι θησαυροὶ καὶ
ἄλλα τοιαῦτα ἀποδίδονται κατὰ μὲν τὴν μυθολογίαν εἰς τοὺς Κύ-
κλωπας, παρὰ δὲ τῶν νεωτέρων ἀρχαιολόγων μὲ πλείοτέραν πιθα-
νότητα εἰς τοὺς Πελασγούς. Μία φυλὴ τῶν Πελασγῶν, οἱ Δρύοπες,
ἐκβλήντες παρὰ τοῦ Ἡρακλέους ἐκ τῆς περὶ τὴν Οὔτην καὶ τὸν

Σπερχεῖον κατοικίας αὐτῶν, μετέβησαν μέρος μὲν εἰς τὴν Ἀργολίδα, ὅπου ἔκτισαν τὴν Ἑρμιόνην, μέρος δὲ εἰς τὴν Εὐβοίαν, ὅπου ἔκτισαν τὴν Κάρυστον (Διοδώρ. IV. 37. Πρβ. Θουκιδ. VI. 57). Οἱ Πελασγοὶ ἐλάτρευον κατ' ἐξοχὴν τὴν Ἥραν, (Πρβ. Ἡρόδοτ. II. 50. Διονυσ. Περιηγ. 534). τὴν ὁποίαν ἐθεώρουν ὡς θεμελιώτριαν τοῦ γάμου καὶ τῆς πρώτης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους πολιτεύσεως. (Παυσαν. VIII. 22. §. 2. Διονυσ. Ἀλικαρ. Ρήτορ. σελ. 235.) καὶ ὠνόμαζον αὐτὴν Ἥραν Τελείαν, Ζυγίαν εἴτε Γαμηλίαν (παρὰ Ῥωμαίοις Juno Pronuba). Ἡ εἰς τιμὴν ταύτης ἐτήσιος ἐορτὴ ἐλέγετο ἱερὸς γάμος καὶ ἦτον μιμική τις εἴτε θεατρικὴ παράστασις τοῦ πρωτοτύπου γάμου τῶν ἀνωτάτων θεῶν. Στέφανος ὁ Βυζάντιος λέγει, ὅτι ἡ Ὀχὴ τῆς Καρυστίας ἔχει τὸ ὄνομα ἀπὸ τῆς ὁχείας εἴτε τοῦ γάμου τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας, ὥστε εἶναι πιθανόν, ὅτι ὁ ἐπὶ τοῦ ὄρους τούτου ναὸς εἶναι καὶ τῶν θεῶν τούτων. Τὴν πιθανότητα τῆς εἰκασίας μου ταύτης ἀξάνει ἔτι ἡ διήγησις τοῦ Πausanίου καὶ τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Θεοκρίτου, ὅτι καὶ οἱ ἐν Ἑρμιόνη Δρύοπες, οἱ σύμφυλοι τῶν Καρυστίων, ἐλάτρευον τὸν Δία καὶ τὴν Ἥραν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Κοκκυγίου ὄρους πλησίον τῆς Ἑρμιόνης (Πaus. II. 36. §. 1. Σχολ. Θεοκρίτ. XV. 64). Καὶ εἰς ἄλλους τῆς Ἑλλάδος τόπους ἐορτάζετο ἡ τοῦ ἱεροῦ γάμου τελετὴ ἐπὶ κορυφῆς ὄρους, καθὼς διηγοῦνται περὶ τῶν Πλαταιῶν ὁ Πλούταρχος εἰς τὰ περὶ Λαϊδᾶλων καὶ ὁ Πausanίας εἰς τὰ Βοιωτικά. Ἐκ τῶν τεκμηρίων τούτων συμπεραίνω, ὅτι τὸ σωζόμενον ἐπὶ τῆς Ὀχῆς οἰκοδόμημα ἀνήκει εἰς τὸν Δία καὶ τὴν Τελείαν Ἥραν καὶ ἐκτίσθη ἀπὸ τοὺς Πελασγοὺς ἥδη πρὸ τῶν Τρωϊκῶν, συγχρόνως περίπου μὲ τὰ τείχη καὶ τοὺς θησαυροὺς τῶν Μυκηνῶν καὶ μὲ ἄλλα τῆς αὐτῆς γιγαντιαίας ἀρχιτεκτονικῆς ἐρείπια. Οἱ χωρικοὶ ὀνομάζουν αὐτὸ τοῦ Δράκου τὴ σπητι, νομίζοντες, ὅτι οὐδεὶς εἰμὴ ἀνδρειομένος τις ἢ γίγας ἦτον εἰς κατάστασιν νὰ συγκώση τοιοῦτου βάρους πέτρας. Ἡ δὲ μεμονωμένη καὶ δύσβατος θέσις διέσωσε τὸ μοναδικὸν τοῦτο οἰκοδόμημα ἀπὸ τὸν γενικὸν τῶν πλείστων ἀρχαιοτήτων ἀφανισμόν. Δὲν δύναμαι ὁμῶς ν' ἀποσιωπήσω, ὅτι ἤκουσα

παρὰ κατοίκων τινῶν τῆς Καρύστου τὴν γνώμην, ὅτι ἤθελεν εἶσθαι καλὸν, νὰ μεταβληθῇ ὁ ἐθνικὸς ναὸς εἰς ἐκκλησίαν τοῦ Προφήτου· Φανερόν εἶναι, ὅποια βλάβη ἤθελε προκύψῃ ἐκ τῆς τοιαύτης μετασκευῆς, ὅθεν καὶ ἐλπίζομεν, ὅτι τὸ θαυμαστὸν τοῦτο τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων λείψανον, ἀφ' οὗ διεπέρασεν εὐτυχῶς τὴν καταστρεπτικὴν τόσων αἰῶνων δύναμιν, θέλει μένει ἀκέραιον καὶ ἄθικτον καὶ εἰς τὰς σημερινὰς ἡμέρας, καθ' ἃς μάλιστα αὐξάνει πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἡ φροντίς διὰ τὴν διατήρησιν τῶν ἀρχαιοτήτων.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 6 Νοεμβρίου 1842.

Ἐργ. Οὐλερῆχος.

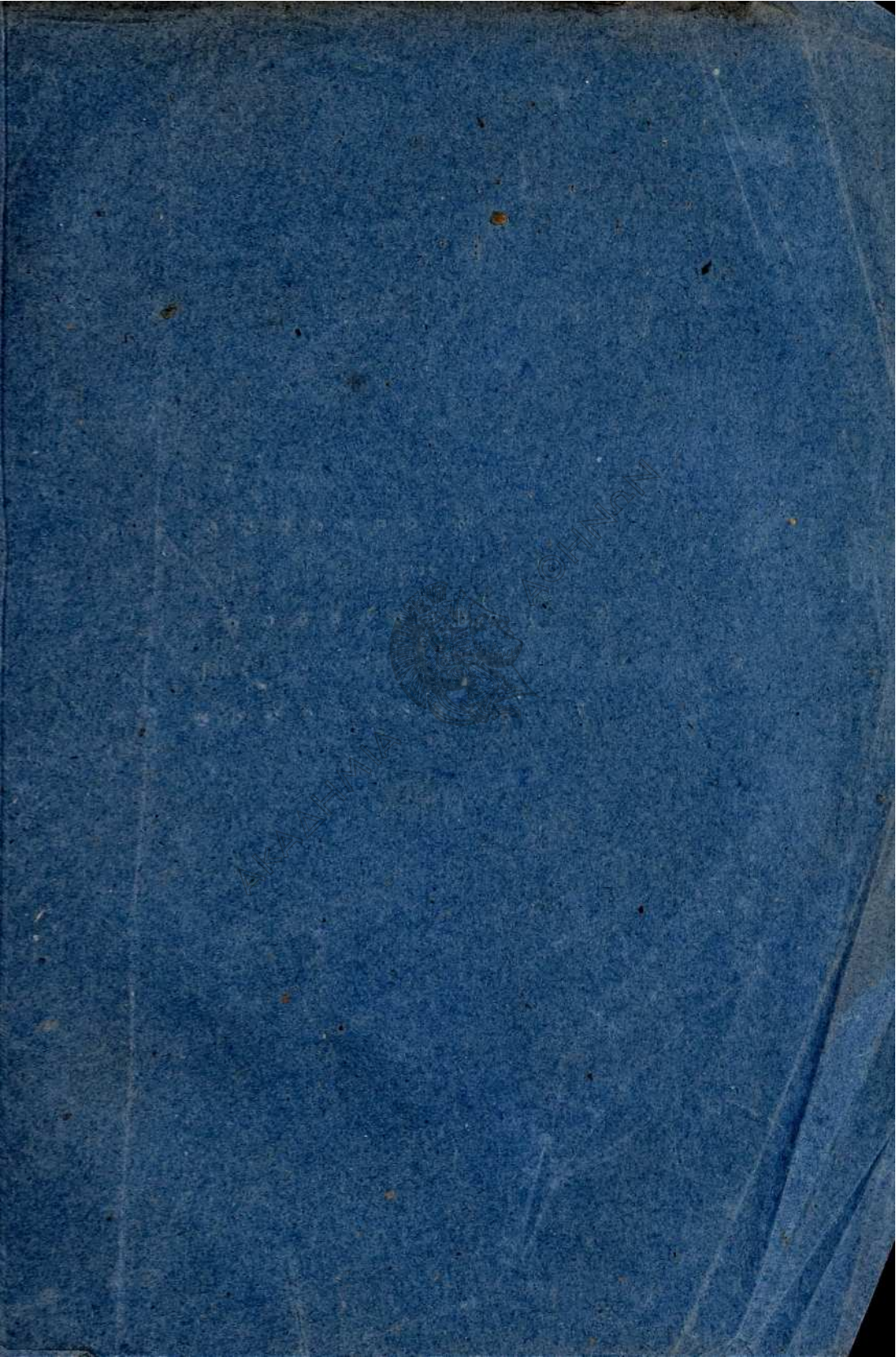

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000158140

Π Ι Ν Α Ξ

ΤΩΝ ΕΝ Τῷ ΦΥΛΛΑΔΙῳ ΤΟΥΤῳ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

Σελ.

ΙΑΤΡΙΚΗ. — Ἱατρικὴ τοπογραφία καὶ στατιστικὴ τῆς Πελοποννήσου.	293.
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ. — Ἀνάλεκτα νομισματογραφικά. (συνέχεια).	326.
— Περὶ τοῦ ἐπὶ τῆς Ὀχρῆς Ἰαοῦ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας.	350